

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ & ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ & ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«Οικονομική - Τουριστική ανάπτυξη των νησιών του
Αιγαίου. Μελέτη περίπτωσης των Κυκλάδων»**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΕΜΕΛΙΑΡΗΣ
Α.Μ.: 12030

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ

ΕΙΡΗΝΗ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΤΡΙΠΟΛΗ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2014

Αφιέρωση

Η παρούσα εργασία αφιερώνεται στους γονείς μου για τη συμπαράσταση, την υπομονή και την στήριξη που έδειξαν, σε μια ακόμα προσπάθεια βελτίωσης του μορφωτικού μου επιπέδου.

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια ολοκλήρωσης του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην «Οργάνωση και Διοίκηση Δημόσιων Υπηρεσιών, Δημόσιων Οργανισμών και Επιχειρήσεων» στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, το Ακαδημαϊκό έτος: 2013-2014. Για την πραγματοποίηση αυτού του έργου θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κυρία Ειρήνη Δασκαλοπούλου, Επίκουρος Καθηγήτρια του Οικονομικού Τμήματος της Σχολής Επιστημών, Διοίκησης και Οικονομίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, τόσο για τις πολύτιμες συμβουλές της, όσο και για το ενδιαφέρον της να μελετήσει και να επιλύσει τους προβληματισμούς μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους στάθηκαν δίπλα μου και με βοήθησαν, ο καθένας με τον τρόπο του, σ' αυτή την προσπάθεια, όπως και σε κάθε βήμα μου μέχρι τώρα.

Adstract

It is well know and scientific proved that the conventional tourism is not considered to be sustainable any more. This kind has caused socioeconomic and cultural changes and led to rapid and usually unplanned tourism development. New forms of tourism may be either economically viable or environmentally friendly or both. The phenomenon is evitable studying as example the current characteristics in the islands of Cyclades. The object of the present thesis is to present the social, economic and environmental consequences of the alternative tourist forms in these islands. Additionally, the factors the form the island's attractiveness will be determined, as the applied touristic politic and measures has caused numerous negative impact and has led mainly to their demographic and financial island's isolation.

Περίληψη

Είναι γνωστό και επιστημονικά απεδεδειγμένο πως η παραδοσιακή μορφή του τουρισμού δε θεωρείται πλέον βιώσιμη. Το συγκεκριμένο είδος τουρισμού έχει προκαλέσει πληθώρα κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών αλλαγών, και έχει οδηγήσει επίσης σε μία ταχύτατη και άναρχη τουριστική ανάπτυξη.

Νέες μορφές τουρισμού, είναι από οικονομικής σκοπιάς περισσότερο βιώσιμες καθώς και περιβαλλοντικά φιλικότερες. Το φαινόμενο μελετάται με παράδειγμα τα τρέχοντα χαρακτηριστικά του νησιωτικού συμπλέγματος των Κυκλάδων.

Το αντικείμενο της παρούσας μεταπτυχιακής δατριβής είναι η παρουσίαση των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων του εναλλακτικού τουρισμού στα νησιά. Επιπροσθέτως, θα μελετηθούν οι παράγοντες της ελκυστικότητας των νησιών, καθώς η εφαρμοζόμενη τουριστική πολιτική έχει προκαλέσει πληθώρα αρνητικών επιπτώσεων και έχει οδηγήσει στη δημογραφική και οικονομική απομόνωση τους.

Περιεχόμενα

Αφιέρωση - Ευχαριστίες	2
Περίληψη	3
Κεφάλαιο Πρώτο: Περιγραφή Υφισταμένης Κατάστασης.....	8
1.1 Εισαγωγή	8
1.2 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά	8
1.3 Δημογραφικά Δεδομένα.....	11
1.4 Γεωμορφολογικά Χαρακτηριστικά.....	14
1.4.1 Ορυκτός Πλούτος.....	14
1.4.2 Κλιματικά – Υδρολογικά – Σεισμολογικά Χαρακτηριστικά	15
1.4.3 Ακτογραμμή	16
1.5 Φυσικό Περιβάλλον	18
1.5.1 Χλωρίδα των Κυκλάδων	20
1.5.2 Πανίδα των Κυκλάδων.....	20
1.6 Γεωλογικοί Πόροι	21
Κεφάλαιο Δεύτερο: Οικονομικά στοιχεία των Κυκλάδων.....	23
2.1 Εισαγωγή	23
2.2 Πρωτογενής Τομέας Παραγωγής	23
2.3 Δευτερογενής Τομέας.....	29
2.4 Τριτογενής Τομέας.....	31
2.4.1 Ο υπόλοιπος Τριτογενής Τομέας	33
2.5 Απασχόληση	34
2.6 Ανεργία.....	38
2.7 ΑΕΠ – Κλάδοι Ανάπτυξης	40
Κεφάλαιο Τρίτο: Υποδομές	44
3.1 Τεχνική Υποδομή	44
3.1.1 Ύδρευση.....	44
3.1.2 Διαχείριση Υγρών- Στερεών Αποβλήτων	45
3.2 Δίκτυα – Μέσα Μεταφορών.....	46
3.2.1 Αεροπορική Συγκοινωνία.....	46
3.2.2 Θαλάσσιες Μεταφορές	49
3.3 Ενέργεια	51
3.4 Τηλεπικοινωνίες και Τεχνολογίες της Πληροφορικής και Επικοινωνιών.....	52
3.5 Εκπαίδευση - Υγεία	53
3.6 Διοικητική Διάρθρωση.....	54
Κεφάλαιο Τέταρτο: Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού.....	56
4.1 Βασικά Χαρακτηριστικά για τον Τουρισμό	56
4.2 Εναλλακτικός Τουρισμός	59
4.3 Είδη και Κατηγορίες Τουρισμού.....	62
4.4 SWOT Ανάλυση Εναλλακτικού Τουρισμού	69
Κεφάλαιο Πέμπτο: Συμπεράσματα	73
5.1 Αποτίμηση της Οικονομικής Ανάπτυξης των Κυκλάδων.....	73
5.2 Αποτίμηση της Τουριστικής Ανάπτυξης των Κυκλάδων	79
5.3 Προτάσεις για την Εδραίωση των Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού	83
Βιβλιογραφία	88

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Πληθυσμιακή εξέλιξη στο σύνολο Περιφέρειας Ν. Αιγαίου.....	12
Πίνακας 2: Μόνιμος Πληθυσμός Κυκλάδων κατά Δήμο και Δημοτική Ενότητα 2011.....	12
Πίνακας 3: Διάρθρωση πληθυσμού κατά φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης και ποσοστιαία συμμετοχή, 2001	13
Πίνακας 4: Έκταση ανά Νησί Περιφέρειας Ν. Αιγαίου	14
Πίνακας 5: Επιφάνεια και μήκος ακτών νησιών Περιφέρειας Ν. Αιγαίου	16
Πίνακας 6: Περιοχές Δικτύου NATURA 2000 στην Περιφέρεια Ν. Αιγαίου	18
Πίνακας 7: Βιότοποι Corine Περιφέρειας Ν. Αιγαίου	19
Πίνακας 8: Κατάλογος γεωλογικών μνημείων Νομού Κυκλάδων	21
Πίνακας 9: Διάρθρωση Θερμομεταλλικών- Ιαματικών Πηγές	22
Πίνακας 10: Ποσοστιαία Διάρθρωση Α.Ε.Π. κατά Κλάδο και επίπεδο Νομού	23
Πίνακας 11: Κατανομή γης κατά βασικές κατηγορίες και χρήσεις, 2000	24
Πίνακας 12: Εκμεταλλεύσεις και η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση, 2003.....	25
Πίνακας 13: Διάρθρωση εκμεταλλεύσεων και εκτάσεων σε κανονικούς δενδρώνες, εκτάσεις σε στρέμματα, 2003.....	26
Πίνακας 14: Παραγωγή Λοιπών Αγροτικών Προϊόντων Περιφέρειας Ν. Αιγαίου, 2011	28
Πίνακας 15: Βιοτεχνικές Επιχειρήσεις, 2006	30
Πίνακας 16: Βιομηχανικά καταστήματα με απασχόληση πάνω από 10 άτομα και πωλήσεις, 2008	30
Πίνακας 17: Δυναμικότητα καταλυμάτων ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ, 2010	32
Πίνακας 18: Διάρθρωση Επιχειρήσεων ανά Νομό και Δραστηριότητα, 2006	33
Πίνακας 19: Απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, 2000-2008 ...	35
Πίνακας 20: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας	38
Πίνακας 21: Ποσοστιαία Συμμετοχή στο Α.Ε.Π. της Χώρας	40
Πίνακας 22: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στον Κλάδο, σε εκατομμύρια ευρώ, σε τρέχουσες τιμές	41
Πίνακας 23: Κίνηση Επιβατών εσωτερικού και εξωτερικού αεροδρομίων Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 1994- 2000- 2009	47
Πίνακας 24: Περιφερειακές Ενότητες Κυκλάδων Περιφέρειας Ν. Αιγαίου	55
Πίνακας 25: Βασικά Μεγέθη του Ελληνικού Τουρισμού το 2012	58
Πίνακας 26: Ισχύοντα Επίπεδα Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού στις Κυκλάδες	85

Περιεχόμενα Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Ποσοστιαία τομεακή κατανομή της απασχόλησης, 2001	34
Διάγραμμα 2: Εξέλιξη μέσου ετήσιου ποσοστού ανεργίας Νοτίου Αιγαίου – Υπόλοιπης Επικράτειας, 2001-2010	39
Διάγραμμα 3: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας ανά Νομό για τη Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, για τα έτη 2004-2008	40
Διάγραμμα 4: Αφίξεις Τουριστών στις Κυκλάδες το 2007	49
Διάγραμμα 5: Χώρες Προέλευσης των Τουριστών στις Κυκλάδες	61
Διάγραμμα 6: Παρουσίαση Συνολικής Αποτίμησης της Αποψης των Τουριστών ..	82

Παρουσίαση της εργασίας

Η εργασία έχει ως σκοπό την παρουσίαση της οικονομικοκοινωνικής κατάστασης της περιοχής του νησιωτικού συμπλέγματος των Κυκλάδων υπό το πρίσμα της μεταστροφής του παραδοσιακού μαζικού τουριστικού ρεύματος και την υιοθέτηση των πρωτοβουλιών για την καθιέρωση εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του συμπλέγματος των Κυκλάδων με αναφορές στον ορυκτό πλούτο και τους άλλους φυσικούς πόρους των νησιών, το κλίμα της ευρύτερης περιοχής καθώς και στοιχεία για την πανίδα και χλωρίδα της περιοχής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν όσο το δυνατόν περισσότερα δεδομένα, σχετικά με τους επιμέρους οικονομικούς τομείς των Κυκλάδων, με κριτήριο την κατάταξη τους σε τρεις τομείς παραγωγής. Επίσης, παρατείθονται στοιχεία για την ανεργία, την απασχόληση και τη συμβολή των νησιών ως προς το συνολικό εθνικό ΑΕΠ.

Στο επόμενο τμήμα της εργασίας παρουσιάζεται σε γενικές γραμμές το σύνολο των τεχνικών υποδομών του συνόλου του νησιωτικού συμπλέγματος των Κυκλάδων. Η αναφορά στις επιμέρους υποδομές, που έχουν κυρίαρχο ρόλο στην πιθανότητα ανάπτυξης ενός νέου είδους τουρισμού και οι αλληλεπιδράσεις είναι ιδιαίτερα ισχυρές.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, αναλύονται τα είδη του εναλλακτικού τουρισμού, καθώς και τα επιμέρους είδη αυτού. Θεωρήθηκε απαραίτητο, για την ασφαλή εξαγωγή συμπερασμάτων, η καταγραφή και η αποσαφήνιση των όρων που συνθέτουν το πολυδιάστατο φαινόμενο του τουρισμού. Στο κεφάλαιο αυτό επίσης παρουσιάζεται ανάλυση των δυνατών και αδύνατων σημείων του εναλλακτικού τουρισμού, ως προς την εγκατάσταση και λειτουργία του στις Κυκλάδες.

Τέλος, αποτιμάται η οικονομική κατάσταση των Κυκλάδων σε συνδυασμό με τη δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού, και παρουσιάζονται οι αντίστοιχες προτάσεις.

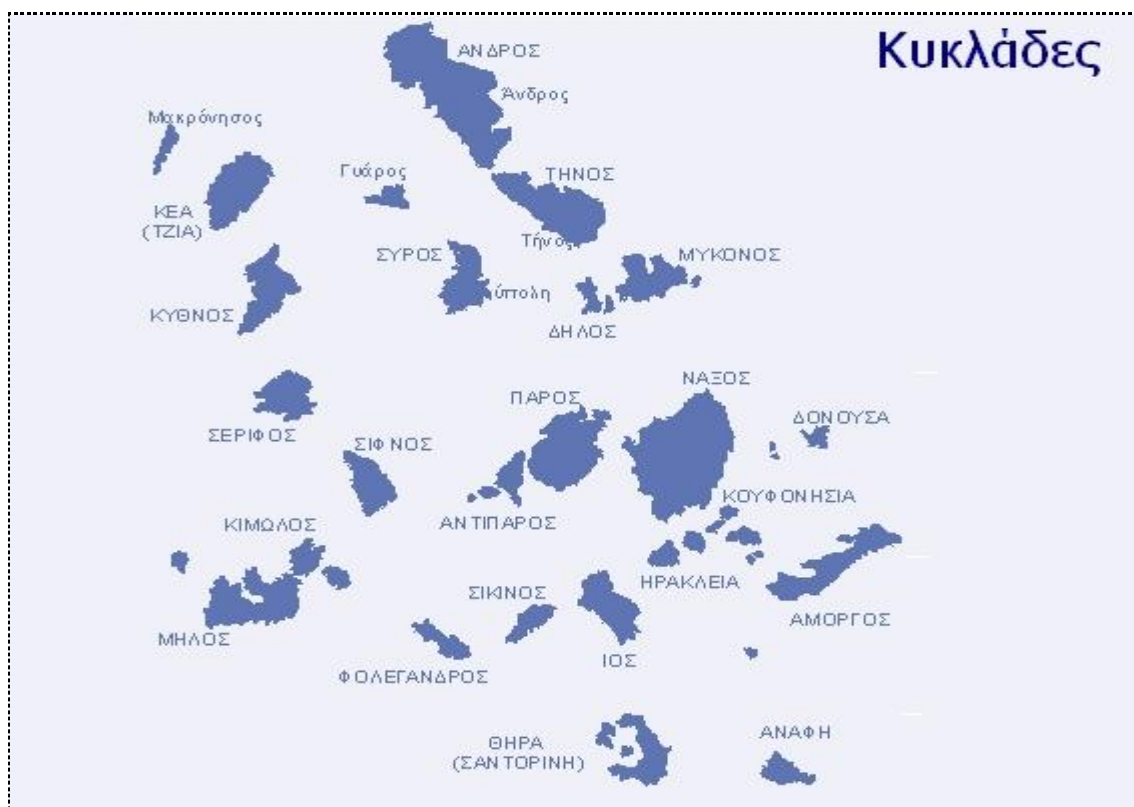
Θα πρέπει να επισημάνουμε στο σημείο αυτό, πως η πλειονότητα των στοιχείων που αναφέρονται στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας προέρχεται από το επιχειρησιακό σχέδιο της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου. Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου προκειμένου να καταρτίσει το Επιχειρησιακό της Πρόγραμμα, είχε προχωρήσει σε μία ολοκληρωμένη και επίκαιρη καταγραφή του συνόλου των

περιβαλλόντων (οικονομικού, κοινωνικού, φυσικού, διοικητικού, δημογραφικού) μέσα στα οποία λειτουργούν και επηρεάζονται οι δύο Νομοί, ο Νομός των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων. Παρά τις προσπάθειες για αναζήτηση παραπλήσιων και έγκυρων πηγών, διαπιστώθηκε πως για κάθε είδους σοβαρή έρευνα που πραγματοποιήθηκε μετά το 2007, οι συντάκτες χρησιμοποιούσαν ως βάση των δεδομένων την ίδια πηγή. Επίσης, δεν στάθηκε δυνατό, παρά τις επανελλημένες οχλήσεις στην Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, να βρεθούν τα επεξεργασμένα στοιχεία από την πρόσφατη Εθνική Απογραφή. Επιπροσθέτως, και πέρα της κλασικής βιβλιογραφίας, στην οποία στηρίχθηκε το θεωρητικό μέρος της εργασίας σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη του τουρισμού και των εναλλακτικών μορφών του, αντλήθηκε χρήσιμο υλικό από προηγούμενες μελέτες σε μεταπτυχιακό ή διδακτορικό επίπεδο, ορισμένες από τις οποίες παρουσίαζαν επίκαιρα στοιχεία, σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας ή παρεμφερή ζητήματα.

Κεφάλαιο Πρώτο: Περιγραφή Υφισταμένης Κατάστασης

1.1 Εισαγωγή

Ο Νομός Κυκλάδων, με πρωτεύουσα την Ερμούπολη της Σύρου, έχει έκταση 2.572 τ.χλμ. Αποτελεί ένα νησιωτικό σύμπλεγμα¹ από 24 κατοικημένα νησιά και δεκάδες ακατοίκητα. Η Νάξος και η Άνδρος αποτελούν τα μεγαλύτερα νησιά του Νομού. Τα πιο κοντινά νησιά από το Νομό Αττικής είναι η Άνδρος και η Μακρόνησος, ενώ πιο μακριά βρίσκεται η Ανάφη (148 ν.μ.). Από τα γνωστότερα σε παγκόσμιο επίπεδο θεωρούνται η Μύκονος και η Σαντορίνη.

1.2 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά

Ο Νομός Κυκλάδων, ως τμήμα της Περιφέρειας Αιγαίου μαζί με τα Δωδεκάνησα, έχει έκταση 2.572 τ.χλμ. και πληθυσμό 117.840 κατοίκους. Αποτελείται από τα παρακάτω κατά τάξη μεγέθους νησιά: Νάξος, Άνδρος, Πάρος,

1. Η Codaccioni ορίζει ως νησιωτικότητα εκείνη τη συγκεκριμένη ποιότητα της αντίληψης και της συμπεριφοράς του νησιωτικού χώρου.

Τήνος, Μήλος, Κέα, Αμοργός, Ίος, Κύθνος, Μύκονος, Σύρος, Θήρα, Σέριφος, Σίφνος, Σίκινος, Ανάφη, Κίμωλος, Αντίπαρος, Φολέγανδρος, Ηρακλειά, Θηρασία, Σχοινούσα και Κουφονήσια. Υπάρχουν και άλλα νησιά και νησίδες όπως: Μακρόνησος, Γυάρος, Δεσποτικό, Δήλος, Πολύαιγος, Κέρος, Ρήνεια, Δονούσα, Αννάρες, Φαλκονέρα, Άνυδρος, Στρογγυλό, Τραγονήσι, Σεριφόπουλο, Καράβι, Παλαιά και Νέα Καμμένη, κ.α.

Η Άνδρος είναι η μεγαλύτερη μετά τη Νάξο νήσος των Κυκλάδων. Έχει έκταση 379,7 τ.χλμ. και το μήκος των ακτών της είναι 176 χιλιόμετρα. Η Ανάφη βρίσκεται ανατολικά της Σαντορίνης, με την οποία και αποτελούν τα νοτιοανατολικότερα νησιά των Κυκλάδων, και απέχει από τον Πειραιά 150 ναυτικά μίλια. Πρωτεύουσα του νησιού είναι η Ανάφη (Χώρα), ενώ η συνολική της επιφάνεια εκτιμάται στα 38,3 τ.χλμ. με συνολικό ανάπτυγμα ακτών 38 χιλιόμετρα. Η Σαντορίνη ή Θήρα βρίσκεται νότια της Ίου και δυτικά από την Ανάφη. Απέχει από τον Πειραιά 128 ναυτικά μίλια και 63 ναυτικά μίλια από τη Κρήτη. Η έκταση της είναι 75,8 τ.χλμ. Αποτελεί σημαντικό τουριστικό προορισμό των Κυκλάδων. Η Θηρασία είναι ένα μικρό νησί, το οποίο μέχρι την Μινωική έκρηξη των προϊστορικών χρόνων, που δημιούργησε την καλδέρα, αποτελούσε κομμάτι της νήσου Στρογγύλη, της οποίας σήμερα συμπληρώνει το κυκλικό περίγραμμα μαζί με τα νησιά Σαντορίνη και Ασπρονήσι. Η Ίος ανήκει στις νότιες Κυκλάδες και έχει έκταση 108.713 τ.χλμ, με 2 ορατούς όγκους. Η υψηλότερη κορυφή είναι ο Πύργος με 732μ. Πρωτεύουσα είναι η Ίος ή Χώρα. Η Σίκινος, βρίσκεται μεταξύ των νήσων Φολέγανδρου και Ίου και σε απόσταση 14 και 10 ναυτικά μίλια αντίστοιχα. Από τον Πειραιά απέχει 102 ναυτικά μίλια. Πρωτεύουσα του νησιού είναι η ομώνυμος Σίκινος ή Κάστρο. Η επιφάνειά της εκτιμάται στα 41 τ.χλμ., ενώ έχει μήκος ακτών 40 χιλιόμετρα και ο δε περίπλους της νήσου είναι 17 ναυτικά μίλια. Γύρω από τη Σίκινο βρίσκονται οι ακόλουθες νησίδες, βόρειο-δυτικά: η Βολάδα, ο Άγιος Γεώργιος και η Καρδιώτισσα (η αρχαία Λάγουσα) και νοτιοδυτικά ο Καλόγερος.

Η Φολέγανδρος απέχει 15 ναυτικά μίλια από τη Μήλο και 22 ναυτικά μίλια ΒΔ από τη Σαντορίνη. Αποκαλείται επίσης και Πολύκαντρος ή Πολύκανδρος. Πρωτεύουσα είναι η Χώρα ή Φολέγανδρος με πληθυσμό 667 κατοίκους. Απέχει από τον Πειραιά 102 ναυτικά μίλια και έχει συνολικό μήκος 13 χλμ.. Η Κέα, γνωστή και ως Τζια, έχει έκταση 134 τ.χλμ και μήκος 88 χλμ. Είναι το 6^ο μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων. Πρωτεύουσα είναι η Ιουλίδα με 700 κατοίκους και λιμάνι της την

Κορησσία ή Λιβάδι με 350 κατοίκους. Έχει προοπτικές ανάπτυξης τουρισμού city break (τουρισμός πόλεων). Η Κύθνος, έχει έκταση 99,3 τ.χλμ. και μήκος ακτογραμμών περίπου 104 χιλιόμετρα, ενώ απέχει 56 ναυτικά μίλια από το λιμάνι του Πειραιά. Η Κίμωλος, με πρωτεύουσα της το Χωριό Κιμώλου, έχει έκταση 35,7 τ.χλμ. Στην Κοινότητα Κιμώλου υπάγονται και τα τρία ακατοίκητα νησιά, η Πολύαιγος, ο Άγιος Ευστάθιος και ο Άγιος Γεώργιος.

Η Μήλος είναι το νοτιοδυτικότερο νησί των Κυκλάδων με σημαντικό μεταλλευτικό πλούτο. Έχει έκταση 151 τ.χλμ και μήκος ακτογραμμής 139 χλμ. Η υψηλότερη κορυφή της είναι ο Προφήτης Ηλίας με ύψος 751 μ. Συνδέεται ακτοπλοϊκά με τον Πειραιά (86 ν.μ.) όπως και με τα άλλα νησιά, καθώς και αεροπορικώς με την Αθήνα. Πρωτεύουσα της είναι η Πλάκα (Μήλος) με 790 κατοίκους. Στα βορειοδυτικά της, βρίσκεται το μικρό νησί της Αντιμήλου. Έχει έκταση 82 τ.χλμ. και ακτογραμμή 13 χλμ. Είναι ακατοίκητο.

Η Σέριφος με πρωτεύουσα τη Χώρα ή Σέριφος, έχει έκταση 73,2 τ.χλμ. και μήκος ακτών 83 χιλιόμετρα. Η Σίφνος είναι νησί μεσαίου μεγέθους στις δυτικές Κυκλάδες. Έχει έκταση 73,2 τ.χλμ., μήκος 15 χλμ. και πλάτος 7,5 χλμ. Απέχει περίπου 130 χλμ. ή 80 ναυτικά μίλια από τον Πειραιά. Η ακτογραμμή της είναι περίπου 70 χιλιόμετρα. Η Μύκονος με πρωτεύουσα τη Χώρα, έχει έκταση 85,5 τ.χλμ. και μήκος ακτών 89 χλμ. Αποτελεί ένα από τα πρώτα νησιά που αναπτύχθηκε τουριστικά και δέχεται ήδη από τη δεκατία του '60 μαζικό τουρισμό. Η Αμοργός, όπου η επιφάνεια της εκτιμάται στα 121 τ.χλμ., έχει μήκος ακτών 126 χλμ. Πρωτεύουσα του νησιού είναι η Χώρα Αμοργού, ενώ το κύριο λιμάνι της νήσου είναι τα Κατάπολα. Οι κάτοικοι ασχολούνται παραδοσιακά με τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, την κτηνοτροφία αλλά και την αλιεία. Η Δονούσα, γνωστή και ως Δενούσα, με την Αμοργό αποτελούν τα ανατολικότερα νησιά των Κυκλάδων. Η έκτασή της είναι 13,5 τ.χλμ., λοφώδης και πετρώδης (μεγίστης διαμέτρου 3 μίλια). Η Ηρακλειά είναι το δυτικότερο κατοικίσιμο νησί του συμπλέγματος των λεγομένων Μικρών Ανατολικών Κυκλάδων. Πρωτεύουσα της νήσου είναι ο συνοικισμός Παναγιά.

Τα Κουφονήσια αποτελούνται από το Κάτω και Επάνω Κουφονήσι. Το Κάτω Κουφονήσι έχει έκταση 4,3 τ. χλμ. και είναι σχεδόν ακατοίκητο, ενώ το Επάνω Κουφονήσι έχει έκταση 3,5 τ. χλμ. και 366 κατοίκους. Κύρια και αποκλειστική ενασχόληση των κατοίκων αποτελεί η αλιεία. Η Σχοινούσα με

πρωτεύουσα τη Σχοινούσα, βρίσκεται στο κέντρο περίπου του συμπλέγματος των Μικρών Ανατολικών Κυκλάδων με έκταση 7,8 τ. χλμ.

Η Νάξος είναι το μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων. Η έκτασή της είναι 435 τ.χλμ. και μήκος ακτογραμμής 91 χλμ. Βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο του Αιγαίου. Η Αντίπαρος με 1.190 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011, έχει έκταση 34,8 τ.χλμ. συμπεριλαμβάνοντας τη νήσο της Αντιπάρου, το Δεσποτικό και το Στρογγυλό, ενώ απέχει λιγότερο από ένα ναυτικό μίλι από την Πάρο. Η Πάρος έχει έκταση 195 τ.χλμ. και μήκος ακτών 111 χλμ. Ο πληθυσμός του νησιού, κατά την απογραφή του 2011, είναι 13.710 κάτοικοι, με σημαντική άνοδο της τουριστικής κίνησης τα τελευταία χρόνια.

Η Σύρος με πρωτεύουσα την Ερμούπολη, είναι έδρα της Περιφέρειας Νότιου Αιγαίου. Έχει πληθυσμό 21.390 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011, ενώ κατά το παρελθόν υπήρξε ναυτικό, βιομηχανικό και πολιτιστικό κέντρο του Νεοελληνικού Κράτους. Αποτελεί κέντρο του τουρισμού της μορφής city break. Η Τήνος είναι το 4^ο μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων μετά τη Νάξο, την Άνδρο και τη Πάρο. Έχει έκταση 197 τ.χλμ. Ο πληθυσμός του νησιού είναι 8.590 κάτοικοι, με τους περισσότερους να ζουν στην πρωτεύουσα Τήνο (4.500) που είναι και το λιμάνι. Αποτελεί ένα παγκόσμιο σημαντικό κέντρο του θρησκευτικού τουρισμού.

Μετά την δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους οι Κυκλάδες κατέχουν εξέχουσα θέση σαν εμπορικό, βιομηχανικό και πολιτιστικό κέντρο μέσα στον ελλαδικό χώρο. Με τοπική πρωτοβουλία ιδρύονται σχολεία στην Ερμούπολη, την Άνω Σύρο και το 1828 λειτουργεί στην Ερμούπολη το πρώτο ναυτικό σχολείο στην Ελλάδα. Από το 1830 και μετά ιδρύονται σχολεία σε πολλά νησιά των Κυκλάδων, δημιουργούνται δημόσια και κοινοτικά καταστήματα, σωματεία, επιμελητήρια, και άλλα δημόσια κτίρια. Το 1867 ιδρύεται στην Σύρο η πρώτη σχολή για εμποροπλοιάρχους.

1.3 Δημογραφικά Δεδομένα

Ο πληθυσμός στο σύνολο των Κυκλάδων, ως τμήμα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, σύμφωνα με την απογραφή του 2011 είναι 117.840 κάτοικοι. Η πληθυσμιακή εξέλιξη στο σύνολο των νησιών, μεταξύ των ετών 1971 – 2011 είναι

της τάξεως του 36,44%. Το σχετικό ποσοστό είναι λιγότερο από εκείνο της αντίστοιχης αύξησης των Δωδεκανήσων, που ανέρχεται στο ποσοστό 57,64%.

Πίνακας 1:

Πληθυσμιακή εξέλιξη στο σύνολο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

	Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	Κυκλάδες	Δωδεκάνησα	Σύνολο Χώρας
1971	207.385	86.368	121.017	8.768.641
1981	233.529	88.458	145.071	9.740.417
% μεταβολή 1971 – 1981	12,61	2,42	19,88	11,08
1991	257.481	94.005	163.476	10.259.900
% μεταβολή 1981 - 1991	10,26	6,27	12,69	5,33
2001	302.686	112.615	190.071	10.964.020
% μεταβολή 1991 - 2001	17,56	19,80	16,27	6,86
% μεταβολή 1971 - 2001	45,95	30,39	57,06	25,04
2011	308.610	117.840	190.770	10.787.690
% μεταβολή 2001-2011	1,96%	4,64%	0,37%	-1,61%
% μεταβολή 1971 - 2011	48,81%	36,44%	57,64%	23,03%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2011)

Όσον αφορά το Νομό Κυκλάδων, οι Περιφερειακές Ενότητες με τη μεγαλύτερη συμμετοχή στο συνολικό πληθυσμό της Περιφέρειας είναι οι Περιφερειακές Ενότητες της Νάξου και της Σύρου, που καταλαμβάνουν την τέταρτη και την πέμπτη θέση στη κατάταξη συμμετοχής στον συνολικό πληθυσμό της Περιφέρειας αντίστοιχα. Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται η κατανομή του μόνιμου πληθυσμού στο σύνολο των Κυκλάδων για το 2011².

Πίνακας 2:
 Μόνιμος Πληθυσμός Κυκλάδων
 κατά Δήμο και Δημοτική Ενότητα

A/A	Δήμος	Πληθυσμός Δήμου	Δήμος	Πληθυσμός Δήμου
Νομός Κυκλάδων				
1	Ανδρου	9.170	Μήλου	4.960
2	Ανάφης	240	Σερίφου	1.480
3	Θήρας	15.250	Σίφνου	2.570
4	Ιητών	2.030	Μυκόνου	10.190
5	Σίκινου	260	Αμοργού	1.940
6	Φολεγάνδρου	780	Νάξου και Μικρών Κυκλάδων	19.440
7	Κέας	2.420	Αντίπαρου	1.190
8	Κύθνου	1.310	Πάρου	13.710

2. <http://el.wikipedia.org/wiki>

9	Κιμώλου	920	Σύρου - Ερμούπολης	21.390
10	Τήνου	8.590		

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ (2011)

Στον πίνακα 3, παρουσιάζεται η διάρθρωση πληθυσμού κατά φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης.

Πίνακας 3:
Διάρθρωση πληθυσμού κατά φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης
και ποσοστιαία συμμετοχή

Νομός Κυκλάδων						
Επίπεδο Εκπαίδευσης	Άνδρες	%	Γυναίκες	%	Σύνολο	%
Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	105	0,19	45	0,09	150	0,14
Κάτοχοι Μάστερ	182	0,33	112	0,22	294	0,28
Πτυχιούχοι Ανώτατων Σχολών	3.055	5,60	2.709	5,33	5.764	5,47
Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ)	1.674	3,07	955	1,88	2.629	2,49
Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	1.579	2,89	1.618	3,18	3.197	3,03
Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	8.611	15,78	9.633	18,95	18.244	17,31
Πτυχιούχοι ΤΕΛ	1.613	2,96	972	1,91	2.585	2,45
Πτυχιούχοι ΤΕΣ	2.166	3,97	260	0,51	2.426	2,30
Απόφοιτοι 3ταξίου Γυμνασίου	7.066	12,95	5.567	10,95	12.633	11,99
Απόφοιτοι Δημοτικού	19.517	35,78	19.025	37,43	38.542	36,57
Φοιτούν στο Δημοτικό	3.729	6,84	3.423	6,73	7.152	6,79
Εγκατέλειψαν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	3.676	6,74	4.478	8,81	8.154	7,74
Δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	1.581	2,90	2.037	4,01	3.618	3,43
ΣΥΝΟΛΟ	54.554	100	50.834	100	105.388	100

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ (2001)

Το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού των κατοίκων των Κυκλάδων κατέχουν οι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης και εκείνοι του δημοτικού. Οι πτυχιούχοι των ΤΕΙ και ΑΕΙ καταλαμβάνουν ποσοστά κοντά στο 10%, ενώ τα ποσοστά εκείνων με ανώτατες σπουδές βρίσκονται κάτω του 1%. Τα ποσοστά εκείνων που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο ή δεν γνωρίζουν γραφή εξηγούνται υπό το πρίσμα της οικονομικής ανέχειας ή της ανάγκης για φθηνό εργατικό δυναμικό³.

3. <http://stat-athens.aueb.gr/~esi/proceedings/17/esi17-p359.pdf>.

1.4 Γεωμορφολογικά Χαρακτηριστικά

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται η έκταση των νησιών του συμπλέγματος των Κυκλάδων σε φθίνουσα σειρά κατάταξης:

Πίνακας 4:
 Έκταση ανά Νησί Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Έκταση Ν. Κυκλάδων κατά νησί σε Km ²					
A/A	Νησί	Έκταση (km)	A/A	Νησί	Έκταση (km)
1	Νάξος	442	11	Σύρος	82
2	Άνδρος	380	12	Σίφνος	74
3	Πάρος	195	13	Θήρα	73
4	Τήνος	194	14	Σέριφος	73
5	Μήλος	151	15	Σίκινος	41
6	Κέα	131	16	Ανάφη	38
7	Αμοργός	121	17	Κίμωλος	36
8	Ίος	108	18	Αντίπαρος	35
9	Κύθνος	99	19	Φολέγανδρος	23
10	Μύκονος	85			

Πηγή: ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΤΡΑΤΟΥ (2000)

Η πλειονότητα των νησιών της Περιφέρειας, χαρακτηρίζεται από το ημι-ορεινό και άγονο έδαφος, ενώ λίγες είναι οι δασικές εκτάσεις. Για τον Νομό Κυκλάδων είναι ο Δρυός (1.004 μ.) της Νάξου, ακολουθούμενο από το Πέταλο (994μ.) της Άνδρου και τον Κρίκελο (821 μ.) της Αμοργού.

Οι ακτές των νησιών κατά το μεγαλύτερο ποσοστό (70-80%) του μήκους των, αποτελούνται από απόκρημνα τμήματα με κλίσεις μεγαλύτερες του 30%, ενώ σε ποσοστό που κυμαίνεται από 15-20% του μήκους των αποτελούνται από τμήματα με χαμηλές μέχρι μέσες κλίσεις (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου 2007-2013)⁴.

1.4.1 Ορυκτός Πλούτος

Ο Νομός Κυκλάδων, με τα πετρώδη και άγονα εδάφη του κρύβει ένα σπουδαίο ορυκτό πλούτο. Στο νησιωτικό χώρο των νοτίων Κυκλάδων, που περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τα νησιά Νάξο, Πάρο, Αντίπαρο, Σίκινο, Ίο, Φολέγανδρο, Ηρακλεία, διακρίνουμε τα νηριτικά μάρμαρα σε μεγάλο πάχος με σμύριδα. Στις βόρειες Κυκλάδες εμφανίζονται μεταμορφωμένα πετρώματα υψηλής πίεσης και χαμηλής θερμοκρασίας, κυρίως στα νησιά Σύρο, Τήνο, Άνδρο, Γυάρο

4. <http://parospress.blogspot.gr/2013/08/2011.html>

και λιγότερο στα νησιά Κύθνο και Σέριφο. Στη Μήλο εξορύσσονται βαρυτίνη, περλίτης, μπετονίτης και ποζολάνη. Στην Άνδρο υπάρχουν κοιτάσματα μαγγανίου, χρωμίτη και αμιάντου. Στην Κέα, την Κύθνο, τη Σέριφο τη Σύρο μεταλλεύματα σιδήρου. Στη Σίφνο μεταλλεύματα σιδήρου και αργυρούχος μόλυβδος. Στην Τήνο και την Πάρο εξορύσσονται μάρμαρα, στη Νάξο μάρμαρα και σμύριδα, στη Μύκονο γρανίτης, στην Αμοργό βωξίτης, στη Δονούσα ψευδάργυρος και στην Κίμωλο κιμωλία.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο σημείο αυτό για την ηφαιστειότητα στο χώρο του Νοτίου Αιγαίου και συγκεκριμένα στο Νομό Κυκλάδων. Στην ηφαιστειακή δραστηριότητα, η οποία εκτείνεται σε σχήμα τόξου από το Σαρωνικό κόλπο στα δυτικά, ως το νησί της Νίσυρου στα ανατολικά (ηφαιστειακό τόξο νότιου Αιγαίου), παρατηρούνται εντυπωσιακές εμφανίσεις ηφαιστειακών πετρωμάτων. Βέβαια τα περισσότερα ηφαιστειακά κέντρα είναι σήμερα ανενεργά, αλλά αυτά που παραμένουν ενεργά είναι τα ηφαίστεια της Σαντορίνης, του Κολούμπο, του Γυαλιού και της Νισύρου και αποτελούν επίκεντρο επιστημονικού ενδιαφέροντος.

1.4.2 Κλιματικά – Υδρολογικά – Σεισμολογικά Χαρακτηριστικά

Στη Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου κυριαρχεί το ήπιο εύκρατο μεσογειακό κλίμα, το οποίο τείνει προς το θαλάσσιο. Παρουσιάζει μέσες θερμοκρασίες, που κυμαίνονται μεταξύ των 11°C και 28°C, ενώ οι άνεμοι είναι κυρίως βόρειοι, με μεγαλύτερη ένταση κατά τους καλοκαιρινούς μήνες (μελέμια). Η μέση θερμοκρασία του ψυχρότερου μήνα (Ιανουάριος) είναι 10-12°C και του θερμότερου (Ιούλιος ή Αύγουστος) 24,5-26,5°C. Ο χειμώνας είναι ηπιότερος από αυτόν της Αττικής, ενώ το καλοκαίρι είναι δροσερό εξ αιτίας της επίδρασης των ανέμων και της θάλασσας. Ο παγετός αποτελεί σπάνιο φαινόμενο, ενώ οι απολύτως μέγιστες θερμοκρασίες σπάνια φτάνουν τους 40°C σε ορισμένα νησιά. Ως προς το επίπεδο ηλιοφάνειας, το νότιο Αιγαίο χαρακτηρίζεται από τις μεγαλύτερες ηλιοφάνειες της χώρας και κυμαίνεται περίπου στις 3.000 ώρες ετησίως.

Ως προς το επίπεδο των βροχοπτώσεων, παρά το ότι κάποια νησιά δέχονται περιστασιακά σχετικά αξιόλογο ύψος βροχής, σε γενικές γραμμές οι βροχοπτώσεις δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες, ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες⁵.

Ως προς τα υδρολογικά χαρακτηριστικά στο σύνολο της Περιφέρειας, δυστυχώς η μικρή έκταση των νησιών, τα μικρά ύψη βροχής που δέχονται πολλά από τα νησιά και το ορεινό στοιχείο, δεν επιτρέπουν την ανάπτυξη αξιόλογων υδρολογικών λεκανών με αποτέλεσμα το μικρό μέγεθος πηγών και αποθεμάτων νερού.

Από πλευράς σεισμικής επικινδυνότητας η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ανήκει κατά κύριο λόγο στη Ζώνη II. Ουσιαστικά, το μεγαλύτερο τμήμα των νησιών της Δωδεκανήσου ανήκει σε μία ιδιαίτερα σεισμογενή περιοχή του ελληνικού χώρου, ενώ σε λιγότερο σεισμογενή περιοχή ανήκουν τα λοιπά νησιά Δωδεκανήσου και των Κυκλάδων.

1.4.3 Ακτογραμμή

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου διαθέτει συνολική επιφάνεια ακτών 5.055 τ.χλμ. με συνολικό μήκος ακτογραμμής 3.281 χλμ.

Για το Νομό Κυκλάδων, η Νάξος συγκεντρώνει οριακά το μεγαλύτερο ποσοστό επιφάνειας, της τάξης του 15,5%, με ποσοστό ακτογραμμής ως προς το Νομό 6,7% και ακολουθεί η Άνδρος με ποσοστά 15,3% και 8,9% αντίστοιχα. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται αναλυτικά η διάρθρωση της επιφάνειας των ακτών και το μήκος της ακτογραμμής της Περιφέρειας ανά νησί.

Πίνακας 5:
Επιφάνεια και μήκος ακτών νησιών Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Νομός Κυκλάδων					
A/A	Νησί	Επιφάνεια (τ.χλμ.)	% κατανομή	Μήκος ακτών (χλμ)	% κατανομή
1	Νάξος	389	15,52%	133	6,74%
2	Άνδρος	383	15,28%	176	8,92%
3	Πάρος	197	7,86%	111	5,62%
4	Τήνος	197	7,86%	114	5,78%
5	Μήλος	158	6,30%	139	7,04%
6	Κέα	132	5,27%	88	4,46%
7	Αμοργός	121	4,83%	126	6,38%
8	Τος	109	4,35%	87	4,41%
9	Κύθνος	99	3,95%	111	5,62%

5. <http://www.cyclades-tour.gr/>

Π.Μ.Σ. ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
«Οικονομική – Τουριστική Ανάπτυξη των νησιών του Αιγαίου. Μελέτη περίπτωσης των Κυκλάδων »
ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΕΜΕΛΙΑΡΗΣ

10	Μύκονος	86	3,43%	89	4,51%
11	Σύρος	84	3,35%	84	4,26%
12	Σίφνος	77	3,07%	75	3,80%
13	Θήρα	76	3,03%	67	3,39%
14	Σέριφος	74	2,95%	83	4,20%
15	Σίκινος	42	1,68%	40	2,03%
16	Ανάφη	39	1,56%	38	1,93%
17	Κίμωλος	37	1,48%	45	2,28%
18	Αντίπαρος	35	1,40%	49	2,48%
19	Φολέγανδρος	32	1,28%	42	2,13%
20	Ηρακλειά	18	0,72%	29	1,47%
21	Γιάρος	18	0,72%	33	1,67%
22	Μακρόνησος	18	0,72%	37	1,87%
23	Πολύαιγος	18	0,72%	27	1,37%
24	Κέρος	15	0,60%	27	1,37%
25	Ρήγεια	14	0,56%	43	2,18%
26	Δονούσα	18	0,72%	31	1,57%
27	Θηρασιά	9	0,36%	17	0,86%
28	Δεσποτικό	8	0,32%	19	0,96%
29	Δήλος	4	0,16%	14	0,71%
30	Σύνολο Νομού	2507	100%	1974	100, %
	Σύνολο Περιφέρειας	5055	100%	3281	100%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ (2011)

Συνηθισμένη εικόνα στη μορφολογία των ακτών της νότιας Ελλάδας, είναι η εναλλαγή απόκρημνων ακτών μεγάλου μήκους, με ομαλές ακτές μικρού μήκους, με παράκτια ιζήματα (κροκάλες, άμμοι). Αυτές οι ομαλές ακτές αναπτύσσονται συνήθως σε περιοχές με χειμαρρώδεις αλλουβιακές αποθέσεις μικρών κοιλαδικών συστημάτων, που καταλήγουν στη θάλασσα. Οι ακτές με μικρές κλίσεις αποτελούνται συνήθως από παράκτια ιζήματα άμμων και κροκάλων, που είναι αποτέλεσμα της διάβρωσης και αποσάθρωσης των πετρωμάτων που εμφανίζονται στην ευρύτερη περιοχή, συνήθως σε περιοχές εκβολών χειμαρρωδών κοιλαδικών συστημάτων με τεταρτογενείς αλλουβιακές αποθέσεις. Στις ομαλές αυτές ακτές εμφανίζονται συνήθως παράκτιες θίνες, ενεργές ή σταθεροποιημένες με βλάστηση.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες πολλές ακτογραμμές σε διάφορα νησιά έχουν μεταβληθεί από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες και κατασκευές (κτίσματα, διάνοιξη παραλιακών οδών, διάφορα μικρά και μεγάλα λιμενικά έργα κλπ), όσο και από τη ρύπανση της θάλασσας με στερεά και υγρά απόβλητα, όπως αστικά απόβλητα (συμπεριλαμβανομένων και αυτών από τα μικρασιατικά παράλια) και απόβλητα από διερχόμενα πλοία και πλοία της ακτοπλοΐας. Αυτό προκαλεί διάβρωση σε ορισμένες παράκτιες περιοχές και απόθεση παράκτιων ιζημάτων σε κάποιες άλλες, δημιουργώντας ανάλογα προβλήματα στη χρήση των παράκτιων

περιοχών. Ωστόσο, κρίνεται θετικά το γεγονός ότι υπάρχει σημαντικό ποσοστό παραλιών που παραμένουν ακόμη απροσπέλαστες στο ευρύ κοινό, κυρίως όσες δεν διαθέτουν οδική πρόσβαση και διατηρούνται σε ένα βαθμό αναλλοίωτες.

1.5 Φυσικό Περιβάλλον

Μεγάλο τμήμα της έκτασης των Κυκλάδων έχει αναγνωρισθεί από την επιστημονική κοινότητα ως οικολογικά σημαντικό. Πρόκειται για ένα σύνολο τριανταένα (31) περιοχών, για όλη την Περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου, που έχουν προταθεί για ένταξη στο δίκτυο NATURA 2000, 39 συνολικά Βιότοπων Corine και ένα σημαντικό αριθμό υγροτόπων που έχουν καταγραφεί στη βάση ελληνικών υγροτόπων του ΕΚΒΥ. Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζονται αναλυτικά ανά περιοχή και κωδικό οι περιοχές δικτύου NATURA 2000 της Περιφέρειας και οι Βιότοποι Corine, ενώ παρουσιάζεται και η διάρθρωση των υγροτόπων στην Περιφέρεια ανά τύπο, αριθμό και εμβαδόν.

Πίνακας 6:
Περιοχές Δικτύου NATURA 2000 στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου

Νομός Κυκλάδων	
A42200001	ΑΝΔΡΟΣ: ΟΡΜΟΣ ΒΙΤΑΛΙ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΟΡΕΙΝΟΣ ΟΓΚΟΣ
A42200002	ΑΝΑΦΗ: ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΚΑΛΑΜΟΣ - ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ
A4220003	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: ΝΕΑ ΚΑΙ ΠΑΛΙΑ ΚΑΜΕΝΗ - ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ
A42200004	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ ΜΕΧΡΙ ΔΥΤΙΚΗ ΣΙΚΙΝΟ, ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ 4 ΝΗΣΙΔΩΝ: ΚΑΡΔΙΩΤΙΣΣΑ, ΚΑΛΟΓΕΡΟΙ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΙΑ
GR4220005	ΔΥΤΙΚΗ ΜΗΛΟΣ
GR4220006	ΝΗΣΟΣ ΠΟΛΥΑΙΓΟΣ
GR4220007	ΝΗΣΟΣ ΑΝΤΙΜΗΛΟΣ
GR4220008	ΣΙΦΝΟΣ: ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΔΥΤΙΚΕΣ ΑΚΤΕΣ
GR4220009	ΝΟΤΙΑ ΣΕΡΙΦΟΣ
GR4220010	ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΚΥΘΝΟΣ: ΟΡΟΣ ΑΘΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΚΕΦΑΛΟΣ
GR4220011	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΕΑ
GR4220012	ΒΟΡΕΙΑ ΑΜΟΡΓΟΣ ΚΑΙ ΚΙΝΑΡΟΣ, ΛΕΒΙΘΑ, ΜΑΥΡΙΑ
GR4220013	ΜΙΚΡΕΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ: ΑΠΟ ΚΕΡΟ ΜΕΧΡΙ ΗΡΑΚΛΕΙΑ
GR4220014	ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΝΑΞΟΣ: ΖΕΥΣ ΚΑΙ ΒΙΓΛΑ ΕΩΣ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙ
GR4220016	ΑΛΥΚΗ ΝΑΞΟΥ
GR4220016	ΝΗΣΟΣ ΠΑΡΟΣ: ΠΕΤΑΛΟΥΔΕΣ
GR4220017	ΝΗΣΟΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ
A4220018	ΣΥΡΟΣ: ΟΡΟΣ ΣΥΡΙΓΓΑΣ ΩΣ ΠΑΡΑΛΙΑ
GR4220019	ΤΗΝΟΣ: ΜΥΡΣΙΝΗ - ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΛΙΒΑΔΑ
A42200020	ΑΝΔΡΟΣ: ΟΡΜΟΣ ΒΙΤΑΛΙΟΥ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΟΡΕΙΝΟΣ ΟΓΚΟΣ

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ (2001)

Ορισμένες από τις περιοχές των Κυκλάδων στο δίκτυο βιοτόπων Corine αναφέρονται στη συνέχεια.

Πίνακας 7:
Βιότοποι Corine Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Κωδικός Τύπου	Ονομασία	Συνολική Περίμετρος (km)	Συνολική έκταση (ha)	Χερσαία έκταση (ha)	Μέγιστο - Ελάχιστο Υψόμετρο (m)	Παρατηρήσεις
Κυκλάδες						
A00060027	Αλυκές Νάξου	18,6	1.217,20	1.500,0	38 -0	Σημαντικό καταφύγιο για τα μεταναστευτικά πουλιά.
A00010094	Βόρεια Σίφνος	37,1	2.450,72	2.500,0	463 -0	Σημαντική περιοχή για τη μετανάστευση των ερωδιών, παρυδάτιων και άλλων πουλιών. Ενδιαφέρουσα ερπετοπανίδα, και αναπαραγόμενα αρπακτικά πουλιά. Υπάρχουν στοιχεία για την παρουσία Μεσογειακής Φώκιας στις σπηλιές και στις βραχώδεις ακτές.
A00010077	Βόρεια Σύρος	37,9	2.738,69	2.700,0	447 - 0	Σημαντική τοποθεσία για πουλιά, ανάμεσα στα οποία είναι πολλά αρπακτικά μεταναστευτικά και ίσως τον Πετρίλο - πολύ σπάνιο στην Ελλάδα. Γνωστή περιοχή για <i>Monachus monachus</i> . Έχουν επίσης αναφερθεί <i>Caretta caretta</i> και <i>Δερματοχελώνες</i> .
A00060061	Κόρακας, Κατομεριά Αμοργού	35,6	2.765,10	2.700,0	523 - 0	Σημαντική περιοχή για αρπακτικά πουλιά και ενδημικά ερπετά.

Πηγή: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο – Φιλότης – Τράπεζα στοιχείων για την ελληνική φύση (2002)

Επίσης, σημαντική περιβαλλοντική σημασία, στην προστασία του ευάλωτου Αιγαίου αποκτούν οι υγρότοποι της περιοχής. Ως προς τη διάρθρωση των Υγροτόπων, στη Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου συναντιόνται 11 έλη συνολικά, 3

λίμνες, 7 λιμνοθάλασσες, 2 τεχνητές λίμνες και 6 ποταμοί. Ως μεγαλύτερος υγρότοπος αναφέρεται η Αλυκή της Νάξου με έκταση 1000 στρεμμάτων.

Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ευρύτερη περιοχή διαθέτει σημαντικό αριθμό βιοτόπων, οι οποίοι έχουν υποστεί σοβαρές βλάβες. Παραταύτα, η συνέχεια της ύπαρξης τους θεωρείται επιβεβλημένη τόσο για αυτονόητους οικονομολογικούς λόγους όσο και για τη δυνατότητα περαιτέρω τουριστικής εκμετάλλευσης.

1.5.1 Χλωρίδα των Κυκλάδων

Ως γνωστόν, ο ελλαδικός χώρος διακρίνεται για τα 5.500 περίπου είδη φυτών, από τα οποία τα 750 περίπου είναι ενδημικά. Στη ευρύτερη περιοχή της Περιφέρειας του Νοτίου Αιγαίου και συγκεκριμένα στις Κυκλάδες λόγω των μακρών περιόδων ξηρασίας, τη σύντομη περίοδο των βροχοπτώσεων, την έντονη ηλιοφάνεια, κυριαρχεί η μακία βλάστηση (όπου κυριαρχούν το πουρνάρι, η φυλλίρεα, η κοκορεβυθιά και το σχίνο), τα φρύγανα, ενώ σε μικρότερο ποσοστό συναντώνται πευκοδάση με κωνοφόρα δένδρα, όπως διάφορα είδη πεύκων, κυπαρίσσια και κέδροι ανάλογα με την περιοχή. Λιγότερο συχνά συναντώνται χερσαίοι υγρότοποι χείμαρροι, ποτάμια, λίμνες, έλη με αρμυρήθρες, καλάμια, βούρλα, αρμυρίκια και ιτιές. Όμως η έλλειψη εδάφους, η αυξημένη αλατότητα και η απομόνωση δημιουργούν ιδιαίτερα ευαίσθητες συνθήκες για φυτά και ζώα.

1.5.2 Πανίδα των Κυκλάδων

Όσον αφορά την πανίδα του Αιγαίου, χαρακτηριστικό της γνώρισμα είναι η μεγάλη βιοποικιλότητα αλλά και η σπανιότητα των ειδών. Από τα 115 είδη θηλαστικών της ελληνικής πανίδας μερικά από τα πιο σπάνια ζουν στην περιοχή του Αιγαίου.

Τα θαλασσινά νερά του Αιγαίου είναι σε γενικές γραμμές φτωχά σε ποικιλία ζωικών οργανισμών, παρόλα αυτά συναντώνται είδη τόσο της Μεσογείου όσο και της Μαύρης θάλασσας, της Ερυθράς και του Ινδικού Ωκεανού. Έχουν καταγραφεί 447 είδη ψαριών και χιλιάδες είδη άλλων οργανισμών όπως αστερίες, αχινοί, αχιβάδες, μύδια, στρείδια. Επίσης έχουν καταγραφεί 15 είδη θαλάσσιων θηλαστικών όπως η μεσογειακή φώκια (μονάχους-μονάχους), με πληθυσμό που δεν ξεπερνά τα 350 άτομα, το ζωνοδέλφινο, το σταχτοδέλφινο που είναι σπάνιο στο

χώρο του Αιγαίου, η φώκαινα, ενώ σπανιότατα εμφανίζονται και ορισμένα είδη φαλαινών.

Σε ότι αφορά τα πτηνά, στο Αιγαίο φωλιάζουν πολλά είδη πτηνών τα οποία δε συναντιούνται σε άλλες περιοχές της Ευρώπης, όπως ο τουρκοτσοπανάκος και το σμυρνοτσίχλονο. Επίσης, ο γυπαετός αριθμεί ελάχιστα άτομα.

1.6 Γεωλογικοί Πόροι

Ο γεωλογικός πλούτος του Αιγαίου είναι ιδιαίτερα σημαντικός, τόσο σε απόλυτους αριθμούς, όσο και στην ποιότητα των ευρημάτων και των μνημείων. Σε αυτά περιλαμβάνονται τόσο μνημεία ευρύτερου γεωλογικού ενδιαφέροντος (ηφαίστεια, γεωλογικές διαμορφώσεις), όσο και μνημεία παλαιο-αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος, όπως είναι τα απολιθώματα φυτών και ζώων και πολλά λατομεία διαφόρων ιστορικών εποχών και πετρωμάτων.

Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζονται τα σπουδαιότερα γεωλογικά μνημεία των Κυκλάδων.

Πίνακας 8:
Κατάλογος γεωλογικών μνημείων Νομού Κυκλάδων

Νησί	Είδος Μνημείου
ΑΝΔΡΟΣ	Πτυχωμένα μεταμορφωμένα πετρώματα, βραχομορφές διάβρωσης στη θέση Γριάς Πήδημα στο Κορθί, Κοιλάδα Διποτάματα
ΤΗΝΟΣ	Σφαιρικές δομές διάβρωσης και γεωμορφές Ταφόνι στο Γρανίτη της Τήνου
ΝΑΞΟΣ	Γεωλογικό Μουσείο Απείρανθου, Μικρά φράγματα εμπλουτισμού υπόγειων υδροφόρων οριζόντων Απείρανθου, Μεταλλεία σμύριδας, Μιγματικά πετρώματα στη βόρεια Νάξο, Σπήλαιο Διός, Απολιθώματα νάνων ελεφάντων
ΚΥΘΝΟΣ	Σπήλαιο Καταφύκι, Θερμά λουτρά
ΗΡΑΚΛΕΙΑ	Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη
ΣΥΡΟΣ	Αερόλιθοι: Εκλογίτες βόρειας Σύρου
ΔΗΛΟΣ	Απολιθωμένος νάνος ελέφαντας
ΜΗΛΟΣ	Ηφαιστειακές δομές: Ηφαιστειακοί κρατήρες Φυριπλάλας – Τράχηλα, Ηφαιστειακός δόμος Προφήτη Ηλία, Λατομεία: Αρχαία λατομεία οψιδιανού, Λατομείο οψιδιανού στη θέση «Νύχια», Λατομείο οψιδιανού στη θέση «Δεμενεγάκι», Ορυχεία: Θειωρυχεία, Μεταλλεία σιδήρου-μαγγανίου στην περιοχή Βάνι, Σπήλαια: Σπήλαια και θαλάσσιες χαράδρες Παπάφραγκα, Σπήλαιο Αγίου Ιωάννη- «Σμαραγδένια σπηλιά», Κατακόμβες, Μορφές διάβρωσης: Κλέφτικο, Σαρακίνικο, Υδροθερμικές εμφανίσεις: Φρεατικοί κρατήρες στη θέση Άγιοι Θεόδωροι, Ατμίδες Καλάμου, Μεταλλευτικό Μουσείο Μήλου
ΓΛΑΡΟΝΗΣΙΑ	Στηλοειδείς αποχωρισμοί λάβας
ΑΝΤΙΜΗΛΟΣ	Εντυπωσιακός ηφαιστειακός κρατήρας
ΣΕΡΙΦΟΣ	Σπήλαιο Κουταλά, Αρχαία μεταλλεία

ΣΙΦΝΟΣ	Αρχαία μεταλλεία αργυρούχων κοιτασμάτων μολύβδου-ψευδαργύρου και χρυσού
ΠΑΡΟΣ	Λατομεία μαρμάρων, Αρχαία λατομεία λυχνίτη και ονομαστού Παριανού μαρμάρου Κολυμπήθρες (μορφή διάβρωσης)
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ Ν.ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ- Ν. ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ	Ηφαιστειακοί δόμοι Αντιπάρου – Ηφαιστειακές εμφανίσεις Ν.Δεσποτικού – Ν. Στρογγύλου, Σπήλαιο Ωλιάρτος, Μεταλλευτικές στοές
ΚΙΜΩΛΟΣ	Μανιταροειδείς μορφές διάβρωσης, Βραχώδεις ακτές – Γεωλογικές τομές ηφαιστειακών πετρωμάτων, Μορφές διάβρωσης ηφαιστ. Πετρωμάτων στην περιοχή Πράσσα, Μορφές διάβρωσης σε Κίσσηρη, Σπηλιά της Γερακιάς, Απολιθωμένα ασπόνδυλα, Θερμές πηγές
ΘΗΡΑ (ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ)	Ηφαιστειακό συγκρότημα της Σαντορίνης, Ηφαιστειακός κρατήρας – Καλδέρα – Φυσικές τομές της καλδέρας, Στρώματα της Μινωικής έκρηξης, Ηφαιστειακή φλέβα (dyke) Θηρασιάς, Σύγχρονη ηφαιστειότητα – Καμμένη, Τριαδικά απολιθώματα Megalodon, απολιθωμένη χλωρίδα
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	Χρυσοσπηλιά
ΙΟΣ	Γνευσιωμένος γρανίτης 300 εκατ. Ετών
ΑΜΟΡΓΟΣ	Ενεργό ρήγμα Αμοργού (σεισμός 1956)

Πηγή: Ζούρος Ν. (επιμ.) Γεωλογικός Άτλας του Αιγαίου (2003)

Μια ειδική μορφή γεωλογικών πόρων είναι και οι θερμομεταλλικές-ιαματικές πηγές της Περιφέρειας, η οποία συγκεντρώνει ποσοστό 10,3% ως προς την Ελληνική Επικράτεια. Ειδικότερα η διάρθρωση των πηγών είναι η ακόλουθη:

Πίνακας 9:
Διάρθρωση Θερμομεταλλικών- Ιαματικών Πηγών

Νομός	Αριθμός Ιαματικών Πηγών Τουριστικής Σημασίας	Αριθμός Ιαματικών Πηγών Τοπικής Σημασίας	Σύνολο
Νομός Κυκλάδων	2	3	5
Σύνολο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου	3	6	9
Ελλάδα	24	63	87

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, Μελέτη Χωροταξικού Σχεδίου Περιφέρειας Νοτ. Αιγαίου, Αθήνα (2000)

Ως προς τον υποθαλάσσιο χώρο του Αιγαίου, παραμένει σχετικά ανεξερεύνητος και με άγνωστες πλουτοπαραγωγικές δυνατότητες σε μεταλλεύματα και χρήσιμες ύλες.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Οικονομικά στοιχεία των Κυκλάδων

2.1 Εισαγωγή

Το μοντέλο ανάπτυξης, που έχει επικρατήσει στην περιοχή της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου αλλά και στην πληθώρα των νησιών της Ελλάδας τις τελευταίες δεκαετίες, έχει ως συνέπεια τη δραστική μείωση της συμμετοχής του Πρωτογενή Τομέα Παραγωγής τόσο στη διαμόρφωση του Ακαθάριστου Περιφερειακού Προϊόντος, όσο και στην απασχόληση. Στο προαναφερθέν γεγονός, οι κυριότερες εστίες συνίστανται αρχικά στη φυσική διαμόρφωση της Περιφέρειας καθώς και στην ξέφρενη πορεία των τελευταίων 50 ετών στον τουρισμό.

Η σημασία και η ανάπτυξη του Τριτογενή Τομέα Παραγωγής, λόγω της σημαντικής ανάπτυξης του τουριστικού τομέα τις τελευταίες δεκαετίες, είναι συνεχής και της προσδίδουν ένα ιδιόμορφο χαρακτήρα, με κύριο χαρακτηριστικό την ανισομερή κατανομή των τομέων παραγωγής. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η ποσοστιαία διάρθρωση του Α.Ε.Π. κατά κλάδο. Η κυριαρχία των Υπηρεσιών είναι δεδομένη, συγκεντρώνοντας για το 2006 το 75,7% για το Νομό Κυκλάδων. Ακολουθούν με μεγάλη διαφορά ο τομέας της Βιομηχανίας και των Κατασκευών, ενώ η Γεωργία καταλαμβάνει ένα μικρό ποσοστό.

Πίνακας 10:
Ποσοστιαία Διάρθρωση Α.Ε.Π. κατά Κλάδο και επίπεδο Νομού

	ΓΕΩΡΓΙΑ %	ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ - ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ %	Μεταλλεία- Ορυχεία %	Μεταποίηση %	Ενέργεια %	Κατασκευές %	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ %
Νομός Κυκλάδων							
2000	4,6	15,3	4,2	1,4	3	6,7	80,1
2006	3,7	20,6	2,8	3,7	3,8	10,4	75,7

Πηγή: Νομοί- επεξεργασία στοιχείων (Μάιος 2009)

2.2 Πρωτογενής Τομέας Παραγωγής

Η γεωργία, η κτηνοτροφία και η αλιεία αποτελούν παραδοσιακούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας για την Περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου. Από τα στοιχεία της μορφολογίας του εδάφους του νησιωτικού συμπλέγματος, προκύπτει ότι η Περιφέρεια είναι κυρίως ορεινή και ημιορεινή. Το 72,5% του εδάφους, είναι ορεινό και ημιορεινό (το αντίστοιχο ποσοστό στο σύνολο της χώρας είναι 61,3%).

Σύμφωνα με το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για την Περιφέρεια του Νοτίου Αιγαίου, στην Περιφέρεια καλλιεργείται το 16,7% της συνολικής εδαφικής επιφάνειας (στη χώρα το αντίστοιχο ποσοστό είναι 29,9%), ενώ το 51,6% χρησιμοποιείται ως κτηνοτροφική γη. Οι δασικές εκτάσεις καλύπτουν το 13,2% της ολικής επιφάνειας εκ των οποίων μόλις το 1,7% εντοπίζεται στο Νομό Κυκλάδων. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η κατανομή της γης για τη χώρα και την περιφέρεια κατά βασικές κατηγορίες χρήσης/κάλυψης, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, για το έτος 2000.

Πίνακας 11:
Κατανομή γης κατά βασικές κατηγορίες και χρήσεις,

		Νομός Κυκλάδων	Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	Ελλάδα
Σύνολο Εκτάσεων		2.599,4	5.316,5	131.981,8
Γεωργικές Περιοχές	Αρόσιμη Γη	280,0	367,2	21.181,4
	Μόνιμες Καλλιέργειες	46,1	90,2	7.491,8
	Βοσκότοποι - Μεταβατικές δασώδεις / θαμνώδεις εκτάσεις	4,3	10,0	880,0
	Βοσκότοποι - Συνδυασμοί θαμνώδους και / ή ποώδους βλάστησης	680,4	1.053,7	9.151,7
	Βοσκότοποι - Εκτάσεις με αραμή ή καθόλου βλάστηση	104,8	246,2	4.420,5
	Ετερογενείς γεωργικές περιοχές	510,0	1.144,6	22.011,0
Δάση-Ημι-φυσικές Εκτάσεις	Δάση	0,0	232,4	22.411,6
	Μεταβατικές δασώδεις-θαμνώδεις εκτάσεις	4,0	214,2	11.606,9
	Συνδυασμοί θαμνώδους και / ή ποώδους βλάστησης	686,4	1.444,3	23.949,7
	Εκτάσεις με αραμή ή καθόλου βλάστηση	237,6	400,1	4.509,9
Εκτά από νερά	Χερσαία ύδατα	0,8	12,9	1.196,9
	Εσωτερικές υγρές ζώνες	0,0	0,0	108,2
	Παραθαλάσσιες υγρές ζώνες	2,2	3,2	484,5
Τεχνητές Περιοχές	Αστική οικοδόμηση	30,8	63,4	1.913,0
	Βιομηχανικές και εμπορικές ζώνες	0,7	15,5	212,6
	Δίκτυα συγκοινωνιών	1,9	6,3	156,3
	Ορυχεία, χώροι απόρριψης απορριμμάτων και εργοτάξια	9,1	11,5	270,5
	Τεχνητές, μη γεωργικές ζώνες πρασίνου, χώροι αθλητικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων	0,3	0,8	25,3

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2000)

Από την παραπάνω κατανομή των χρήσεων γης κατά βασικές κατηγορίες παρατηρείται ότι οι χρήσεις με συνδυασμό θαμνώδους και / ή ποώδους βλάστησης, επικρατούν στη Περιφέρεια, ενώ ακολουθούν οι ετερογενείς γεωργικές περιοχές και οι βοσκότοποι σε συνδυασμό με θαμνώδη ή ποώδη βλάστηση. Αντίθετα οι περιοχές που καλύπτονται από νερά, καθώς και οι δασικές εκτάσεις, αποτελούν ένα μικρό μέρος των χρήσεων της Περιφέρειας και κατ' ουσία το δασικό κεφάλαιο δεν συμμετέχει στον πρωτογενή τομέα. Υπάρχουν εν τούτοις διαθέσιμοι πόροι χρησιμοποιούμενοι για βοσκή διαφόρων ειδών (Έκθεση Επιχειρηματικότητας Νοτίου Αιγαίου, 2005).

Στον πίνακα που ακολουθεί, αποτυπώνονται οι εκμεταλλεύσεις και η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση για το έτος 2003 σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Πίνακας 12:
Εκμεταλλεύσεις και η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση

	Εκμεταλλεύσεις		Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση	Από την οποία άγονοι βοσκότοποι
	Σύνολο	Με χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση		
Νομός Δωδεκανήσου	14.944	14.942	518	122
Νομός Κυκλάδων	9.396	9.388	766	433
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	24.340	24.330	1.284	555
Ελλάδα	833.590	828.157	39.838	5.464

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2003)

Ως προς τις Γεωργικές Περιοχές, οι μόνιμες καλλιέργειες, οι βοσκότοποι και η αρόσιμη γη αποτελούν ένα μικρό ποσοστό. Γενικά, οι βοσκότοποι θεωρούνται περιορισμένης βοσκοϊκανότητας. Από το σύνολο των γεωργικών περιοχών, το 46,8% των καλλιεργειών βρίσκεται στις πεδινές περιοχές. Στα Δωδεκάνησα το ποσοστό ανέρχεται σε 57,5% έναντι 36,8% των Κυκλάδων. Στους ορεινούς δήμους και κοινότητες βρίσκεται το 13,7% των καλλιεργούμενων εκτάσεων (Δωδεκάνησα 11,7% και Κυκλάδες 15,5%).

Αν εξαιρεθούν ορισμένες πεδινές περιοχές των μεγάλων νησιών των Κυκλάδων (Νάξος, Άνδρος κ.λ.π.), η γονιμότητα της γεωργικής γης θεωρείται

χαμηλή. Οι αρδευόμενες εκτάσεις αποτελούν μικρό ποσοστό των καλλιεργούμενων. Οι κυριότερες αγροτικές περιοχές βρίσκονται στα νησιά Άνδρος, Τήνος, Θήρα, Νάξος και στην Πάρο. Όσον αφορά τη φυτική παραγωγή, έντονη είναι η παρουσία των ετήσιων καλλιεργειών, των σιτηρών για καρπό, καθώς και ορισμένων λαχανικών και οπωροκηπευτικών.

Στην ομάδα των μόνιμων φυτειών το οικονομικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα οινοστάφυλλα, τα εσπεριδοειδή και τους ελαιώνες. Στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, το μεγαλύτερο μέρος των κρασιών που παράγεται είναι πιστοποιημένα ως ΠΟΠ ή ΠΓΕ. Η δηλωμένη έκταση για το Νομό Κυκλάδων είναι 39.166 στρέμματα. Σύμφωνα όμως με τις εκτιμήσεις της Γενικής Διεύθυνσης Περιφερειακής Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, οι πραγματικές εκτάσεις αντιστοιχούν σε 6.500 στρέμματα για τα Δωδεκάνησα και 16.250 στρέμματα για τις Κυκλάδες. Οι κυριότερες ποικιλίες για τις Κυκλάδες είναι η Μανδηλαριά, το Ασύρτικο, το Αθήρι, το Σαββατιανό, η Μονεμβασιά, το Αηδάνι και η Βάφτρα. Την περίοδο 2010-2011 καλλιεργήθηκαν στις Κυκλάδες και μάλιστα στην Τήνο συνολικά 1.768 στρέμματα. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται αναλυτικά η διάρθρωση των δενδρώνων εκτάσεων.

Πίνακας 13:
Διάρθρωση εκμεταλλεύσεων και εκτάσεων σε κανονικούς δενδρόνες, εκτάσεις σε στρέμματα,

Δενδρόνες		Νομός Κυκλάδων
Ελαιώνες	Σύνολο	Εκ/σεις 6.298
		Εκτάσεις 41.980,5
	Για Ελαιοποίηση	Εκ/σεις 6172
		Εκτάσεις 41.368,8
	Επιτραπέζιες Ελιές	Εκ/σεις 182
	Εκτάσεις 611,7	
Οπωροφόρα Δέντρα	Σύνολο	Εκ/σεις 764
		Εκτάσεις 809,3
	Ροδακινιές	Εκ/σεις 71
		Εκτάσεις 35,5
	Βερικοκιές	Εκ/σεις 354
		Εκτάσεις 166
	Κερασιές	Εκ/σεις 16
		Εκτάσεις 6,6
	Λοιπά Πυρηνοκαρπα	Εκ/σεις 44
		Εκτάσεις 28
	Μηλιές	Εκ/σεις 205
		Εκτάσεις 96,9
	Αχλαδιές	Εκ/σεις 471
	Εκτάσεις 301,9	

	Λοιπά Δένδρα και Θάμνοι Νωπών Φρούτων	Εκ/σεις	117
		Εκτάσεις	174,4
	Ακτινίδια	Εκ/σεις	0
		Εκτάσεις	0
	Μπανάνες, Αβοκάντο	Εκ/σεις	0
		Εκτάσεις	0
Δέντρα για καρπούς με κέλυφος	Σύνολο	Εκ/σεις	411
		Εκτάσεις	1089,8
	Φουντουκίες	Εκ/σεις	374
		Εκτάσεις	971,2
	Καρυδιές	Εκ/σεις	12
		Εκτάσεις	5,9
	Φιστικιές	Εκ/σεις	0
		Εκτάσεις	0
	Αμυγδαλιές	Εκ/σεις	36
		Εκτάσεις	-
Εσπεριδοειδή	Καστανιές	Εκ/σεις	0
		Εκτάσεις	0
	Σύνολο	Εκ/σεις	2133
		Εκτάσεις	2922,9
	Πορτοκαλιές	Εκ/σεις	1744
		Εκτάσεις	1157,3
	Λεμονιές	Εκ/σεις	1723
		Εκτάσεις	1409,3
	Μανταρινιές	Εκ/σεις	760
		Εκτάσεις	330,2
	Λοιπά Εσπεριδοειδή	Εκ/σεις	41
		Εκτάσεις	26,1

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2003)

Ειδικότερα, ως προς την παραγωγή ελαιόλαδου, για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου το ελαιόλαδο παράγεται κυρίως για ίδια χρήση, με 16 συνολικά ελαιοτριβεία στις Κυκλάδες. Ελάχιστες μονάδες τυποποίησης παρουσιάζονται ενώ η μεγαλύτερη ποσότητα διακινείται χωρίς τυποποίηση με αποτέλεσμα τη χαμηλή τιμή πώλησης και την μείωση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου. Η καλλιεργούμενη έκταση υπολογίζεται στις Κυκλάδες στα 78.295 στρέμματα ικανή να καλύψει τις εγχώριες ανάγκες.

Η μορφολογία των νησιών της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (ορεινή με λίγες πεδινές εκτάσεις), το ξηροθερμικό κλίμα με την παράλληλη έλλειψη νερού και η χαμηλή γονιμότητα της γεωργική γης, με εξαίρεση ορισμένες πεδινές περιοχές των μεγάλων νησιών (Ρόδος, Κως, Νάξος), μειώνουν την ανταγωνιστικότητά της, απέχοντας από το μέσο επίπεδο της χώρας. Σε επίπεδο διάρθρωσης των εκμεταλλεύσεων αυτών οι Κυκλάδες παρουσιάζουν ισχυρή συμμετοχή στα δέντρα

για καρπούς με κέλυφος. Ως γεωργικά προϊόντα ποιότητας έχουν αναγνωριστεί: η γραβιέρα Νάξου, η κοπανιστή και το τυρί Σαν Μιχάλη Σύρου, ενώ ευρέως γνωστά είναι τα λουκούμια και οι χαλβαδόπιτες της Σύρου, η φάβα της Σαντορίνης και τα αμυγδαλωτά της Άνδρου και της Τήνου.

Ειδικότερα στον κλάδο της Ζωϊκής Παραγωγής η πλειονότητα των απασχολούμενων συγκεντρώνεται στο Νομό Κυκλάδων. Για το έτος 2011 η συνολική παραγωγή αγελαδινού γάλακτος για την περιφέρεια ανήλθε σε 52.921 τόννους. Τα κύρια γαλακτοκομικά προϊόντα που παράγονται εκτός από το γάλα, είναι το βούτυρο, η γραβιέρα, η κοπανιστή και το κεφαλοτύρι.

Η μελισσοκομία αποτελεί και αυτή έναν σημαντικό κλάδο για τα νησιά των Κυκλάδων, με την Άνδρο και τη Νάξο να παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης και παραγωγής. Άλλα προϊόντα που καλλιεργούνται στην Περιφέρεια παρουσιάζονται στον Πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 14:
Παραγωγή Λοιπών Αγροτικών Προϊόντων Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Νομός Κυκλάδων		
Είδος Καλλιέργειας	Έκταση (στρ.)	Παραγωγή (τόνοι)
Πατάτα Νάξου (Εαρινή)	3401	10.203
Πατάτα Νάξου (Φθινοπωρινή)	1970	3.940
Αγκινάρα Τήνου	130	292.500 ζευγάρια
Τοματάκι Θήρας	360	158
Φάβα Θήρας	1664	133

Πηγή: Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (2011)

Όμως ο μεγάλος αριθμός μικρών σε μέγεθος εκμεταλλεύσεων, ο πολυτεμαχισμός, ο ανταγωνισμός, το πρόβλημα της υφαλμύρωσης αλλά και το κόστος λειτουργίας, δεν βοηθούν στην ανάπτυξη του αγροτικού κλάδου, παρά τις σημαντικές προοπτικές και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που συγκεντρώνει.

Από την άλλη, για τον Πρωτογενή Τομέα, ο κλάδος της αλιείας είναι ιδιαίτερα σημαντικός, η παραγωγή του οποίου προτιμάται στην εγχώρια αγορά και έχει καταλάβει καλή θέση στις εξαγωγικές αγορές. Αλλά και οι Υδατοκαλλιέργειες αποτελούν έναν ιδιαίτερα σημαντικό κλάδο για την οικονομία της Περιφέρειας, ένα κλάδο που είναι και εξαγωγικός (τουλάχιστον τα 2/3 της παραγωγής εξάγονται), κατέχοντας την 3^η θέση στη χώρα, με την Ελλάδα να είναι στην 1^η θέση στην Ευρώπη.

Η μείωση των αλιευμάτων, είναι ενδεικτική των βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο κλάδος. Η υπεραλίευση, η ρύπανση των θαλασσών, η έλλειψη οριοθετημένων αλιευτικών πεδίων, ο αργός ρυθμός εκσυγχρονισμού του αλιευτικού στόλου, αποτελούν τους βασικούς ανασταλτικούς παράγοντες στην ανάπτυξη του κλάδου, με αποτέλεσμα την ταχεία ανάπτυξη της ιχθυοκαλλιέργειας. Η σημασία του κλάδου για τα μικρότερα νησιά ως προς την ανάπτυξη δραστηριοτήτων σχετικών με τον αλιευτικό τομέα είναι μεγάλη προκειμένου να στηριχθεί μία παραγωγική βάση που θα συμπληρώνει τη μικρής διάρκειας τουριστική περίοδο.

Η κτηνοτροφία αποτελεί τον πρώτο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τον πρωτογενή τομέα, με εντονότερη την παρουσία του στο Νομό Κυκλάδων. Οι εκμεταλλεύσεις που αφορούν τα αιγοειδή, τους χοίρους, τα ιπποειδή και τις κυψέλες μελισσών εμφανίζουν περισσότερο ενδιαφέρον από άλλες εκμεταλλεύσεις. Οι σημαντικότερες κτηνοτροφικές περιοχές εντοπίζονται στην Αμοργό, Άνδρο, Κύθνο, Νάξο και στην Τήνο. Σημαντική, ώστε να καλύπτονται οι τοπικές ανάγκες αλλά και ένα μεγάλο ποσοστό σε άλλες αγορές, είναι οι σφαγιοτεχνικές εγκαταστάσεις.

2.3 Δευτερογενής Τομέας

Η αδυναμία εκμετάλλευσης οικονομικών κλίμακας υπήρξε πάντα ο βασικός ανασταλτικός παράγοντας στην ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα παραγωγής της νησιωτικής Ελλάδας ίσως στο σύνολο της. Το μικρό μέγεθος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, το οποίο αποτελεί και την πλειοψηφία των επιχειρήσεων, δεν επιτρέπει την αξιοποίηση προγραμμάτων για την εφαρμογή επενδυτικών σχεδίων που κατ' ουσία αναφέρονται σε πολύ μεγαλύτερα μεγέθη επιχειρήσεων.

Η δραστηριότητα των περισσότερων μεταποιητικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων εντοπίζεται στα προϊόντα που σχετίζονται με την τοπική παράδοση και τον πρωτογενή τομέα και αφορούν μια μικρή και περιορισμένη αγορά. Ως προς την απασχόληση, από το 1991 έως το 2001, η Περιφέρεια του Ν. Αιγαίου, παρουσιάζει μια σχετική άνοδο, ενώ την ίδια περίοδο σε επίπεδο χώρας, παρουσιάζεται κάμψη. Η άνοδος αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στον κλάδο των κατασκευών (υλικά οικοδομών) και του τουρισμού. Η μεταποιητική δραστηριότητα της Περιφέρειας αφορά κυρίως βιοτεχνικές μονάδες μικρού μεγέθους, με εξαίρεση

τα ναυπηγεία του Νεωρίου της Σύρου και τα μεταλλεία της Σύρου. Οι μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, ετοιμών ενδυμάτων, χυμών-αναψυκτικών, κεραμικών, επίπλων και χρυσοχοΐας έχουν σχετικά σημαντική παρουσία στην Περιφέρεια, ενώ σημαντική εξορυκτική δραστηριότητα αναπτύσσεται στα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων με έμφαση στη Μήλο, Κίμωλο, Πάρο, Νάξο, Τήνο, καθώς και στη Νίσυρο. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η χωρική διάρθρωση των βιοτεχνικών επιχειρήσεων για το 2006, στο σύνολο της Περιφέρειας του Νοτίου Αιγαίου.

Πίνακας 15:
Βιοτεχνικές Επιχειρήσεις

	Βιοτεχνικές Επιχειρήσεις	%Συμμετοχή στο σύνολο των επιχειρήσεων
Νομός Δωδεκανήσου	6.244	25,46%
Νομός Κυκλάδων	3.276	20,44%
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	9.520	23,48%

Πηγή: Μητρώα επιχειρήσεων Επιμελητηρίων Κυκλάδων και Δωδεκανήσου-ΚΕΤΑ Νοτίου Αιγαίου (2006)

Στη συνέχεια αποτυπώνονται οι επιχειρήσεις με πάνω από 20 άτομα, στη Περιφέρεια Αιγαίου και για τους δύο Νομούς.

Πίνακας 16:
Βιομηχανικά καταστήματα με απασχόληση πάνω από 10 άτομα και πωλήσεις

	Αριθμός Καταστημάτων	Σύνολο Απασχολουμένων	Πωλήσεις Προϊόντων €
Νομός Δωδεκανήσου	20	633	42.814.947
Νομός Κυκλάδων	11	741	22.092.161
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	31	1.374	64.907.108
Ελλάδα	3.376	206.793	29.944.093.384
% συμμετοχή Δωδεκανήσου στο σύνολο της Περιφέρειας	64,52%	46,07%	65,96%
% συμμετοχή Κυκλάδων στο σύνολο της Περιφέρειας	35,48%	53,93%	34,04%
% συμμετοχή του Νοτίου Αιγαίου στο σύνολο της Χώρας	0,92%	0,66%	0,22%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2008)

2.4 Τριτογενής Τομέας

Ο τριτογενής τομέας παραγωγής αναδεικνύεται ο σημαντικότερος της οικονομίας της Περιφέρειας του Νοτίου Αιγαίου. Επιμέρους κλάδοι, όπως οι κλάδοι διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, εκμίσθωσης, επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και ξενοδοχείων-εστιατορίων, παράγουν τη μεγαλύτερη Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (Α.Π.Α.) στον τομέα, ενώ η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα αναδεικνύει την υπεροχή του εμπορίου και του τουρισμού.

Ο δυναμισμός μάλιστα του κλάδου του Τουρισμού, κατατάσσει την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, μαζί με τις Περιφέρειες Κρήτης, Ιονίων Νήσων και Κεντρικής Μακεδονίας, στις 4 «τουριστικές Περιφέρειες» της χώρας. Με κριτήριο την απασχόληση, το «δυναμισμό» και την προεξάρχουσα δραστηριότητα, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου μπορεί να χαρακτηριστεί ως ενιαία «τουριστική ζώνη» σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Οι διακριτές περιοχές με σχεδόν αποκλειστική χρήση την τουριστική, συναντώνται κυρίως σε ορισμένα νησιά όπως Ρόδο, Κω, Μύκονο, Σαντορίνη, Σύρο και Νάξο, Ίο, Κάρπαθο και Άνδρο δευτερευόντως, ενώ στα υπόλοιπα νησιά η χρήση αυτή αναμιγνύεται και λειτουργεί μαζί με την κατοικία μόνιμη ή παραθεριστική.

Ως αποτέλεσμα του δυναμισμού του κλάδου, για το έτος 2010, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Κυκλάδων, η Περιφέρεια συγκεντρώνει 2.062 καταλύματα, ποσοστό 21% της χώρας και 192.399 κλίνες, ποσοστό 22,63%. Μεταξύ των Νομών, οι Κυκλάδες υπερέχουν ως προς τα Τουριστικά Κάμπινγκ, ενώ τα Δωδεκάνησα ως προς τα Ξενοδοχεία και τα ομοειδή καταλύματα.

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου κατατάσσεται στην πρώτη θέση των 13 περιφερειών της Χώρας όσον αφορά τον αριθμό κλινών, καλύπτοντας το 22,63% των κλινών της χώρας (2010). Εντούτοις ο κλάδος παρουσιάζει και ιδιαίτερα προβλήματα για την ανάπτυξη του Ν. Αιγαίου, τα σημαντικότερα των οποίων είναι:

- Η Εποχική Απασχόληση, με τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της.
- Η εκροή εισοδημάτων με τη συστηματική απασχόληση και την επιχειρηματική δραστηριοποίηση κατοίκων άλλων περιφερειών, κυρίως της Αττικής, οι οποίοι δεν διαμένουν στο Νότιο Αιγαίο τους χειμερινούς μήνες.
- Η μη δηλωμένη εργασία.

Αναμφισβήτητα όμως ο κλάδος του Τουρισμού αποτελεί τον κατεξοχήν δυναμικό κλάδο οικονομικής ανάπτυξης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, της οποίας η οικονομία βασίζεται εδώ και χρόνια στην τουριστική δραστηριότητα.

2.4.1 Ο υπόλοιπος Τριτογενής Τομέας

Από το σύνολο των εγγεγραμμένων επιχειρήσεων στην Περιφέρεια, το 24,12% ανήκει στον Εμπορικό Τομέα, το 37,22% στον Επαγγελματικό, το 23,48% στον Βιοτεχνικό και το 15,2% στον Τουριστικό Τομέα, για το έτος 2006. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται αναλυτικά ο συνολικός αριθμός επιχειρήσεων ανά δραστηριότητα.

Πίνακας 18:
Διάρθρωση Επιχειρήσεων ανά Νομό και Δραστηριότητα

Δραστηριότητα	Νομός Κυκλάδων	%Συμμετοχή ως προς το Νομό
Εμπορική	3.651	22,78%
Επαγγελματική	6.324	39,46%
Βιοτεχνική	3.276	20,44%
Τουριστική	2.777	17,33%
Σύνολο	16.028	100%
Δραστηριότητα	Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	%Συμμετοχή ως προς τη Περιφέρεια
Εμπορική	9.780	24,12%
Επαγγελματική	15.093	37,22%
Βιοτεχνική	9.520	23,48%
Τουριστική	6.158	15,19%
Σύνολο	40.551	100%

Πηγή: Μητρώα επιχειρήσεων Επιμελητηρίων Κυκλάδων και Δωδεκανήσου- ΚΕΤΑ Νοτίου Αιγαίου (2006)

Από την διάρθρωση των επιχειρήσεων προκύπτει πως το 76,5% του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων είναι επιχειρήσεις του τριτογενή τομέα, αποδεικνύοντας την υπεροχή του στο παραγωγικό ιστό της Περιφέρειας (αντίστοιχο ποσοστό για τους Νομούς είναι για τα Δωδεκάνησα 74,5% και για τις Κυκλάδες 79,56%).

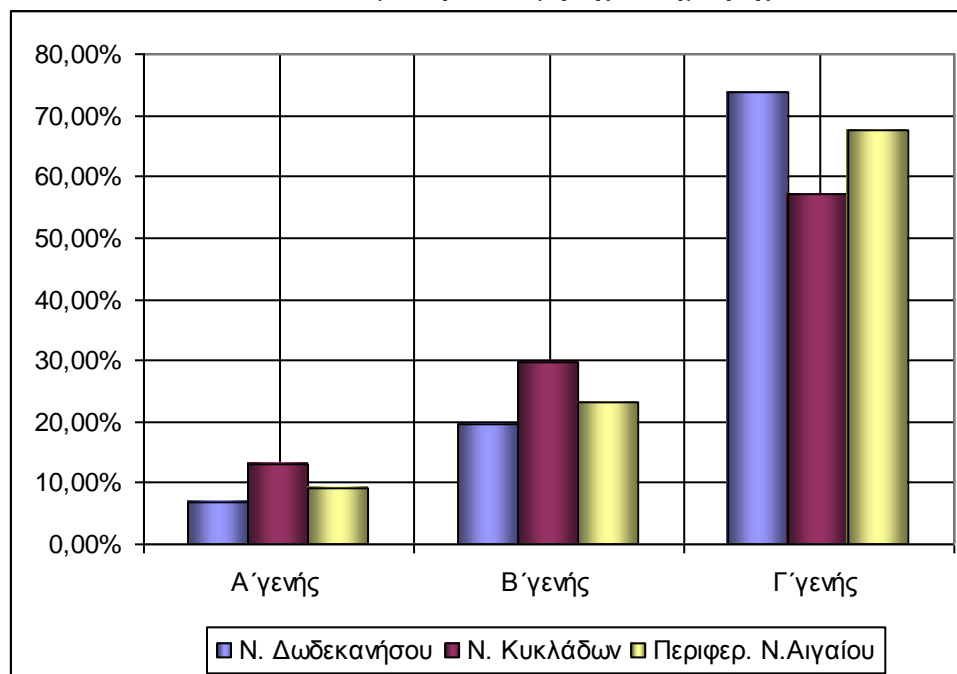
Ειδικότερα ως προς την κατανομή των επιχειρήσεων του εμπορίου κατά ομάδα οικονομικής δραστηριότητας, για τη Περιφέρεια, το έτος 2007, περίπου το 71,6% των επιχειρήσεων αφορά τον κλάδο του λιανικού εμπορίου και επισκευής ειδών ατομικής

και οικιακής χρήσης, ακολουθεί το χονδρικό εμπόριο με 19,5% και τέλος η κατηγορία εμπόριο, συντήρηση και επισκευή οχημάτων, μοτοσυκλετών και λιανική πώληση καυσίμων.

2.5 Απασχόληση

Όπως και στην παραγωγική δραστηριότητα, χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, είναι η υψηλή συγκέντρωση στον τριτογενή τομέα της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, ο τομέας αυτός συγκεντρώνει για το 2001, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, το 67,5% του συνόλου των απασχολούμενων στην Περιφέρεια, με το 23,25% να συγκεντρώνεται στο δευτερογενή τομέα και μόλις το 9,25% στον πρωτογενή. Τα αντίστοιχα ποσοστά σε επίπεδο Νομών, για το Νομό Κυκλάδων 57,26%, 29,58% και 6,88% αντίστοιχα, όπως απεικονίζεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί. Δυστυχώς, η επεξεργασία των στοιχείων από την απογραφή του 2011, δεν έχει ολοκληρωθεί.

Διάγραμμα 1
Ποσοστιαία τομεακή κατανομή της απασχόλησης

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. και Χωροταξικό Σχέδιο Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (2001)

Φυσικά, το κάθε νησί συμμετέχει διαφορετικά στην κατανομή απασχόλησης στο σύνολο του Νομού και κατ' επέκταση της Περιφέρειας, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Στο πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η διάρθρωση των απασχολούμενων στην Περιφέρεια κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για τα έτη 2000-2008.

Πίνακας 19:
Απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητα

Κλάδοι	Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία	Βιομηχανία συμπεριλαμβανομένης και της ενέργειας	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές οχημάτων και ειδών οικιακής χρήσης, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση περιουσίας, εκμίσθωση και επιγ/τικές δραστηριότητες	Άλλες υπηρεσίες	Συνολική απασχόληση
2000							
Σύνολο Ελλάδος	722.440	540.385	300.095	1.360.441	308.712	1.023.042	4.255.114
Νότιο Αιγαίο	9.426	9.989	13.331	55.585	5.347	23.637	117.314
2001							
Σύνολο Ελλάδος	670.791	561.687	306.785	1.373.197	324.109	1.023.978	4.260.547
Νότιο Αιγαίο	7.612	10.150	14.025	58.135	6.497	21.318	117.738
2002							
Σύνολο Ελλάδος	659.836	559.888	318.927	1.400.461	342.710	1.074.659	4.356.481
Νότιο Αιγαίο	6.971	9.300	14.305	55.522	8.045	22.589	116.733
2003							
Σύνολο Ελλάδος	642.783	547.603	345.848	1.425.176	352.944	1.093.668	4.408.022
Νότιο Αιγαίο	8.718	10.687	14.546	53.820	8.502	26.035	122.307
2004							
Σύνολο Ελλάδος	570.443	549.602	350.343	1.459.145	385.295	1.199.621	4.514.448
Νότιο Αιγαίο	7.604	9.727	13.851	57.930	8.005	26.650	123.767
2005*							
Σύνολο Ελλάδος	567.228	546.373	361.679	1.481.811	396.862	1.196.647	4.550.600
Νότιο Αιγαίο	7.061	10.915	13.473	59.598	7.571	28.858	127.476
2006*							
Σύνολο Ελλάδος	573.415	555.114	361.916	1.513.355	402.027	1.253.981	4.659.809
Νότιο Αιγαίο	6.862	8.359	12.981	60.084	7.425	28.360	124.072
2007*							
Σύνολο Ελλάδος	541.753	557.085	385.282	1.542.249	473.963	1.282.351	4.782.684
Νότιο Αιγαίο	7.637	8.175	12.053	63.953	8.521	28.127	128.466

2008*							
Σύνολο Ελλάδος	541.227	556.889	380.866	1.552.111	482.382	1.278.103	4.791.577
Νότιο Αιγαίο	7.629	8.172	11.916	64.362	8.672	28.034	128.785

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2000-2008)

(*Προσωρινά Στοιχεία)

Εξετάζοντας τον παραπάνω πίνακα, παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούμενων καθ' όλα τα έτη συγκεντρώνεται στο κλάδο “Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές οχημάτων και ειδών οικιακής χρήσης, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες”, παρουσιάζοντας διαρκή αύξηση από το 2004 και μετά και συγκεντρώνοντας κατά το 2008 το 50% περίπου των απασχολούμενων. Ακολουθεί ο κλάδος Άλλες Υπηρεσίες (21,8% των απασχολουμένων) ο οποίος από το 2003 και μετά διογκώνεται διαρκώς, κυρίως εξαιτίας της ανάπτυξης του τουριστικού κλάδου. Ο κλάδος των ξενοδοχείων και των εστιατορίων, απασχολεί το μεγαλύτερο ποσοστό και για τα δύο έτη, με αναλογία 19,7% και 19,03% αντίστοιχα. Με την ίδια περίπου αναλογία εμφανίζεται και ο κλάδος εμπόριο, επισκευές (19,08% και 18,65% αντίστοιχα για τα εξεταζόμενα έτη), ενώ ακολουθούν ο τομέας των κατασκευών, η δημόσια διοίκηση και οι μεταφορές.

Εξετάζοντας, τη διάρθρωση της απασχόλησης ανά τρίμηνο, στους δυναμικότερους κλάδους ως προς την απασχόληση για τη Περιφέρεια, παρατηρείται το φαινόμενο της αύξησης της απασχόλησης στον κλάδο των ξενοδοχείων και των εστιατορίων κατά το Β' και Γ' τρίμηνο και συρρίκνωση του κλάδου κατά τα άλλα τρίμηνα των αναφερόμενων ετών, αποτυπώνοντας την εποχιακή φύση της απασχόλησης στην Περιφέρεια. Αντίθετα ο κλάδος του εμπορίου φαίνεται να είναι περισσότερο σταθερός και να μην στηρίζεται η ανάπτυξή του τόσο πολύ στην εποχιακή εργασία.

Ως προς τη διάρθρωση της απασχόλησης κατά φύλο, σύμφωνα με στοιχεία της 5^{ης} Έκθεσης για την οικονομική και κοινωνική συνοχή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για το έτος 2008, το 66,6% των απασχολούμενων για την Περιφέρεια είναι μεταξύ 20-64 ετών (το αντίστοιχο ποσοστό για τη χώρα είναι το 66,5%), στις ηλικίες 55-64 απασχολείται στην Περιφέρεια το 49,3%, ενώ για τις γυναίκες ηλικίας 20-64 ετών, το ποσοστό απασχόλησης είναι 48,4% έναντι 52,5% για τη χώρα και 63% για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 Κρατών- Μελών.

Για τη διάρθρωση απασχόλησης κατά κλάδο και φύλο σε επίπεδο Νομού, αντλήθηκαν δεδομένα από την απογραφή του πραγματικού πληθυσμού για το 2001.

Καταγράφεται έντονα, η τάση του πληθυσμού να εγκαταλείψει τον πρωτογενή τομέα και τη στροφή του προς τον τριτογενή (τουρισμός, υπηρεσίες). Ο πρωτογενής τομέας απασχολεί το 12,5% αμφοτέρων φύλων (έναντι του 19% το 1991), ο δευτερογενής τομέας το 28,1% (έναντι του 27,4% το 1991), ενώ ο τριτογενής τομέας το 54,5% (έναντι του 43,7% το 1991).

Η κυριαρχία των ανδρών είναι δεδομένη σε όλους τους κλάδους απασχόλησης έναντι των γυναικών με εξαίρεση την οικιακή απασχόληση, όπου οι γυναίκες υπερτερούν έναντι των ανδρών κατά 90,76%. Στους κλάδους Εμπορίου- Επισκευές, Ενδιάμεσοι Χρηματοπιστωτικοί Οργανισμοί και Διαχείριση Ακίνητης Περιουσίας, εκμισθώσεις, επαγγελματικές δραστηριότητες, η συμμετοχή μεταξύ των φύλων είναι σχεδόν ίδια, με μικρό πλεονέκτημα έναντι των ανδρών. Για την Περιφέρεια, το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών απασχολείται στο κλάδο Ξενοδοχεία-Εστιατόρια (23,1%), ενώ οι άνδρες συγκεντρώνονται κυρίως στο τομέα των Κατασκευών (20,21%).

Στο Νομό Κυκλάδων το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών απασχολείται στο κλάδο Ξενοδοχεία- Εστιατόρια (17%) και οι άνδρες συγκεντρώνονται κυρίως στο τομέα των Κατασκευών (26%). Ως προς την τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης μεταξύ των δύο φύλων, ο κλάδος των Κατασκευών συγκεντρώνει το 99% των ανδρών, ακολουθεί ο κλάδος των Ορυχείων (94%) και της Παροχής Ηλεκτρικού Ρεύματος, Φυσικού Αερίου, Νερού (92%). Οι γυναίκες απασχολούνται κατά 86% στα Νοικοκυριά, κατά 62% στην Εκπαίδευση και στους Χρηματοπιστωτικούς Οργανισμούς κατά 51%.

Στους περισσότερους κλάδους η διάρθρωση της απασχόλησης κατά ομάδες ηλικιών παρουσιάζεται ομαλή, με εξαίρεση τον κλάδο της Γεωργίας-Κτηνοτροφίας, που για το 2001 απασχολούσε σε ποσοστό που υπερβαίνει το 50%, άτομα ηλικίας 50 ετών και άνω, ενδεικτικό της φθίνουσας πορείας του κλάδου και τη μικρή συμμετοχή των νέων. Αυτό συμβαίνει γιατί τα άτομα που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα ανήκουν στο εργατικό δυναμικό προηγούμενων δεκαετιών, που η κατεξοχήν οικονομική τους δραστηριότητα ήταν ο αγροτικός τομέας. Οι νέοι στρέφονται σε μονιμότερη απασχόληση και προς τον τουριστικό τομέα.

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία, λίγο πριν τελειώσει το 2013, που δημοσιεύτηκαν από την Ευρωπαϊκή Πύλη για την επαγγελματική κινητικότητα (EURES) η ανεργία στις Κυκλάδες είναι χαμηλή σε σχέση με την υπόλοιπη

επικράτεια. Συγκεκριμένα, το δεύτερο τρίμηνο του 2013 η ανεργία ήταν 19,3%, εμφανώς αυξημένη από το αντίστοιχο τρίμηνο του παρελθόντος έτους που ήταν 15,3%.

Αποτελεί την πλέον τουριστικά ανεπτυγμένη Περιφέρεια της χώρας και συνεπώς υπάρχει μεγάλο εισόδημα στον τομέα των υπηρεσιών. Προφανώς ο τουριστικός τομέας, λόγω της εποχικότητας της απασχόλησης που εμφανίζει, προκαλεί αυξημένη ανεργία τους χειμερινούς μήνες. Η εποχικότητα επίσης έχει σαν συνέπεια την υψηλή αναλογία της προσωρινής απασχόλησης, που είναι διπλάσια από την αντίστοιχη στο σύνολο της χώρας. Η προσωρινή απασχόληση είναι ιδιαίτερα έκδηλη στον γυναικείο απασχολούμενο πληθυσμό. Το εμπόριο συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολούμενων και ακολουθούν ο ξενοδοχειακός κλάδος, ο κλάδος της εστίασης και στην συνέχεια ο τομέας της διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας. Ο κλάδος των κατασκευών συνεχίζει το δυναμισμό του σε σχέση με την κατάσταση που επικρατεί στην υπόλοιπη επικράτεια.

2.6 Ανεργία

Στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου σημειώνεται για το έτος 2010, ποσοστό ανεργίας 14,28%, έναντι 12,53% της χώρας, σύμφωνα με Επίσημα Δελτία Τύπου της ΕΛ.ΣΤΑΤ. Η εξέλιξη της μέσης ετήσιας ανεργίας από το 2002 έως και το 2008 άρχισε να φθίνει σημαντικά. Κατά τα έτη 2009 και 2010 όμως σημείωσε άνοδο, φαινόμενο που παρατηρείται και σε επίπεδο χώρας, όπως απεικονίζεται και στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 20:
Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας

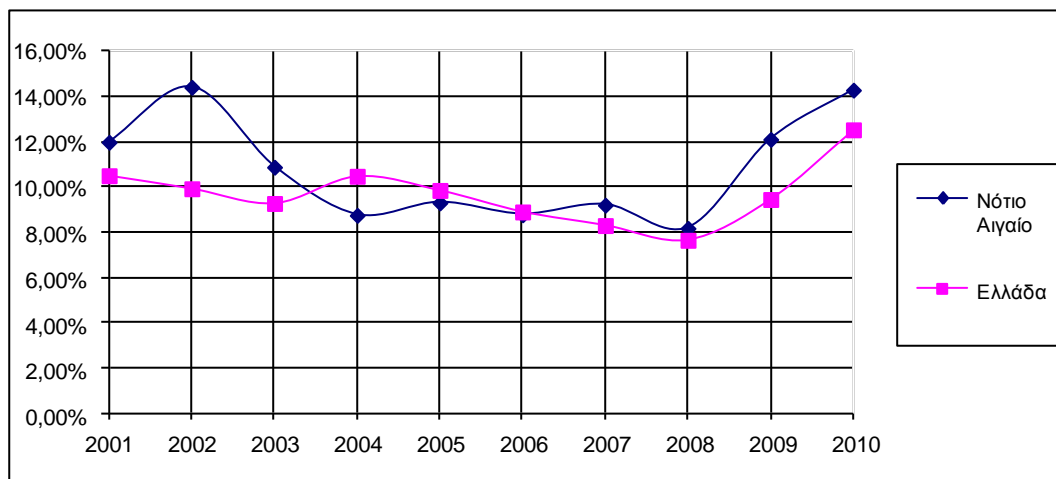
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Νότιο Αιγαίο	11,98%	14,40%	10,88%	8,75%	9,30%	8,78%	9,20%	8,18%	12,10%	14,28%
Ελλάδα	10,50%	9,93%	9,28%	10,48%	9,85%	8,90%	8,30%	7,65%	9,45%	12,53%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2011)

Ενώ κατά τα έτη 2001, 2002 και 2003, η Περιφέρεια παρουσίαζε υψηλότερα ποσοστά μέσης ετήσιας ανεργίας από αυτή τη χώρας, από το 2004 έως και το 2006, η θέση της βελτιώθηκε. Κατά τα έτη 2009 και 2010 όμως, σημείωσε ποσοστά που ξεπερνούσαν το επίπεδο της χώρας κατά 2 με 3 ποσοστιαίες μονάδες. Στο διάγραμμα

που ακολουθεί απεικονίζεται η εξέλιξη της μέσης ετήσιας ανεργίας για τη Περιφέρεια και τη Χώρα, για την περίοδο 2001-2010.

Διάγραμμα 2:
Εξέλιξη μέσου ετήσιου ποσοστού ανεργίας Νοτίου Αιγαίου – Χώρας

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2011)

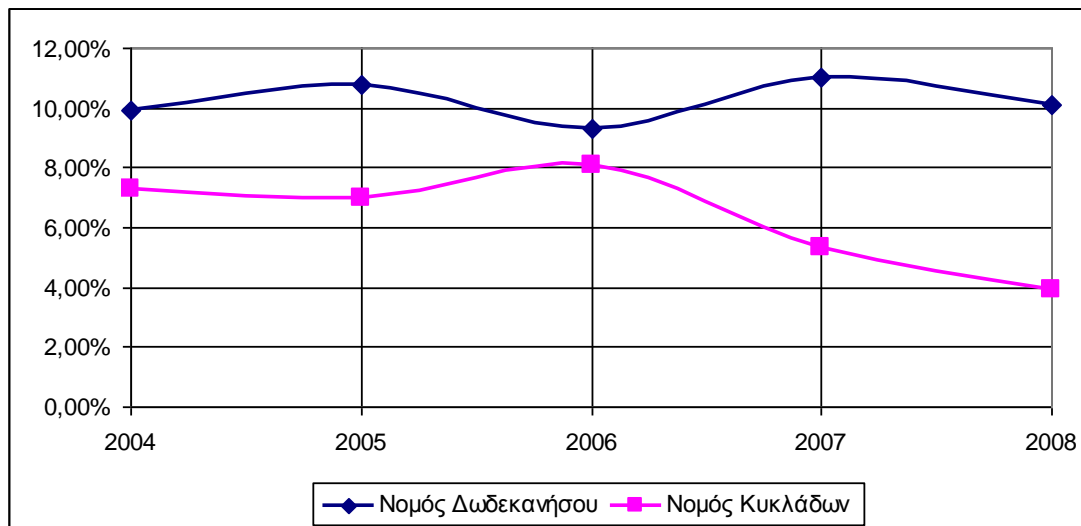
Μια πολύ σημαντική παράμετρος στη διάρθρωση της ανεργίας, για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου είναι η εποχική απασχόληση, λόγω της μεγάλης ανάπτυξης του τουριστικού κλάδου, που συνήθως δημιουργεί θέσεις απασχόλησης τους θερινούς μήνες. Παρατηρείται η σημαντική μείωση της ανεργίας κατά το Β΄ και Γ΄ Τρίμηνο του έτους, δηλαδή κατ' ουσία την τουριστική περίοδο και η κατακόρυφη άνοδος της κατά το Α΄ και Δ΄ Τρίμηνο.

Ως προς τη διάρθρωση της ανεργίας σε ευαίσθητες κατηγορίες του πληθυσμού, το ποσοστό των ανέργων γυναικών για το έτος 2008 είναι 12,7% (το 8^ο κατά σειρά σε επίπεδο χώρας), ενώ το ποσοστό των νέων ανέργων ηλικίας 15-24 ετών αγγίζει το 14,9%.

Η Περιφέρεια αλλά και η χώρα εμφανίζουν ποσοστά ανεργίας μεγαλύτερα από την Ευρώπη, κατά 5 και 4 μονάδες αντίστοιχα, επιβεβαιώνοντας την τάση της χώρας, δηλαδή οι άνεργες γυναίκες να αντιπροσωπεύουν μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τους άνδρες. Ο Νομός Κυκλάδων, σύμφωνα με επίσημο δελτίου τύπου της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για τα έτη 2007 και 2008 παρουσιάζει μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας 5,3% και 3,9% αντίστοιχα, ενώ ο Νομός Δωδεκανήσου παρουσιάζει ποσοστά 11% και 10,1% αντίστοιχα. Κοινό χαρακτηριστικό για τους δύο Νομούς είναι η τάση μείωσης της ανεργίας για τα έτη αυτά.

Διάγραμμα 3:

Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας ανά Νομό για τη Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, για τα έτη 2004-2008

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. – επεξεργασία στοιχείων (2011)

2.7 ΑΕΠ – Κλάδοι Ανάπτυξης

Η ποσοστιαία συμμετοχή τόσο της Περιφέρειας, όσο και των Νομών ως προς το Α.Ε.Π. της χώρας, παρουσιάζεται σχετικά σταθερή για τα έτη 2000-2008, με τάσεις μείωσης για την Περιφέρεια για τα έτη 2001-2004 και κατόπιν ανάκαμψης, ενώ παρόμοια εξέλιξη παρουσιάζεται και σε επίπεδο Νομών, με το Νομό Δωδεκανήσου να προπορεύεται σταθερά καθ' όλη την εννιαετία. Για το έτος 2008, ο Νομός Δωδεκανήσου παρήγαγε το 2,02% του Α.Ε.Π. της χώρας (έναντι 2,07% το 2000), ο Νομός Κυκλάδων το 1,28% (έναντι 1,25% το 2000).

Πίνακας 21:
 Ποσοστιαία Συμμετοχή στο Α.Ε.Π. της Χώρας

	Νομός Δωδεκανήσου	Νομός Κυκλάδων	Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου
2000	2,07%	1,25%	3,32%
2001	1,98%	1,27%	3,25%
2002	1,97%	1,28%	3,25%
2003	1,94%	1,30%	3,24%
2004*	1,81%	1,34%	3,15%
2005*	1,88%	1,29%	3,18%
2006*	2,01%	1,31%	3,32%
2007*	2,06%	1,25%	3,30%
2008*	2,02%	1,28%	3,30%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2011)

Το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. στη Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ανέρχεται σε 25,491 εκ. ευρώ (τρέχουσες τιμές 2008), όταν για το ίδιο έτος στις λοιπές Περιφέρειες του Αιγαίου, Βόρειο Αιγαίο, Κρήτη, αυτό φτάνει τα 17,859 εκ. ευρώ και 21,157 εκ. ευρώ αντίστοιχα σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. Το επίπεδο αυτό του ΑΕΠ κατατάσσει την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου στην 1^η θέση μεταξύ των Περιφερειών της χώρας. Το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. της Περιφέρειας παρουσιάζει διαρκή άνοδο. Ως προς το επίπεδο των Νομών, το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. παρουσιάζει διαρκή αυξητική τάση για τα έτη 2000-2008, με εξαίρεση το έτος 2004.

Όσον αφορά την εξέλιξη της συμμετοχής των κλάδων στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (Α.Π.Α) των Νομών και της περιφέρειας, ο πρωτογενής τομέας φθίνει σταδιακά, τόσο σε επίπεδο Νομών, όσο και Περιφέρειας, ακολουθώντας και την αντίστοιχη πορεία στο σύνολο της χώρας. Συγκεκριμένα, για το έτος 2000, ο Κλάδος αυτός αντιπροσώπευε το 3,45% της Ακαθαρίστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α.), για το Νομό Δωδεκανήσου και το 4,17% για το Νομό των Κυκλάδων, ποσοστό που υπολογίζεται για το 2008 στο 1,93% και στο 2,95% αντίστοιχα, παρουσιάζοντας έτσι πολύ μικρή συμμετοχή.

Πίνακας 22:
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στον Κλάδο, σε εκατομμύρια ευρώ, σε τρέχουσες τιμές

	Δωδεκάνησα		Κυκλάδες		Νότιο Αιγαίο		ΕΛΛΑΔΑ	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008
Γεωργία, Δασοκομία, Αλιεία	86	82	63	79	149	161	7.933	6.575
Βιομηχανία, συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας	85	257	120	218	205	475	16.754	27.394
Κατασκευές	168	268	92	140	260	408	8.470	10.596
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές οχημάτων και ειδών οικιακής χρήσης, ξενοδοχεία και εστιατόρια, μεταφορές και επικοινωνίες	1.349	2.155	726	1.235	2.072	3.389	36.264	72.315
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμίσθωση και επιχ/τικές δραστηριότητες, σε εκατομμύρια ευρώ, σε τρέχουσες τιμές	360	593	282	500	642	1.093	24.794	39.937
Υπηρεσίες	444	887	230	502	674	661	26.166	52.846

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2011)

Ο Κλάδος της Βιομηχανίας, συμπεριλαμβανομένης και της ενέργειας, παρουσιάζει μια τελείως διαφορετική εικόνα. Όντας ένας σημαντικός κλάδος για την

οικονομία της Περιφέρειας, από το 2000 έως το 2008, παρουσιάζει συνεχή βελτίωση. Το 2000, ο Κλάδος αυτός αντιπροσώπευε το 3,41% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α), για το Νομό Δωδεκανήσου και το 7,95% για το Νομό των Κυκλάδων, ποσοστό που υπολογίζεται για το 2008 στο 6,06% και στο 8,15% αντίστοιχα, παραμένοντας όμως σε χαμηλά επίπεδα συγκρινόμενος με τη χώρα (13,7% για το 2008).

Ο Κλάδος των Κατασκευών, την περίοδο 2003-2004 παρουσίασε τα μεγαλύτερα ποσοστά, όμως έκτοτε φθίνει σταδιακά, αντιπροσωπεύοντας για το 2008 το 6,32% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α), για το Νομό Δωδεκανήσου και το 5,24% για το Νομό των Κυκλάδων, ποσοστά που ωστόσο υπερτερούν του αντίστοιχου εθνικού ποσοστού.

Βέβαια, το σημαντικότερο ρόλο για την οικονομία της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, διαδραματίζει ο Κλάδος του εμπορίου, των επισκευών οχημάτων και ειδών οικιακής χρήσης, των ξενοδοχείων και εστιατορίων, των μεταφορών και επικοινωνιών, με συμμετοχή κατά πολύ μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της χώρας ως προς την κατανομή της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α). Είναι χαρακτηριστική η συμμετοχή του Κλάδου πλέον του 50% σχεδόν για όλα τα έτη για το Νομό Δωδεκανήσου και κοντά στο 50% για το Νομό Κυκλάδων, αποτυπώνοντας το «προφίλ» της οικονομίας της Περιφέρειας, η οποία συγκεντρώνεται στις υπηρεσίες του Τριτογενή Τομέα και ιδιαίτερα στον τουριστικό κλάδο, παραμένοντας μια τουριστική περιφέρεια. Για το έτος 2008, ο κλάδος αυτός παράγει το 50,8% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α), για το Νομό Δωδεκανήσου και το 46,19% για το Νομό Κυκλάδων, όταν το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο χώρας υπολογίζεται στο 34,49%.

Σημαντικό ρόλο για την οικονομία της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, διαδραματίζει και ο Κλάδος της χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης, διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, εκμίσθωσης και λοιπών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, με σημαντικά ποσοστά συμμετοχής στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (Α.Π.Α), υπολειπόμενη όμως από την αντίστοιχη σε επίπεδο χώρας. Για το έτος 2008, ο κλάδος αυτός παράγει το 14% περίπου της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α), για το Νομό Δωδεκανήσου και το 18,7%, για το Νομό Κυκλάδων, ποσοστό που δεν διαφοροποιείται σημαντικά από το 2000.

Τέλος, ο Κλάδος των λοιπών Υπηρεσιών καταλαμβάνει ένα σημαντικό ποσοστό για την οικονομία της Περιφέρειας παρουσιάζοντας σε επίπεδο Περιφέρειας διαρκή βελτίωση. Για το έτος 2008, ο κλάδος αυτό παράγει το 21% περίπου της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (Α.Π.Α), για το Νομό Δωδεκανήσου και το 19% περίπου, για το Νομό Κυκλάδων.

Κεφάλαιο Τρίτο: Υποδομές

3.1 Τεχνική Υποδομή

Πρόκειται για το δίκτυο των τεχνικών υποδομών που έχουν κατασκευασθεί και συντηρούνται ακόμα, ανεξάρτητα από τη χρονολογία δημιουργία τους. Επίσης, θα πρέπει στο σημείο αυτό να αναφερθεί πως στην κατηγορία περιλαμβάνονται μόνο όσα είναι χρηστικά, τη στιγμή υλοποίησης της συγκεκριμένης εργασίας.

3.1.1 Ύδρευση

Από σχετικές μελέτες του Υπουργείου Γεωργίας, έχουν υπολογισθεί ότι οι συνολικές ανάγκες σε νερό της Περιφέρειας είναι 68,75 εκ. κυβικά μέτρα (κ.μ.) ανά έτος (12μηνη χρήση). Επιπρόσθετες ανάγκες της Περιφέρειας για ύδρευση (τουρισμός, βιομηχανική χρήση, οικοδομική δραστηριότητα, κλπ.) ανεβάζουν την κατανάλωση νερού στο διπλάσιο (περίπου 130 εκατ. κ.μ./έτος). Οι προαναφερθείσες ανάγκες, που διαρκώς αυξάνονται, καλύπτονται σήμερα εν μέρει από τις εξής πηγές:

- Γεωτρήσεις εκμετάλλευσης του υπόγειου δυναμικού.
- Πηγές αποστράγγισης των υπογείων υδροφορέων.
- Λιμνοδεξαμενές και φράγματα.
- Εγκαταστάσεις αφαλάτωσης.
- Μεταφορά νερού με υδροφόρες.
- Αποθήκευση νερού σε ιδιωτικές βροχοδεξαμενές.

Η ελλειμματικότητα σε υδατικούς πόρους, που παρουσιάζει η πλειονότητα των νησιών, καθιστά αδύνατη την κάλυψη των υδρευτικών και αρδευτικών αναγκών μόνο από γεωτρήσεις ή/και χρήση των πηγών αποστράγγισης των υπογείων υδροφορέων. Η εντατική εκμετάλλευση του υπογείου δυναμικού άλλωστε, συνοδεύεται από σοβαρούς κινδύνους υποβάθμισης της ποιότητας των υδάτων, ένα φαινόμενο συχνά μη αναστρέψιμο. Αρνητικές επιπτώσεις στην επάρκεια κυρίως της ύδρευσης των οικισμών, έχουν οι απώλειες από τα πεπαλαιωμένα δίκτυα ύδρευσης, σημαντικό μέρος των οποίων ανακατασκευάζεται ή ανακαινίζεται στο πλαίσιο των περιφερειακών προγραμμάτων. Ο πολυνησιακός χαρακτήρας όμως της Περιφέρειας, καθιστά προβληματική τη χωρική κατανομή των έργων, με αποτέλεσμα σε πολλά νησιά (Αγαθονήσι, Ανάφη, Αντίπαρος, Αρκοί, Δονούσα, Ηρακλειά κ.ά.) να μην είναι

εφικτή η κάλυψη των αναγκών από ανάλογες υποδομές. Για το λόγο αυτό, οι δράσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος ύδρευσης στην Περιφέρεια, θα πρέπει να εστιάζουν στα νησιά εκείνα που προβλέπεται να εμφανίσουν αρνητικό ισοζύγιο διαθέσιμου νερού- ζήτησης για ύδρευση και άρδευση. Πληθώρα έργων έχουν προγραμματισθεί για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ύδρευσης με ορίζοντα εξαετίας.

3.1.2 Διαχείριση Υγρών- Στερεών Αποβλήτων

Οι Μονάδες Επεξεργασίας Λυμάτων, που λειτουργούν στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου καλύπτουν το 84% των αναγκών σύμφωνα με τις Κοινοτικές Οδηγίες. Η διαχείριση των απορριμμάτων (αστικών αποβλήτων-σκουπιδιών) και η μέθοδος διάθεσής τους, αποτελεί ένα βασικό ελλειμματικό χαρακτηριστικό που γίνεται περισσότερο αντιληπτό στις περιοχές και τις εποχές μεγάλης συγκέντρωσης τουριστών, καθώς δεν ικανοποιεί τα σύγχρονα πρότυπα για τη δημόσια υγιεινή και για την προστασία του περιβάλλοντος.

Από τη μια πλευρά οι Χώροι Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων (Χ.Υ.Τ.Α.) απουσιάζουν από το σύνολο σχεδόν όλων των νησιών. Από την άλλη, η απόρριψη αποβλήτων σε ανοιχτές χωματερές, που βρίσκονται σε περιοχές μη αποδεκτές γεωμορφολογικά και περιβαλλοντικά (συνήθως κοιλάδες και ρέματα), αποτελεί τον κανόνα όσον αφορά στη διαχείριση απορριμμάτων. Τα σκουπίδια συχνά καίγονται ανεξέλεγκτα, με αποτέλεσμα την παραγωγή δυσάρεστων οσμών και επικίνδυνων για την ανθρώπινη υγεία αερίων ρύπων, ενώ τα υπολείμματα καταλήγουν στους υδάτινους αποδέκτες (υπόγειοι υδροφορείς και παράκτια νερά). Τα υγρά απόβλητα των οικισμών, με δεδομένη την έλλειψη κατάλληλων υποδομών (αποχετευτικών δικτύων και μονάδων επεξεργασίας λυμάτων) καταλήγουν ανεπεξέργαστα στη θάλασσα ή σε άλλους υδάτινους αποδέκτες (π.χ. ρέματα). Το πρόβλημα γίνεται ακόμη εντονότερο κατά τη τουριστική περίοδο, όπου ο εξυπηρετούμενος πληθυσμός υπερδιπλασιάζεται με αποτέλεσμα την αύξηση των εκροών λυμάτων συχνά πέρα από τη φέρουσα ικανότητα των αποδεκτών και τη δημιουργία τοπικής ρύπανσης.

Η συνεχής προσπάθεια της τοπικής αυτοδιοίκησης για τη σταδιακή εξάλειψη των χώρων ανεξέλεγκτης απόρριψης σκουπιδιών, έχει σαν αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση του αριθμού τους. Στο Νομό Κυκλάδων λειτουργούν 31 χώροι διάθεσης

απορριμμάτων (σε όλα τα κατοικημένα νησιά, εκτός της Θηρασίας). Υπό κατασκευή βρίσκονται οι ΧΥΤΑ Ανάφης και Κιμώλου, ενώ εντοπίζονται πάνω από 58 θέσεις ανεξέλεγκτης απόρριψης.

Από πλευράς διάθεσης λυμάτων, στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου λειτουργούν συνολικά 28 Μονάδες Επεξεργασίας Λυμάτων, που καλύπτουν συνολικά ισοδύναμο πληθυσμό 214.000 κατοίκων και ευρίσκονται υπό κατασκευή άλλες 6 μονάδες.

3.2 Δίκτυα – Μέσα Μεταφορών

Η γεωγραφική ιδιομορφία του ελληνικού νησιωτικού χώρου δεν συναντάται σε κανένα άλλο Κράτος Μέλος της Ε.Ε. Η ιδιομορφία αυτή δημιουργεί απαιτήσεις για την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερα σύνθετου συστήματος μεταφορών. Ειδικότερα, η γεωγραφική θέση του Νοτίου Αιγαίου ως προς την χώρα και οι ανάγκες ενδοπεριφερειακών και διαπεριφερειακών συνδέσεων καθιστούν θεμελιώδη τον ρόλο των υποδομών στον τομέα των μεταφορών και κυρίως των θαλάσσιων και των αεροπορικών μεταφορών.

3.2.1 Αεροπορική Συγκοινωνία

Από τα 26 συνολικά αεροδρόμια που διαθέτουν τα νησιά της Ελλάδας στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου λειτουργούν 14, εκ των οποίων 8 βρίσκονται στα Δωδεκάνησα και τα υπόλοιπα 6 στις Κυκλάδες. Η λειτουργία τους γίνεται βάσει του Προεδρικού Διατάγματος 158/2002 που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 137/13-06-2002.

Τα αεροδρόμια της Μυκόνου και της Θήρας δέχονται τόσο πτήσεις εσωτερικού όσο και εξωτερικού, και μπορούν να αποτελέσουν σημεία εισόδου και εξόδου από τη χώρα, καθώς παρέχουν υπηρεσίες τελωνειακού ελέγχου. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι το μήκος του διαδρόμου παίζει σημαντικό ρόλο στον τύπο των αεροσκαφών που μπορούν να έχουν προσέγγιση στο κάθε αεροδρόμιο. Το γεγονός αυτό από μόνο του αποτελεί περιορισμό για τα αεροδρόμια αυτά στο να δεχτούν πτήσεις εξωτερικού.

Οι αερολιμένες του Νοτίου Αιγαίου δεν αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα λειτουργίας από χαμηλή νέφωση, αυξημένη ομίχλη, χιονοπτώσεις και παγετό καθ' όλη

την διάρκεια του έτους. Τέτοιου είδους φαινόμενα μπορούν να αναστείλουν την λειτουργία των αεροδρομίων και συναντώνται συχνά σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, όχι όμως στην Ελλάδα πόσο μάλλον στο Νότιο Αιγαίο, που χαρακτηρίζεται γενικά από χαμηλή βροχόπτωση, αλλά από δυνατούς ανέμους. Οι άνεμοι αυτοί μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα κατά τη διάρκεια προσέγγισης των αεροσκαφών στα νησιά, με αποτέλεσμα την ακύρωση πτήσεων κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Στον ακόλουθο Πίνακα παρουσιάζεται η κίνηση των αεροδρομίων στα οποία εκτελούνται πτήσεις εξωτερικού για την περίοδο 1994 – 2009 .

Πίνακας 23:
Κίνηση Επιβατών εσωτερικού και εξωτερικού αεροδρομίων Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 1994-2000- 2009

Αεροδρόμια	Έτη	Κινήσεις Αεροσκαφών Εσωτερικού	Κινήσεις Αεροσκαφών Εξωτερικού	Σύνολο Επιβατών Εσωτερικού	Σύνολο Επιβατών Εξωτερικού	Σύνολο Επιβατών
ΡΟΔΟΥ	1994	6.428	13.992	380.072	2.111.714	2.491.786
	2000	12.571	17.071	720.560	2.686.490	3.407.050
	2009	14.741	16.939	826.677	2.643.434	3.470.111
ΚΩΣ	1994	1.889	7.209	125.215	1.130.052	1.255.267
	2000	3.036	8.209	217.876	1.360.280	1.578.156
	2009	5.239	8.321	260.347	1.257.599	1.517.946
ΜΥΚΟΝΟΥ	1994	3.789	1.114	154.288	91.419	245.707
	2000	4.604	2.085	171.407	192.872	364.279
	2009	4.840	1.722	240.461	187.989	428.450
ΘΗΡΑΣ	1994	3.747	2.349	175.152	225.896	401.048
	2000	5.901	3.243	302.072	373.428	675.500
	2009	5.573	2.775	356.040	343.068	699.108
ΚΑΡΠΑΘΟΣ	1994	884	474	3.978	57.061	61.039
	2000	816	587	3.235	73.162	76.397
	2009	1.492	707	7.572	99.728	107.300
ΝΑΞΟΥ	1994	1.291	30	16.060	900	16.960
	2000	877	142	27.422	5.068	32.490
	2009	733	103	22.775	3.929	26.704

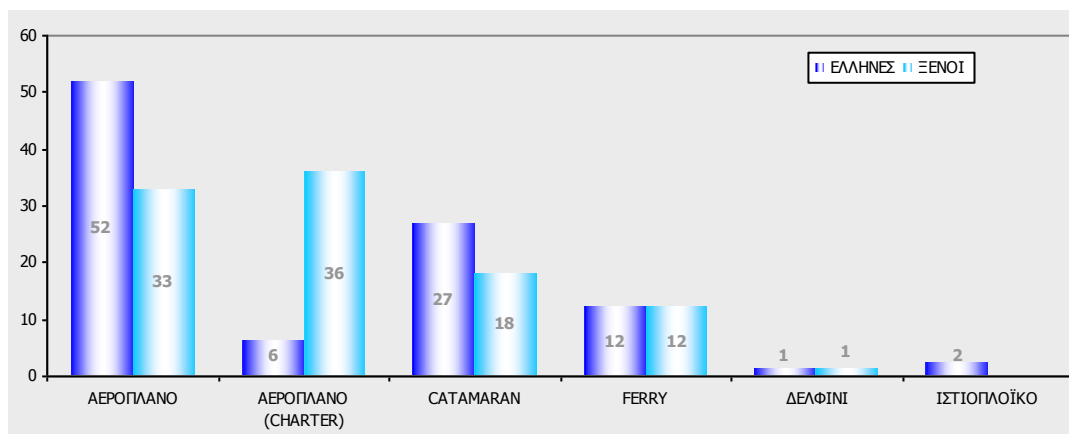
Πηγή: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (2010)

Στην τρίτη θέση κατατάσσεται το αεροδρόμιο της Θήρας (Σαντορίνη) με 699.108 επιβάτες και στην τέταρτη θέση το αεροδρόμιο της Μυκόνου με 428.450 επιβάτες. Αντίθετα, την μικρότερη κίνηση παρουσιάζει το αεροδρόμιο της Νάξου με μόλις 26.704 επιβάτες το 2009 από τους οποίους μόνο οι 3.929 διακινήθηκαν με πτήσεις εξωτερικού. Πρέπει να αναφερθεί, πως εν μέρει αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το αεροδρόμιο της Νάξου δεν μπορεί να εξυπηρετήσει αεροσκάφη με μεγάλο αριθμό επιβατών, γι' αυτό και η κίνηση αλλοδαπών-τουριστών που παρατηρείται κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες γίνεται με την άφιξη ολιγάριθμων ναυλωμένων πτήσεων. Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι τα αεροδρόμια της Ρόδου και της Κω παρουσιάζουν κίνηση επιβατών εξωτερικού πολύ μεγαλύτερη από την αντίστοιχη κίνηση επιβατών εσωτερικού που καταγράφεται για το διάστημα μεταξύ 1994 – 2009. Από την κατάταξη αυτή, γίνεται φανερό η υπεροχή της Ρόδου και της Κω ως προορισμών τουριστών από το εξωτερικό σε σχέση με τα υπόλοιπα νησιά της Περιφέρειας. Η διαφορά αυτή αναμένεται να αυξηθεί τα επόμενα έτη με την έναρξη πτήσεων από εταιρείες χαμηλού κόστους (π.χ. Ryanair, Easyjet κ.α.) προς τα νησιά αυτά.

Παράλληλα με την ανάπτυξη των αεροδρομίων σημαντικό μέρος στις αερομεταφορές της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου εξυπηρετούν και τα ελικοδρόμια. Σύμφωνα με στοιχεία της Διεύθυνσης Ελικοδρομίων της Υπηρεσίας Πολιτικής Αεροπορίας (ΥΠΑ), στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου λειτουργούν 28 δημοτικά ελικοδρόμια, εκ των οποίων 18 βρίσκονται στις Κυκλάδες και 10 στα Δωδεκάνησα. Ο κύριος σκοπός της κατασκευής και της λειτουργίας τους, είναι η κάλυψη των ειδικών αναγκών υποβαθμισμένων περιοχών (π.χ. για μεταφορά ασθενών), ενώ βασικός σκοπός είναι η συγκράτηση πληθυσμού καθώς και η ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών και του τουρισμού στην εν λόγω περιοχή. Όλα τα ελικοδρόμια ανεξαιρέτως είναι εξοπλισμένα υπέρ του αναγκαίου, άλλα λόγω έλλειψης τεχνογνωσίας του προσωπικού δεν χρησιμοποιούνται όλα τα συστήματα.

Διάγραμμα 4:
Αφίξεις Τουριστών στις Κυκλάδες το 2007

Πηγή: Αποτελέσματα Πρωτογενούς Έρευνας Τουριστικής Αγοράς Κυκλάδων, Αναπτυξιακή Εταιρία Κυκλάδων Α.Ε., Τουριστικό Πανόραμα (Απρίλιος 200).

3.2.2 Θαλάσσιες Μεταφορές

Ο αριθμός των κύριων λιμανιών της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου ανέρχεται σε 43, η επιβατική κίνηση των οποίων αντιπροσωπεύει το 20% και πλέον της συνολικής επιβατικής κίνησης της Χώρας.

Μεταξύ των κρισιμότερων τρεχόντων προβλημάτων, σύμφωνα με το επιμελητήριο Κυκλάδων περιλαμβάνονται:

- Η ελλειμματική εξυπηρέτηση που προκαλεί η ετήσια ακινησία του συμβατικού τύπου πλοίων.
- Η τεχνική και παρατεταμένη ακινησία από τα ταχύπλοα σκάφη της γραμμής.
- Επιλεκτική επιλογή σε ακριβά εισιτήρια μακρινών γραμμών από τις ναυτιλιακές εταιρίες, με αποτέλεσμα τη δημιουργία προβλημάτων για τους κοντινότερους και οικονομικότερους προορισμούς.
- Η έλλειψη στρατηγικού προγραμματισμού για τα δρομολόγια των κύριων γραμμών, με βάση τα οποία θα σχεδιαστούν και θα προωθηθούν αντίστοιχα τα τουριστικά πακέτα.
- Παντελής ανυπαρξία των ανταποκρίσεων των πλοίων ενδοεπικοινωνίας για το σύνολο των νησιών των Κυκλάδων.
- Προβληματικές και απαρχαιωμένες οι περισσότερες από τις λιμενικές υποδομές.

Τα δρομολόγια προς τα νησιά του Νότιου Αιγαίου εκτελούν 14 ναυτιλιακές εταιρείες με 27 πλοία. Πρέπει να σημειωθεί ότι έχουν ληφθεί υπόψη τόσο τα συμβατικά πλοία, όσο και τα ταχύπλοα. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η διαπίστωση για

το μέσο όρο ηλικίας των πλοίων, που είναι ίσος με 18,5 έτη, ενώ παρατηρούνται μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των ακραίων τιμών. Αυτό οφείλεται στην ύπαρξη πέντε πλοίων τα οποία είναι μεγαλύτερα των 30 ετών και συγκεκριμένα τρία από αυτά είναι 39 ετών.

Από το λιμάνι του Πειραιά αναχωρούν πλοία για 34 νησιά του Νοτίου Αιγαίου. Τις περισσότερες αφίξεις συγκεντρώνουν τα νησιά των Κυκλάδων, καθώς 8 από αυτά συγκεντρώνουν πάνω από 30 αφίξεις την εβδομάδα. Ειδικότερα, την πρώτη θέση κατέχει η Σύρος με 39 αφίξεις την εβδομάδα και ακολουθούν η Πάρος με 38, η Νάξος με 35, η Μύκονος και η Μήλος με 33, η Σίφνος με 31 και η Σέριφος με 30 εβδομαδιαίες αφίξεις.

Από το λιμάνι της Ραφήνας αναχωρούν πλοία για 7 νησιά των Κυκλάδων. Τις περισσότερες αφίξεις συγκεντρώνουν τα νησιά Άνδρος, Τήνος, Μύκονος και την καλοκαιρινή περίοδο επίσης η Πάρος, Νάξος, Ίος και τα Κουφονήσια.

Από το λιμάνι του Λαυρίου αναχωρούν πλοία δύο φορές την εβδομάδα όλο το χρόνο με ενδοκυκλαδική επικοινωνία μέσω της Σύρου για τις Ανατολικές και τις Δυτικές Κυκλάδες.

Μια εναλλακτική λύση που είναι σε εξέλιξη αφορά την ίδρυση, λειτουργία και εκμετάλλευση υδατοδρομίων, έτσι ώστε, εφόσον υπάρξουν ενδιαφερόμενοι πάροχοι τέτοιου είδους μεταφορών, να μπορούν να προχωρήσουν απρόσκοπτα στην ανάπτυξη της δραστηριότητας. Αυτό θεσμοθετεί ο νέος επενδυτικός νόμος 4143/2013.

Με τις προτεινόμενες διατάξεις επιτρέπεται η δημιουργία υδατοδρομίου από δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα, εφόσον τηρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Επιχειρείται η θεσμοθέτηση μίας σαφούς και χρονικά οριοθετημένης διαδικασίας αδειοδότησης. Συγκεκριμένα, ορίζεται μία διεύθυνση των Υπουργείων Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων ως κύρια αρμόδια να παραλάβει την αίτηση και τον τεχνικό φάκελο του ενδιαφερόμενου και να λάβει σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα τις απαραίτητες εγκρίσεις από συναρμόδιους φορείς και υπηρεσίες.

Το καλοκαίρι του 2013, η διοίκηση του Οργανισμού Λιμένα Λαυρίου συμφώνησε για τη δημιουργία υδατοδρομίου στο λιμάνι του Λαυρίου, μέσω του οποίου θα εκτελούνται οι τακτικές πτήσεις προς τις Κυκλάδες και θα καταλήγουν σε αεροδρόμια νησιών του Αιγαίου. Κομβική σημασία για την επαναδραστηριοποίηση

των υδροπλάνων έχει και η δημιουργία κεντρικού υδατοδρομίου στην Αττική, πέρα εκείνου του λιμανιού του Λαυρίου (μεταξύ Φλοίσβου και Αγίου Κοσμά, το οποίο θα χρησιμοποιείται από όλες τις εταιρείες υδροπλάνων και θα είναι εύκολα προσβάσιμο με ΙΧ ή με τα μέσα μαζικής μεταφοράς). Τα υδροπλάνα, βέβαια, είναι αεροπορικά μέσα υψηλού λειτουργικού κόστους σε σχέση με τη μεταφορική τους ικανότητα.

Παράλληλα, οι αρμόδιες θεσμικές αρχές του Υπουργείου Μεταφορών ενέκριναν τη λειτουργία του πρώτου υδατοδρομίου στο Αιγαίο, το οποίο θα βρίσκεται στα λιμάνι της Καλύμνου. Εξαιτίας αυτού έχει ήδη γίνει γνωστό, ότι η ιδιωτική εταιρία, που αναλαμβάνει την εξυπηρέτηση των νησιών, θα συμπεριλάβει και δρομολόγια από λιμάνι σε αεροδρόμιο, τα οποία θα εκτελούνται με αμφίβια αεροσκάφη, ειδικότερα από τη Σύρο - που είναι η πρωτεύουσα του νομού προς τα νησιά Δονούσα, Σχοινούσα, Σίκινο, Ανάφη, Φολέγανδρο και Κίμωλο. Η συμφωνία, έχει τριετή διάρκεια και προβλέπει ότι η εταιρεία θα μπορεί να εκτελεί καθημερινά μέχρι τρεις πτήσεις προς κάθε προορισμό. Στα δρομολόγια αυτά η εταιρεία θα μπορεί να προσφέρει ανταγωνιστικές τιμές σε σχέση με τις άλλες αεροπορικές εταιρείες, καθώς δεν θα καταβάλει τέλη στο αεροδρόμιο «Ελευθέριος Βενιζέλος», δεδομένου ότι τα αεροσκάφη της θα ξεκινούν από το λιμάνι του Λαυρίου.

3.3 Ενέργεια

Για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου η παραγωγή ενέργειας είναι απόλυτα συνυφασμένη με την ανάπτυξή της. Οι υπάρχουσες υποδομές αυτόνομων εργοστασίων παραγωγής ενέργειας καλύπτουν σήμερα με σχετική επάρκεια τις ανάγκες της Περιφέρειας, με εξαίρεση τους θερινούς μήνες οπότε και η ζήτηση αυξάνεται με γεωμετρικούς ρυθμούς. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ενεργειακού συστήματος της Περιφέρειας είναι:

- η μεγάλη εξάρτηση από εισαγόμενες πηγές ενέργειας και ιδιαίτερα από το πετρέλαιο,
- τα προβλήματα στην κάλυψη των ενεργειακών αναγκών του νησιωτικού χώρου,
- η πολλαπλάσια του κοινοτικού μέσου όρου αύξηση της ενεργειακής ζήτησης,
- η υψηλή ενεργειακή ένταση,

- η έλλειψη ισχυρών διασυνδέσεων με τα ευρωπαϊκά δίκτυα φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας και
- η κυριαρχία του δημόσιου τομέα στις αγορές ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου.

Αυτόνομες μονάδες παραγωγής ενέργειας είναι εγκατεστημένες σε νησιά με σημαντική τουριστική δραστηριότητα. Μεγάλος αριθμός ηλεκτρικών μονάδων ενέργειας, υπάρχει σε όλο το εύρος των νησιών, οι οποίες χρησιμοποιούν ως καύσιμο πετρέλαιο εσωτερικής καύσεως (diesel) και μαζούτ. Επίσης, λειτουργούν ηλιακά πάρκα σε αντίθεση με υδροηλεκτρικούς σταθμούς που δε κατάφεραν να δημιουργηθούν.

Τέλος, στο σύνολο των Νησιών του Νοτίου Αιγαίου, η αξιοποίηση της αιολικής ενέργειας γίνεται σε περιορισμένο βαθμό, παρά την ύπαρξη ικανοποιητικής ταχύτητας του ανέμου στις περισσότερες περιοχές.

Η ύπαρξη των αιολικών πάρκων παραγωγής ενέργειας για την ανάπτυξη της περιοχής μελέτης είναι μεγάλης σημασίας. Υπολογίζεται ότι η αναμενόμενη αύξηση των επενδύσεων σε αιολικά πάρκα, θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Περιφέρεια, καθώς και την αύξηση του συνολικού όγκου των επενδύσεων. Όμως θα πρέπει να τονιστεί και η δυσκολία αξιοποίησης εναλλακτικών μορφών ενέργειας, λόγω της γεωγραφικής ασυνέχειας και των αυξημένων απαιτούμενων πόρων σε σύγκριση με τις ωφέλειες.

3.4 Τηλεπικοινωνίες και Τεχνολογίες της Πληροφορικής και Επικοινωνιών

Ως προς τα βασικά μεγέθη της τηλεπικοινωνιακής υποδομής της Περιφέρειας, οι σχετικές υποδομές κρίνονται ως ικανοποιητικές, τουλάχιστον για την εξασφάλιση κλασσικών υπηρεσιών τηλεφωνίας και υπηρεσιών δεδομένων (data) στενού εύρους (narrowband). Πέραν τούτου όμως, υπάρχουν μικρότερα νησιά ή οικισμοί που δεν έχουν επαρκή υποδομή ή δεν διαθέτουν εναλλακτικούς δρόμους τηλεπικοινωνιακής σύνδεσης και θα προσέθεταν ασφάλεια και αξιοπιστία στο σύστημα τηλεπικοινωνιών. Ως αποτέλεσμα αυτού είναι το υφιστάμενο τηλεπικοινωνιακό δίκτυο, κυρίως όσον αφορά τα μικρότερα νησιά, να χρειάζεται εκσυγχρονισμό και επέκταση. Επίσης, παρά την απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών, στην περιοχή δεν υπήρξαν

σημαντικές επενδυτικές πρωτοβουλίες από άλλους παρόχους (εξαιρουμένης της κινητής τηλεφωνίας) και έτσι η βασική υποδομή εξακολουθεί να αναπτύσσεται από τον ΟΤΕ, ο οποίος μάλιστα μέσω εμπορικών συμφωνιών προσφέρει τεχνικές υποδομές στους υπόλοιπους παρόχους.

Οι Κυκλάδες εμφανίζουν ποσοστό 83% ως προς τις τηλεφωνικές συνδέσεις ανά 100 κατοίκους, αποτελώντας και το Νομό με το μεγαλύτερο ποσοστό στη χώρα. Ως προς τη χρήση κινητής τηλεφωνίας, εμφανίζεται ποσοστό χρήσης 100%, σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας του Παρατηρητηρίου για την Κοινωνία της Πληροφορίας, έναντι του 96,7 % της χώρας.

Σχετικά με το ευρυζωνικό τηλεπικοινωνιακό δίκτυο (συνδέσεις ADSL), η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζει ένα δυναμικό προφίλ, με ιδιαίτερα αυξημένη πρόσβαση των νοικοκυριών στο διαδίκτυο, αφού είναι η δεύτερη περιφέρεια της χώρας μετά την Αττική. Η κατάσταση όσον αφορά τις υφιστάμενες ευρυζωνικές παροχές κρίνεται ικανοποιητική, ενώ η μη κάλυψη ορισμένων μικρών νησιών (π.χ. Μεγίστη, Κάσος, Αρκοί, Σίκινος, Δονούσα, Δήλος και Κ. Κουφονήσι) οφείλεται σε αδυναμίες της τεχνολογίας δικτύου πρόσβασης (Εκθεση Επιχειρηματικότητας Νοτίου Αιγαίου, 2007).

3.5 Εκπαίδευση - Υγεία

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων και λαμβάνοντας υπόψη τον σχολικό χάρτη 2011 – 2012 του Υπουργείου Παιδείας, στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου λειτουργούν 229 Νηπιαγωγεία, 191 Δημοτικά, 85 Γυμνάσια, 28 Λύκεια, 26 ΕΠΑ.Λ και 6 ΕΠΑ.Σ.

Το κενό από την έλλειψη Ενιαίων Λυκείων σε 6 νησιά καλύπτεται από την ύπαρξη 9 Επαγγελματικών Λυκείων (ΕΠΑ.Λ.) καθώς και με τη λειτουργία 5 Επαγγελματικών Σχολών (ΕΠΑ.Σ).

Η κάλυψη της περίθαλψης των κατοίκων των νησιών και η επίλυση του προβλήματος πρόσβασης σε οργανωμένα νοσοκομεία, είναι 2 από τα σημαντικότερα προβλήματα που πλήττουν το Νομό Κυκλάδων. Στον Νομό Κυκλάδων βρίσκονται 2 Γενικά Νοσοκομεία και συγκεκριμένα στην Σύρο και τη Νάξο.

Είναι κοινή διαπίστωση ότι η έλλειψη ή η ανεπάρκεια, των σχετικών υποδομών στα μικρά νησιά και στους απομακρυσμένους οικισμούς, οδηγεί στην πληθυσμιακή εγκατάλειψη, με συνέπεια την ερήμωση και την περαιτέρω απομόνωσή τους.

Δεδομένου ότι η υγεία επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από εξωτερικούς παράγοντες, μία αποτελεσματική πολιτική υγείας πρέπει να λαμβάνει υπόψη όλους τους σχετικούς τομείς πολιτικής όπως:

- την κοινωνική και περιφερειακή πολιτική
- το περιβάλλον
- την εκπαίδευση

Σύμφωνα με τη Συνθήκη της ΕΕ περί Ενοποιημένης Απόδοσης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (24/12/2002) όλες οι πολιτικές πρέπει να ακολουθούν την προσέγγιση «Η υγεία σε όλες τις πολιτικές». Για να είναι όμως πλήρως αποτελεσματική η προσέγγιση αυτή πρέπει να επεκταθεί σε εθνικές, περιφερειακές και τοπικές πολιτικές.

3.6 Διοικητική Διάρθρωση

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με έδρα την Ερμούπολη της νήσου Σύρου. Έχει συνολική έκταση 5.286 τετραγωνικά χιλιόμετρα και καλύπτει το 4% της συνολικής έκτασης της χώρας, με το 28% της εκτάσεώς της να είναι ορεινό, το 43% ημιορεινό και το 29% πεδινό. Αποτελεί ένα νησιωτικό σύμπλεγμα 55 κατοικημένων νησιών, 24 ακατοίκητων και 178 βραχονησίδων, καλύπτοντας μία συνολική έκταση 79.332 τετραγωνικών χιλιομέτρων, η οποία αντιστοιχεί στο 60,12% της συνολικής χερσαίας έκτασης της χώρας. Στη διοικητική διαίρεση της Περιφέρειας περιλαμβάνονται τα νησιωτικά συμπλέγματα των Νομών Δωδεκανήσου και Κυκλάδων.

Τα Δωδεκάνησα, με την εφαρμογή του Καλλικράτη αποτελούνται από 4 Περιφερειακές Ενότητες και 15 Δήμους. Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται οι Περιφερειακές Ενότητες των Κυκλάδων, ως τμήμα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.

Πίνακας 24:
Περιφερειακές Ενότητες Κυκλάδων
Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

A/A	Περιφερειακή Ενότητα	Νησιά
Κυκλάδες		
1	Ανδρου	Ανδρος
2	Θήρας	Ανάφη
		Θήρα
		Θηρασιά
		Ίος
		Σίκινος
		Φολέγανδρος
3	Κέας - Κύθου	Κέα
		Κύθνος
4	Μήλου	Κίμωλος
		Μήλος
		Σέριφος
		Σίφνος
5	Μυκόνου	Μύκονος
6	Νάξου	Αμοργός
		Δονούσα
		Ηρακλεία
		Κουφονήσια
		Σχοινούσσα
		Νάξος
7	Πάρου	Αντίπαρος
		Πάρος
8	Σύρου	Σύρος
9	Τήνου	Τήνος

Πηγή: Νόμος «Καλλικράτης» (2010)

Το θεαματικότερο ίσως στοιχείο που προκύπτει από την ανάλυση των προηγούμενων στοιχείων είναι αδιαμφισβήτητα το στοιχείο του κατακερματισμού, τόσο στη γενικότερη γεωγραφική φυσιογνωμία του χώρου όσο και στα στοιχεία που αναφέρονται στη διοικητική του διάρθρωση. Στο σύνολο τους οι Κυκλάδες αποτελούνται από 9 Περιφερειακές Ενότητες και 19 Δήμους. Σε αντίθεση με τα Δωδεκάνησα που αποτελούνται από μόλις 4 Περιφερειακές Ενότητες και 15 Δήμους.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού

4.1 Βασικά Χαρακτηριστικά για τον Τουρισμό

Οι εξελίξεις στη Μεσόγειο και την Ευρώπη σε συνδυασμό με την καίρια γεωγραφική θέση των Νησιών του Αιγαίου, ως πύλη όπου συναντώνται 3 ήπειροι, φαίνεται να έχουν αξιόλογη επίδραση στην προοπτική τουριστικής ανάπτυξης της περιφέρειας του Νοτίου Αιγαίου, ως ενιαίου συνόλου.

Τα τελευταία χρόνια η πρόοδος και η εξέλιξη των αερομεταφορών οδήγησε σε σημαντική μείωση του χρόνου ταξιδιού και της τιμής των ναύλων αυξάνοντας έτσι ιδιαίτερα το πλήθος των ταξιδιωτών αλλά και τις επιλογές που έχουν προκειμένου να προσεγγίσουν νέους αναδυόμενους τουριστικούς προορισμούς με ιδιαίτερα ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά. Ταυτόχρονα, οι εξελίξεις στα κοινωνικοοικονομικά στοιχεία διαφοροποιούν σημαντικά την καταναλωτική συμπεριφορά και τις συνήθειες, με συνέπεια να διαμορφώνονται νέες καταναλωτικές τάσεις σε όλο το εύρος της αγοράς και όπως είναι επόμενο, και στον τουρισμό. Στις μέρες μας, οι τουρίστες είναι πιο ενημερωμένοι, πραγματοποιούν περισσότερα ταξίδια αναψυχής μικρής διάρκειας το χρόνο, μπορούν να συγκρίνουν ευκολότερα τις τιμές και παρεχόμενες υπηρεσίες και δίνουν προσοχή στη σχέση κόστους-απόδοσης. Από την άλλη, είναι πρόθυμοι να πληρώσουν για ποιοτικές υπηρεσίες, ψάχνουν νέους προορισμούς και εμπειρίες, επιθυμούν να συμμετέχουν ενεργά σε δραστηριότητες κατά τη διάρκεια των διακοπών και ενδιαφέρονται περισσότερο για εξειδικευμένα προϊόντα κ.α. Επίσης, όπως τονίζουν οι Hall και Weiler (1992) οι δημογραφικές αλλαγές, που παρατηρούνται στον παγκόσμιο πληθυσμό, επηρεάζουν και τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης. Αυτές περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων έναν ενεργό γηράσκοντα πληθυσμό, τους γάμους σε μεγαλύτερη ηλικία απ' ότι παλαιότερα, τις οικογένειες με δυο εισοδήματα, τα άτεκνα ζευγάρια και έναν αυξανόμενο πληθυσμό άγαμων ενηλίκων.

Ο επιχειρηματικός όγκος του τουρισμού σε παγκόσμια κλίμακα ενδεχομένως ξεπερνά αυτόν των εξαγωγών πετρελαίου, ειδών διατροφής και αυτοκινήτων, ενώ παράλληλα παραμένει η βασική πηγή εισοδήματος για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Ο τουρισμός ως οικονομικός τομέας συνδέεται άμεσα με πολλούς άλλους τομείς της οικονομίας και της παραγωγής. Κατά συνέπεια, τα οφέλη που η αύξησή του επιφέρει είναι πολυποίκιλα και στον τομέα της απασχόλησης.

Τα στοιχεία που παρατείνονται στη συνέχεια είναι ενδεικτικά του μεγέθους της συμβολής του τουρισμού στην παγκόσμια οικονομία:

- ❖ Από το 1952 ως το 2005 ο αριθμός των διεθνών τουριστικών αφίξεων αυξήθηκε με ρυθμό 6,5% κατ' έτος, με αποτέλεσμα ο συνολικός αριθμός των ταξιδιωτών να εκτιναχθεί από τα 25 στα 806 εκατομμύρια.
- ❖ Το 2011 οι παγκόσμιες αφίξεις σημείωσαν άνοδο κατά 4,6% σε σχέση με το 2010, φθάνοντας τα 983 εκατομμύρια.
- ❖ Το 2012 ο τουρισμός συνέχισε την ανάκαμψή του, ξεπερνώντας για πρώτη φορά το φράγμα του 1 δισ. στις διεθνείς αφίξεις.
- ❖ Το 2013 ο τουρισμός συνεχίζει την ανάπτυξή του και αναμένεται να παρουσιάσει αύξηση των διεθνών αφίξεων μεταξύ 3-4%.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (Π.Ο.Τ.) προβλέπει μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης των διεθνών τουριστικών αφίξεων της τάξης του 4,1% με ορίζοντα το έτος 2020. Συνεπώς, οι διεθνείς αφίξεις αναμένεται ως τότε να ξεπεράσουν το 1,5 δισ ταξιδιωτών. Στα θέματα που θα αντιμετωπίσει το παγκόσμιο τουριστικό φαινόμενο εν όψει του 21ου αιώνα, σχετίζονται με τη βιώσιμη και ισόρροπη ανάπτυξη, την αντιμετώπιση των ανισοτήτων σε ζητήματα πλούτου και ευκαιριών αλλά και την ορθή κατανομή και διαχείριση των υπαρχόντων φυσικών πόρων, όπως ακριβώς συμβαίνει με κάθε ζωντανό κομμάτι της παγκόσμιας οικονομίας που έρχεται αντιμέτωπο με τη διαρκώς εξελισσόμενη διεθνή πραγματικότητα.

Η τουριστική ανάπτυξη της Ελλάδας βασίστηκε στο μεγαλύτερο μέρος της, για τα χρόνια μετά τη δεκαετία του 1970, στα Ελληνικά νησιά της. Περιοχές με συγκριτικό πλεονέκτημα τον ήλιο, τη θάλασσα και τους ανθρώπους και το ισχύον πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης αυτό του μοντέλου 3S (summer, sun, sand).

Πίνακας 25: Βασικά Μεγέθη του Ελληνικού Τουρισμού το 2012

Βασικά Μεγέθη του Ελληνικού Τουρισμού 2012	
Συμμετοχή στο ΑΕΠ	16,4% [WTTC]
Συμμετοχή στην απασχόληση	18,3% της συνολικής απασχόλησης [WTTC]
Συνολική Απασχόληση	688.800 [WTTC]
Έσοδα	10,4 δισ. € (συμπεριλαμβανομένων των εισπράξεων κρουαζιέρας) [ΤτΕ]
Αφίξεις Αλλοδαπών	16,9 εκατ. (συμπεριλαμβανομένων των αφίξεων κρουαζιέρας)
Μέση κατά κεφαλή δαπάνη	616 € (συμπεριλαμβανομένων των ποσών κρουαζιέρας)
Μερίδιο Αγοράς	1,5% Παγκόσμια, 2,9% Ευρώπη
Εποχικότητα	56% των αφίξεων αλλοδαπών πραγματοποιείται Ιούλιο - Αύγουστο - Σεπτέμβριο
Συγκέντρωση Προσφοράς	66% των ξενοδοχειακών κλινών συγκεντρώνονται σε 4 περιοχές της Ελλάδας [ΞΕΕ]
Ξενοδοχειακή Υποδομή	9.670 ξενοδοχεία / 771.271 κλίνες [ΞΕΕ]
Top 5 αγορές	Γερμανία (2.108.787), Ην. Βασίλειο (1.920.794), ΠΓΔΜ (1.300.000), Γαλλία (977.376), Ρωσία (874.787) [ΤτΕ]
Top 5 αεροδρόμια (σε αφίξεις αλλοδαπών)	Αθήνα (2.651.062), Ηράκλειο (2.067.475), Ρόδος (1.593.298), Θεσσαλονίκη (901.573), Κέρκυρα (824.000) [ΕΛ.ΣΤΑΤ.]

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., ΞΕΕ, ΤτΕ, WTTC (2012)

Ο ελληνικός προορισμός σύμφωνα με όλα τα μέχρι στιγμής δεδομένα θα πραγματοποιήσει ρεκόρ όλων των εποχών σε ό,τι αφορά τις αφίξεις ξένων επισκεπτών, ξεπερνώντας τα 17 εκατ. Για το διάστημα Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου του 2013, οι αφίξεις από το εξωτερικό αυξήθηκαν κατά 6,9% φθάνοντας σε 661,3 χιλ. ενώ τον Φεβρουάριο αυξήθηκαν κατά 11,1% σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος. Οι αφίξεις για το δίμηνο αυξήθηκαν από τη Ρωσία κατά 48%, από τις ΗΠΑ κατά 12,7%, από τη Γερμανία κατά 2,5% και από τη Γαλλία κατά 7,6%. Πτώση κατά 38,5% παρουσίασαν οι αφίξεις από την Αγγλία. Με θετικό πρόσημο ξεκίνησαν και οι ταξιδιωτικές εισπράξεις οι οποίες στο δίμηνο αυξήθηκαν κατά 2,9% φθάνοντας σε 255,7 εκατ. ευρώ. Η αύξηση των εσόδων αναμένεται να δώσει ανάσα στην ελληνική οικονομία. Πάντως, τα οφέλη από την τουριστική δραστηριότητα διαχέονται, κυρίως, στους προορισμούς που έχουν εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση. Ανησυχία επικρατεί σε αρκετούς δημοφιλείς προορισμούς για την ετοιμότητα των αρμόδιων αρχών να ανταποκριθούν στις ανάγκες εξυπηρέτησης του αυξημένου τουριστικού ρεύματος αλλά και για την κατάσταση των δημόσιων υποδομών. Σε ό,τι αφορά τους προορισμούς που δέχονται Ελληνες τουρίστες, αναμένεται να συνεχισθεί η πτώση των αφίξεων και των εσόδων που σημειώνεται τα τελευταία χρόνια.

4.2 Εναλλακτικός Τουρισμός

Οι ειδικές μορφές τουρισμού διακρίνονται από την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου και κυρίου κινήτρου στη ζήτηση (όπως συνέδρια, οικολογία, πολιτισμός)⁶ και από την δημιουργία μιας αντίστοιχης υποδομής στις εγκαταστάσεις των τουριστικών περιοχών που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των τουριστών της κάθε ειδικής μορφής τουρισμού. Επομένως, ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ενός ειδικού κινήτρου στη ζήτηση και από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής (προσφοράς)⁷ στη χώρα-προορισμό. Όσοι τουρίστες ταξιδεύουν στα πλαίσια τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων, πραγματοποιούν στοχευόμενες εξορμήσεις/επισκέψεις σε συγκεκριμένους τουριστικούς προορισμούς, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους και το χαρακτήρα του ταξιδιού τους. Στο πλαίσιο αυτό, δίνεται μεγαλύτερος σεβασμός και έμφαση σε μεμονωμένους παράγοντες για τον προγραμματισμό και υλοποίηση ενός ταξιδιού, όπως η τοπική κοινωνία και οι κάτοικοι, το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας προορισμού, συγκεκριμένες ειδικές παροχές και ένας αριθμός προσωπικών λόγων.

Χωρίς οι συγκεκριμένες μορφές τουρισμού να αποτελούν τον πυρήνα του τουριστικού προϊόντος και της τουριστικής πολιτικής, ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων μπορεί να δράσει επικουρικά και/ή συμπληρωματικά στην μαζική μορφή τουρισμού, δηλαδή αυτού της κατηγορίας “Ήλιος και Θάλασσα” και να καλύψει το πρόβλημα της εποχικότητας. Επίσης, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού μπορούν πολλές φορές να λειτουργήσουν και ως αντίβαρο του κλασσικού τουρισμού υπό το πρίσμα της τροφοδότησης τους μέσω της μαζικής διακίνησης επισκεπτών από τους tour operators. Με αυτό τον τρόπο αποφεύγεται κατά ένα βαθμό η μαζική συγκέντρωση σε μεμονωμένα τουριστικά σημεία, δίνοντας την δυνατότητα ή και το προνόμιο της επιλογής διαφορετικού και καινοτόμου τρόπου ψυχαγωγίας και ξεκούρασης. Κατά την οργάνωση ενός ταξιδιού εναλλακτικής μορφής συνηθίζεται οι τουρίστες να επιλέγουν πλήρη ή μερική ανεξαρτησία στις επιλογές τους και σπάνια ζητούν τις υπηρεσίες των τουριστικών γραφείων.

6. Σελ 47, Ιωάννα Φαρσάρη, κεφάλαιο 2 “Εννοιολογικές Προσεγγίσεις”, στο βιβλίο “Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού: Σχεδιασμός, Μάνατζμεντ & Μάρκετινγκ” (σελ. 37-54), επιμελητές: Μ. Σωτηριάδης και Ι. Φαρσάρη, Εκδόσεις: Interbooks (Αθήνα, 2009)

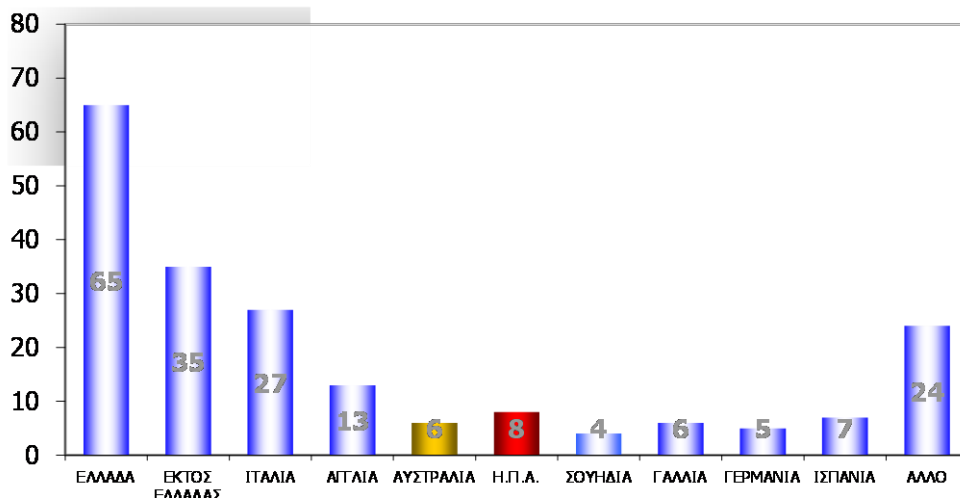
7. Σελ. 82, Χ. Κοκκώσης, Π. Τσάρτας, Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον, Εκδόσεις Κριτική (Αθήνα, 2001)

Ακόμα, χαρακτηριστική είναι και στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού η καταγραφή της εξέλιξης μιας ειδικής υποδομής για την εξυπηρέτηση των συγκεκριμένων τουριστών. Άξιο αναφοράς είναι πως το κοινό στοιχείο μεταξύ ζήτησης και προσφοράς εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι ο σεβασμός προς την τοπική κοινωνική και περιβαλλοντική δομή (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001). Η χώρα μας λόγω γεωγραφικής θέσης και μορφολογικής εικόνας έχει το προβάδισμα σε κάθε τομέα των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Μπορεί δηλαδή να προσφέρει υπηρεσίες και υποδομές σε επισκέπτες υψηλού εισοδήματος και να προτείνει ακριβούς τουριστικούς συνδυασμούς όπως yachting και αθλητισμός (αγώνες με ιδιωτικά κότερα), όπως επίσης μπορεί το ίδιο άριστα να προσελκύσει επισκέπτες που ενδιαφέρονται για οικοτουρισμό, extreme sports κ.λ.π.

Τα νησιά στο σύνολο τους, μπορούν να προσφέρουν μια ανεξάντλητη ποικιλία πλούτου από φυσικούς, περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους καθώς και ένα εύρος επιλογών διαβίωσης, που να καλύπτει τις απαιτήσεις διαφόρων κατηγοριών δυνητικών τουριστών. Χαρακτηριστικά μάλιστα, στις περισσότερο έντονα τουριστικές περιοχές παρατηρείται και υπερκορεσμός στις τουριστικές υποδομές, ακόμα και μεταξύ περιοχών στο ίδιο νησί.

Οι πελάτες θα μπορούν να προέρχονται κυρίως, από τις ήδη ευρωπαϊκές τουριστικές δεξαμενές. Η αναμενόμενη δαπάνη θα μπορεί να ποικίλει και θα εξαρτάται άμεσα από την εισοδηματική τους δυνατότητα. Στους λάτρεις του εναλλακτικού τουρισμού συμπλεριλαμβάνεται και ένα μεγάλο τμήμα νέων ηλικιακά ομάδων, που δεν εντάσσονται στις οργανωμένες ταξιδιωτικές εκδρομές και λειτουργούν αυτόνομα. Οι νέοι της ομάδας αυτής, ταξιδεύουν λιγότερο και έχουν περισσότερες στοχευμένες παρατηρήσεις. Παράλληλα, φαίνεται πως οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού προσελκύουν επίσης και το ενδιαφέρον των Ελλήνων. Τέλος, ορισμένες από τις μορφές, μπορούν να πραγματοποιηθούν εκτός της «βαρειάς» τουριστικής περιόδου.

Διάγραμμα 5: Χώρες Προέλευσης των Τουριστών στις Κυκλάδες

Πηγή: Αποτελέσματα Πρωτογενούς Έρευνας Τουριστικής Αγοράς Κυκλάδων, Αναπτυξιακή Εταιρία Κυκλάδων Α.Ε., Τουριστικό Πανόραμα (Απρίλιος 2007)

Οι μορφές του εναλλακτικού τουρισμού, στις οποίες θα στραφεί και το ενδιαφέρον του κάθε νησιού, θα πρέπει να είναι προϊόν, ώριμης διεπιστημονικής προσέγγισης. Ορισμένα από τα κριτήρια προς την τελική επιλογή θα πρέπει να βασίζονται:

- Στην χωρική ανάλυση των δυνατοτήτων και αδυναμιών του κάθε νησιού χωριστά αλλά και ως μέρος του της Περιφέρειας του Ν. Αιγαίου.
- Στο βαθμό αποδοχής και διάθεσης για στήριξη του εγχειρήματος από τον ντόπιο πληθυσμό.
- Αξιολόγηση των τεχνικών υποδομών του νησιού.
- Αξιολόγηση των θεσμικών και πολιτιστικών περιορισμών.

Η προώθηση του τελικού προϊόντος-υπηρεσίας θα πρέπει να γίνει με επιστημονικό, συστηματικό τρόπο και με μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Οι επιδιωκόμενοι στόχοι θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν, την ποιοτική ανάβαθμιση της ζήτησης με ένταση των προσπαθειών σε νέες αγορές και παράλληλο επαναπροσδιορισμό των χρησιμοποιούμενων υποδομών.

4.3 Είδη και Κατηγορίες Τουρισμού

Η καταγραφή των κατηγοριών και ειδών του τουριστικού φαινομένου, που ακολουθεί, δεν θα πρέπει να θεωρείται απόλυτη. Τα είδη του τουρισμού επιδέχονται αλλαγές, ιδιαίτερα όσον αφορά την κατάταξη μιας ειδικής μορφής (για παράδειγμα ο τουρισμός του χειμερινού σκι μπορεί να θεωρηθεί χειμερινός τουρισμός ή αθλητικός, ή διάφορες ειδικές μορφές εμπεριέχουν την έννοια της περιήγησης και της εκπαίδευσης). Στις νέες μορφές περιλαμβάνονται όσες αναπτύχθηκαν παράλληλα ή μετά το μαζικό οργανωμένο τουρισμό και συχνά σε σχέση με αυτόν. Η σχέση αυτή εμφανίζεται είτε ως συμπληρωματική, είτε ως αντιθετική με την έννοια της εξυπηρέτησης, μέσω νέων μορφών προσφοράς, νέων αναγκών των τουριστών και ιδιαίτερα κάποιων ομάδων τους (π.χ. τουρισμός για οικογένειες με παιδιά, για συνταξιούχους τρίτης ηλικίας κλπ). Συνήθως, οι νέες εξελισσόμενες μορφές, κατέληξαν να λειτουργούν με οργανωμένη και συχνά μαζική μορφή, διαφέροντας από τον κλασικό μαζικό τουρισμό μόνο στο θέμα της εξειδικευμένης προσφοράς, η οποία ανταποκρίνεται αντίστοιχα στο ειδικό κίνητρο του ταξιδιού. Η πλειοψηφία των νέων μορφών αντλεί πλέον πελατεία και από την κλασική πελατεία του μαζικού οργανωμένου τουρισμού.

Στις εναλλακτικές μορφές περιλαμβάνονται όσες έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό τους την αντίθεση στο κλασικό πρότυπο του μαζικού τουρισμού, έχοντας ως αφετηρία την ανάγκη προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη φυσική ζωή (E. Dixon, 1988, pp, 38 – 90, H. Grolleau, o.c, pp, 35 – 65). Η πλειοψηφία αυτών των μορφών εμπεριέχει την ενεργό συμμετοχή των τουριστών στις δραστηριότητες αυτών των εναλλακτικών μορφών. Πολλές από αυτές τις μορφές αναπτύχθηκαν υπό την επιρροή του οικολογικού κινήματος, ενώ είναι συχνό το φαινόμενο η παράλληλη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών που συνδέουν την οικολογία και τον πολιτισμό (π.χ. οικοτουρισμός και πολιτιστικός τουρισμός). Τμήμα των ειδικών μορφών τουρισμού είναι και οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες διακρίνονται και αυτές από την ύπαρξη ενός βασικού και συγκεκριμένου κινήτρου στη ζήτηση, το οποίο έχει άμεση σχέση με συγκεκριμένα θέματα τουρισμού όπως: ταξίδια περιπέτειας, αθλητισμός, περιήγηση, περιβάλλον κ.α. (Σωπάση, 2007).

Με το συγκεκριμένο όρο, του εναλλακτικού τουρισμού ομαδοποιούνται επίσης τα επιμέρους είδη και ως κοινός στόχος προβάλλεται:

- Η επαφή του επισκέπτη με τον αγροτικό χώρο, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα, και την καθημερινή ζωή των κατοίκων.
- Η προσπάθεια για καλλιέργεια της επαφής με τη φύση, καθώς και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες θα μπορεί να συμμετέχει, να ψυχαγωγηθεί και να νοιώσει τη χαρά της περιήγησης, της γνώσης, της πληροφόρησης και της ανακάλυψης.
- Η παράλληλη δραστηριοποίηση των παραγωγικών και αναπτυξιακών δυνάμεων του τόπου, ώστε να συμμετάσχουν από κοινού στην επανεκκίνηση της δυναμικής προοπτικής του⁸.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η διάκριση και κατηγοροποίηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

➤ **Τουρισμός Υγείας**

Ο τουρισμός κατά τη διάρκεια του οποίου οι τουρίστες συμμετέχουν σε προγράμματα υγείας ή σε προγράμματα που σχετίζονται με την υγεία. Ως προγράμματα υγείας νοούνται τα προγράμματα διατήρησης, πρόληψης, θεραπείας, ανάρρωσης και αποκατάστασης της υγείας με σύγχρονες ιατρικές μεθόδους και με φυσικές μεθόδους και προγράμματα που σχετίζονται και επηρεάζουν την υγεία, όπως προγράμματα υγιεινής διαβίωσης, υγιεινής διατροφής, ψυχικής ισορροπίας, ομορφιάς, αδυνατίσματος, κοινωνικής επανένταξης, κλπ. Ο τουρισμός υγείας διακρίνεται σε 2 μορφές: τουρισμός ευεξίας και ιατρικός τουρισμός.

○ **Τουρισμός Ευεξίας**

Ο τουρισμός ευεξίας θα μπορούσε να ορισθεί ως το άθροισμα όλων των σχέσεων που προκύπτουν από ένα ταξίδι ανθρώπων, των οποίων το πρωταρχικό κίνητρο είναι να διατηρήσουν ή να ενθαρρύνουν την υγεία και την ευημερία τους και οι οποίοι διαμένουν τουλάχιστον μια νύχτα σε μια εγκατάσταση που έχει σχεδιαστεί

---

8. Σελ. 9, Οδηγός Τουρισμού της Υπαιθρου για τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (Αθήνα, 2008)

ειδικά για να επιτρέψει και να ενισχύσει τη σωματική, ψυχολογική, πνευματική και κοινωνική τους ευημερία. Οι κύριες δράσεις, οι οποίες εντάσσονται στη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, είναι οι επισκέψεις σε κέντρα ομορφιάς, θέρετρα που παρέχουν υπηρεσίες συνδεδεμένες με τον μοντέρνο τρόπο ζωής και σε κέντρα πνευματικής ευεξίας.

ο **Ιατρικός Τουρισμός**

Σε αντίθεση με τον τουρισμό ευεξίας, ο ιατρικός τουρισμός εμπλέκει ταξίδια στο εξωτερικό με σκοπό την ιατρική περίθαλψη και φροντίδα του ασθενούς, καθώς και την παροχή ανάλογων υπηρεσιών σε ιατρικά κέντρα και νοσοκομεία της χώρας υποδοχής και φιλοξενίας.

Όπως προκύπτει από τον προαναφερθέντα ορισμό, η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού απευθύνεται σε άτομα τα οποία, αντιμετωπίζοντας συγκεκριμένο πρόβλημα υγείας, προτιμούν να απευθυνθούν σε νοσοκομεία ή κλινικές μίας ξένης χώρας για τη θεραπεία και περίθαλψη τους, και όχι σε αντίστοιχα της χώρας καταγωγής τους.

➤ **Πολιτιστικός Τουρισμός**

Το κίνητρο και η αφορμή του ταξιδιού είναι καθοριστικός παράγοντας για την οριοθέτηση του πολιτιστικού τουρισμού, ο οποίος νοείται ως ακολούθως: «Ως πολιτιστικός τουρισμός νοούνται όλα τα τουριστικά ταξίδια που έχουν ως κύριο σκοπό την άσκηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων». Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να οριοθετηθεί ως “η ειδική μορφή τουρισμού, η ζήτηση της οποίας έχει ως κίνητρα ταξιδιών τις ποικίλες εκφάνσεις του πολιτισμού και η προσφορά της αποτελείται από ένα ευρύ -σε θεματικά, τυπολογικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά- φάσμα υποδομών, υπηρεσιών και δραστηριοτήτων, οι οποίες συγκροτούν είτε αυτόνομα και σύνθετα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, είτε συμπληρωματικά πρότυπα τα οποία αποτελούν τμήματα του ευρύτερου πλέγματος των τουριστικών υποδομών και δραστηριοτήτων μιας περιοχής⁹”.

---

9. Π. Τσάρτας & Θ. Σταυρινούδης, Εισήγηση: “Αρχαιολογικά-ιστορικά σύνολα και πολιτισμικός τουρισμός: εννοιολογικές οριοθετήσεις, ζητήματα διαχείρισης και τρόποι προβολής”, Διεθνές Συνέδριο με τίτλο

➤ **Θρησκευτικός/ Προσκυνηματικός Τουρισμός**

Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων, κάθε θρησκείας, ή κοινωνικού και πολιτικού υποβάθρου, είχαν και διατηρούν την ανάγκη να εκδηλώσουν την πίστη τους στα θεία μέσω της επίσκεψης και προσκυνήματος σε χώρους λατρείας. Μέσω της επικοινωνίας με το ιερό - θείο ικανοποιείται ένα πλήθος συναισθημάτων, ενώ καλύπτονται ψυχικές και συναισθηματικές ανάγκες των ανθρώπων. Στο πλαίσιο αυτό, ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να οριστεί ως η μορφή τουρισμού, του οποίου οι μετέχοντες κινούνται είτε εν μέρει είτε αποκλειστικά από θρησκευτικούς λόγους.

○ **Προσκυνηματικός τουρισμός**

Σε αυτό το είδος επικρατεί το θρησκευτικό κίνητρο. Οι τουρίστες της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού επισκέπτονται μία περιοχή αποκλειστικά για την επίσκεψη στον θρησκευτικό χώρο. Επικεντρώνεται το ενδιαφέρον, πέρα από τη μελέτη της πολιτιστικής και ιστορικής αξίας της εκκλησιαστικής κληρονομιάς, στη θρησκευτική εμπειρία μέσα από την επίσκεψη σε τόπους λατρείας, τη συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές και μυστήρια και την προσκύνηση ιερών αντικειμένων. Άρα ο αποκλειστικός σκοπός του ταξιδιού του προσκυνητή μπορεί να θεωρηθεί το προσκύνημα του ιερού τόπου λατρείας που επισκέπτεται, χωρίς να προβαίνει σε άλλες μορφές τουριστικής δραστηριότητας.

○ **Τουρισμός θρησκευτικής κληρονομιάς**

Οι τουρίστες που κατατάσσονται σε αυτή τη κατηγορία ταξιδεύουν ομαδικά και συνδυάζουν το ταξίδι τους και με άλλες τουριστικές δραστηριότητες. Κάποιες θρησκείες είναι πιο απαγορευτικές έναντι του θρησκευτικού τουρισμού, ενώ κάποιες άλλες πιο διαλλακτικές, δίνοντας μία τουριστική χροιά σε αυτόν. Για παράδειγμα, σε θρησκείες, όπως το Ισλάμ¹⁰, το προσκύνημα στον ιερό τόπο είναι καθήκον του πιστού και κυριαρχεί μόνο το πνευματικό στοιχείο.

---

¹⁰ “Αρχαιολογία και Περιβάλλον στα Δωδεκάνησα: Συμβολή στην αρχαιολογική έρευνα και τον Πολιτισμικό Τουρισμό”, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών (Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

➤ **Τουρισμός Περιπέτειας**

Υπαίθρια δραστηριότητα αναψυχής που λαμβάνει χώρα σε ένα ασυνήθιστο, εξωτικό, απομακρυσμένο ή φυσικό προορισμό, περιλαμβάνει κάποια μορφή ασύμβατων μέσων μεταφοράς και τείνει να σχετίζεται με χαμηλά ή υψηλά επίπεδα δραστηριότητας. Επομένως ο τουρισμός περιπέτειας μπορεί να χαρακτηριστεί ως η περιπέτεια και οι διακοπές που στηρίζονται στη διοργάνωση και διενέργεια κάποιας δραστηριότητας αναψυχής, που λαμβάνει χώρα σε εξωτερικούς χώρους και μέσω της οποίας οι τουρίστες περιπέτειας βιώνουν μία εμπειρία ποικίλων βαθμών κινδύνου. Ο τουρισμός περιπέτειας περιλαμβάνει δραστηριότητες που αφορούν ένα σύνολο αθλημάτων με αυξημένη επικινδυνότητα και παρατεταμένη διάρκεια και οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε δυσπρόσιτες περιοχές με φυσική ομορφιά, παρέχοντας στους τουρίστες το αίσθημα της δράσης.

Μερικές από τις δραστηριότητες που περιλαμβάνει ο τουρισμός περιπέτειας είναι αυτές της υδάτινης περιπέτειας (rafting, kayaking, κ.α.), της χειμερινής περιπέτειας (σκι βουνού, κ.α.), της χερσαίας περιπέτειας (ορειβασία, ποδηλασία, κ.α.) και της εναέριας περιπέτειας (bungee jumping, διάφορες μορφές πτήσεων κ.α.). Από τις προαναφερθείσες δραστηριότητες, παρότι συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο τουρισμός περιπέτειας ενέχει την ύπαρξη “κινδύνου”, δεν τίθεται σε κίνδυνο η υγεία του τουρίστα, καθώς, για τη διενέργειά του απαιτείται η κατάλληλη υποδομή και εξοπλισμός, ενώ υπάρχει διαβάθμιση σε διάφορα επίπεδα δυσκολίας, ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας που παρουσιάζει η κάθε δραστηριότητα. Επομένως, η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού προαπαιτεί τόσο τη λήψη προσωπικού ρίσκου από τον τουρίστα, αφού συνδυάζεται με δραστηριότητες σε εξωτερικούς χώρους που ποικίλλουν σε βαθμό δυσκολίας, όσο και συγκεκριμένες γνώσεις από έμπειρο οδηγό προκειμένου να δίνονται οι κατάλληλες οδηγίες για την ομαλή και επιτυχή διενέργειά τους.

➤ **Γαστρονομικός Τουρισμός**

Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού αφορά το τμήμα της αγοράς που επιλέγει τον προορισμό των διακοπών τους με βασικό κριτήριο τη γαστρονομική εμπειρία και σχετίζεται κυρίως με προϊόντα τα οποία προσφέρονται στην υπαίθρια μορφή

τουρισμού, κατά την οποία “οι τουρίστες έχουν ως αποκλειστικό ταξιδιωτικό κίνητρο την άσκηση γαστρονομικού ενδιαφέροντος και ταξιδεύουν με σκοπό να ανακαλύψουν νέες γεύσεις και να απολαύσουν τοπική και υψηλού επιπέδου γαστρονομία, εμβαθύνοντας παράλληλα στην ιστορία και τις παραδόσεις του προορισμού¹¹”. Η έννοια της γαστρονομίας δεν περιλαμβάνει μόνο το συνδυασμό καλού φαγητού με καλό ποτό (κρασί ή άλλα ποτά), περιοριζόμενη αποκλειστικά στη μαγειρική, αλλά επεκτείνεται στην παροχή μίας σειράς προϊόντων και υπηρεσιών.

Ο γαστρονομικός τουρισμός δεν αφορά επομένως μόνο την τέχνη της παρασκευής καλού και γευστικού φαγητού, αλλά υπεισέρχεται σε τομείς και επηρεάζεται από παράγοντες όπως η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, η γνωριμία με παραδοσιακά προϊόντα και τις μεθόδους κατασκευής τους, ο βαθμός εντοπιότητας του φαγητών και εδεσμάτων και οι γαστρονομικές παραδόσεις καθώς και η γαστρονομική ιστορία ενός τόπου.

➤ **Τουρισμός Φύσης/περιπατιτικός**

Συστατικά στοιχεία του τουρισμού της φύσης αποτελούν όχι μόνο η αγάπη, η εκτίμηση και η προστασία της φύσης, αλλά και η εξοικείωση του τουρίστα με την τοπική πανίδα και χλωρίδα αλλά και τον τοπικό παραδοσιακό πολιτισμό μίας περιοχής. Επομένως ο τουρισμός φύσης αποτελεί κρίσιμο μέγεθος του τουρισμού υπαίθρου, εφόσον την προστατεύει και την ενισχύει. Παρότι στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές και διαφορετικές τοποθετήσεις και απόψεις, και προφανώς άλλες τόσες διαφωνίες, ο τουρισμός της φύσης συσχετίζεται και εκφράζεται, ως έννοια και ως χαρακτηριστικό, με τον οικοτουρισμό. Ο οικοτουρισμός, ως η μορφή του τουρισμού που αξιοποιεί και κατευθύνεται σε περιοχές που δεν έχουν επηρεαστεί ή καταστραφεί από ανθρώπινες δραστηριότητες, συμβάλλει στην προστασία της φύσης και στην ποιότητα ζωής των τοπικών πληθυσμών. Επομένως η έννοια του οικοτουρισμού αποτελεί μία ευρύτερη έννοια του τουρισμού της φύσης.

---

11. Σελ. 12, “Η Γαστρονομία στο Μάρκετινγκ του Ελληνικού Τουρισμού”, Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Αθήνα, 2009)

➤ **Γαμήλιος Τουρισμός**

Πρόκειται για τα διεθνή ταξίδια που πραγματοποιούνται από τουρίστες προκειμένου είτε να τελέσουν τους γάμους τους ή να γιορτάσουν τους γάμους τους. Ο γαμήλιος τουρισμός περιλαμβάνει, όπως συνεπάγεται από τον ορισμό, την εξ ολοκλήρου διοργάνωση και τέλεση του μυστηρίου του γάμου ή του γαμήλιου ταξιδιού σε προορισμό διαφορετικό από την περιοχή ή χώρα καταγωγής/παραμονής του ζευγαριού. Ένας βασικός λόγος για τον οποίο η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού γνωρίζει άνθηση είναι το γεγονός, ότι προσφέρει τη δυνατότητα στα ζευγάρια να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν τον γάμο ή το ταξίδι του μέλιτος βάσει των προτιμήσεών και επιθυμιών τους, χωρίς την όποια οικογενειακή ή άλλη επιρροή. Τα ζευγάρια, μέσω ενός ανάλογου ταξιδιού, επιλέγουν έναν προορισμό, ο οποίος, μέσω του εθιμοτυπικού ή του πολιτισμικού προφίλ που παρέχει, αρμόζει περισσότερο στα προσωπικά χαρακτηριστικά, την αισθητική ή τα γούστα τους.

➤ **Θαλάσσιος Τουρισμός**

Μεταξύ των σπουδαιότερων μορφών τουρισμού, κυρίαρχη θέση κατέχει ο θαλάσσιος τουρισμός. Η απεραντοσύνη και το βαθύ γαλάζιο της θάλασσας πάντοτε σαγήνευαν και συγκινούσαν τον άνθρωπο. Δεν είναι τυχαίο ότι ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού κατοικεί σε παράκτιες περιοχές λόγω της σημασίας της θάλασσας ως πηγής τροφής και συγκοινωνιακού διαύλου. Ο κλάδος του θαλάσσιου τουρισμού αποτελεί στις μέρες μας έναν σημαντικό επιχειρηματικό τομέα με μεγάλη οικονομική επιρροή λόγω της πολυμορφίας του και της πολυπλοκότητας του, ενώ για τις παράκτιες και τις νησιωτικές περιοχές αποτελεί την πιο σημαντική οικονομική δραστηριότητα.

Στην Ελλάδα, ο θαλάσσιος τουρισμός αποτελεί μία βασική συνιστώσα του τουριστικού κλάδου και του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, λόγω του νησιωτικού χαρακτήρα της χώρας με τα 3.000 περίπου νησιά και την εκτεταμένη ακτογραμμή της (16.000 χλμ.) και αποτελεί μία από τις δυναμικότερες μορφές του σύγχρονου τουρισμού (Λύτρας, 2001). Το πλαίσιο των θαλάσσιων τουριστικών δραστηριοτήτων είναι μεγάλο και εξαρτάται κάθε φορά από το κριτήριο της συγκεκριμένης θαλάσσιας περιοχής, όπου τοποθετείται η τουριστική δραστηριότητα

και ανάλογα με το μέσο που χρησιμοποιείται για την αξιοποίηση της. Έτσι, ο θαλάσσιος τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε (Μυλωνόπουλος & Μοίρα, 2005):

- ❖ παράκτιο τουρισμό,
- ❖ υποβρύχιο τουρισμό,
- ❖ θαλάσσιο τουρισμό φύσης,
- ❖ θαλάσσιο αλιευτικό τουρισμό,
- ❖ θαλάσσιο πολιτιστικό τουρισμό,
- ❖ θαλάσσιο αθλητικό τουρισμό,
- ❖ γιώτινγκ,
- ❖ κρουαζιέρα.

4.4 SWOT Ανάλυση Εναλλακτικού Τουρισμού

Στη συνέχεια παρουσιάζεται μια προσπάθεια καταγραφής των δυνατών και αδύνατων σημείων για την ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή των Κυκλάδων, για τις διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, υπό το πρίσμα πάντα:

- ❖ Της σχετικής ομογενοποίησης των χαρακτηριστικών των νησιών.
- ❖ Της προαναφερθείσας ανάλυσης (PESTEL).
- ❖ Της κοινής θεώρησης για τον κοινό και εναλλακτικό πληθυσμό.

Δυνατά Σημεία

- Δυναμική ανάπτυξη στις ευρωπαϊκές και διεθνείς αγορές.
- Κατάλληλο κλίμα για την ανάπτυξη πληθώρας μορφών εναλλακτικού τουρισμού.
- Θετική κοινωνική απήχηση του τουρισμού για τους κατοίκους της περιοχής των Κυκλάδων.

Αδύνατα Σημεία

- Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η πολυνησία, δηλαδή η πολυδιάσπαση του χώρου σε νησιά, η οποία αφενός της προσδίδει μοναδικότητα αφετέρου, δε δημιουργεί αυξημένες μεταφορικές ανάγκες για τη σύνδεση των νησιών μεταξύ τους και με την υπόλοιπη χώρα, με σαφείς αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα της Περιφέρειας.

- Μεγάλη ανισοκατανομή του τουρισμού ενδοπεριφερειακά, όπου παρά τις μικρές απώλειες, τον μεγαλύτερο αριθμό τουριστών προσελκύει το νησί της Μυκόνου και στη συνέχεια της Σαντορίνης.
- Μεγάλος αριθμός ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων και δωματίων που αποτελούν ανασχετικό παράγοντα στην προσπάθεια αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος.
- Μικρός αριθμός διανυκτερεύσεων συγκρινόμενος με τον αριθμό των αφίξεων.
- Χαμηλές δαπάνες ανά τουρίστα και σχετικά μειωμένες. Η μείωση αυτής της δαπάνης είναι αναμφισβήτητη παρά τις υφιστάμενες διαφωνίες για το πραγματικό ύψος του τουριστικού συναλλάγματος.
- Μεγάλη εποχικότητα αφίξεων – διανυκτερεύσεων. Αν και η Ελλάδα έχει σχεδόν διπλάσια εποχικότητα στον τουρισμό από το μέσο όρο των κύριων ανταγωνιστριών Μεσογειακών χωρών, όπως είναι η Ισπανία και η Ιταλία, η εποχικότητα στις Κυκλάδες υπερβαίνει σαφώς την αντίστοιχη της χώρας.
- Μεγάλος αριθμός των κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων.
- Υψηλή συγκέντρωση του τουρισμού στους θερινούς μήνες, γεγονός το οποίο δημιουργεί πρόβλημα υπερφόρτωσης των υποδομών και αυξάνει τις πιθανότητες υποβάθμισης του περιβάλλοντος, ενώ μειώνει περαιτέρω τη μέση δαπάνη ανά τουρίστα.
- Κεντρική ανισοκατανομή πόρων τόσο σε τεχνικό όσο και σε ανθρώπινο επίπεδο, στο διοικητικό και γεωγραφικό τομέα.
- Βασικό εμπόδιο για την αναβάθμιση και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος αποτελεί επίσης η ανεπάρκεια υποδομών για εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ειδικότερα του πολιτιστικού, θαλάσσιου, συνεδριακού και χειμερινού τουρισμού, ενώ και η αναδόμηση του παραδοσιακού τουρισμού απαιτεί ευρεία συντήρηση και αναβάθμιση.

Ευκαιρίες

- Αναγνώριση της σπουδαιότητας του εθνικού τουρισμού ως ισχυρό και διαρκή πυλώνα για την εθνική οικονομία.
- Αξιόλογος είναι ο ρόλος του κοινωνικού τουρισμού για την ενίσχυση της εσωτερικής μετακίνησης για λόγους αναψυχής.

- Περιορισμένες οι δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας, λόγω πολλών διαφορετικών παραγόντων, όπως για παράδειγμα η αδυναμία επίτευξης οικονομιών κλίμακας, καθώς και η διαρκής αδυναμία για την εγκατάσταση σταθερού μεταφορικού κυκλώματος με τις κεντρικές αγορές διάθεσης των προϊόντων.
- Δυνατότητα συγχρηματοδότησης για επενδύσεις μέσω εθνικών και ευρωπαϊκών πηγών χρηματοδότησης.
- Συστηματικά μεγάλη εξάρτηση του τουρισμού της Περιφέρειας από δύο ευρωπαϊκές χώρες, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο και τους εκεί δραστηριοποιούμενους tour operators.
- Επικείμενη άρση της απαγόρευση εισόδου επιβατών κρουαζιέρας, εκτός Σένγκεν.
- Ο μεγαλύτερος όγκος των τουριστών κατευθύνεται σε εξαιρετικά μικρό αριθμό νησιών, με καλές μεταφορικές υποδομές. Τα νησιά αυτά δέχονται και το μεγαλύτερο τμήμα του βιομηχανικού τουρισμού.
- Μεγάλο το ποσοστό των διαφοροποιήσεων σχετικά με τις ανάγκες, απαιτήσεις και τις προσδοκίες των δυνητικών τουριστών.
- Δυναμική ανάπτυξη των ενοικιαζομένων μικρών δωματίων, που πιέζουν περαιτέρω τις τιμές.
- Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, δεν δημιουργούν πρόσθετες επιβαρύνσεις στο φυσικό περιβάλλον και δεν πλήττουν την ευαισθησία των νησιωτικών συμπλεγμάτων.

Απειλές

- Ισχυρός ανταγωνισμός από τις γείτονες χώρες, με παρόμοια χαρακτηριστικά (περιβαλλοντικά, γεωφυσικά, οικονομικά).
- Οργανωτική ανεπάρκεια των φορέων και αδυναμία σύλληψης και υποστήριξης του οράματος για διαρκή και βιώσιμη ανάπτυξη.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί πως ορισμένα από τα προηγούμενα σημεία, είναι δυνατό να εκλαμβάνονται δυνητικά σε άλλη κατηγορία, από αυτή που έχουν ορισθεί. Για παράδειγμα στην κατηγορία ευκαιρίες υπάρχει η σχετική αναφορά, “Περιορισμένες οι δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη του πρωτογενούς και

δευτερογενούς τομέα της οικονομίας, λόγω πολλών διαφορετικών παραγόντων όπως για παράδειγμα η αδυναμία επίτευξης οικονομιών κλίμακας καθώς και η διαρκής αδυναμία για την εγκατάσταση σταθερού μεταφορικού κυκλώματος, με τις κεντρικές αγορές διάθεσης των προϊόντων”. Η προαναφερθείσα κατάσταση, λειτουργεί όχι μόνο ως αδυναμία αλλά και σαν εφαλτήριο, ίσως αναγκαστικό βέβαια, προκειμένου εκείνοι που σχεδιάζουν ή διαχειρίζονται τις πολιτικές των νησιών, να εξερευνήσουν άλλους τρόπους οικονομικής ανάπτυξης. Η οικονομική κρίση σε μια κατάσταση, οδηγεί σε ευκαιρίες ανάπτυξης, σε τομείς που αγνοούσαμε συνειδητά ή ασυνείδητα λόγω πρόσκαιρου εφησυχασμού.

Κεφάλαιο Πέμπτο: Συμπεράσματα

5.1 Αποτίμηση της Οικονομικής Ανάπτυξης των Κυκλάδων

Ο ελληνικός νησιωτικός χώρος αποτελείται από 10.000 νησιά και βραχονησίδες, από τα οποία τα 112 κατοικούνται ενώ στα 81 υπάρχει έδρα ενός τουλάχιστον οργανισμού τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ). Εξετάζοντας τους δείκτες οικονομικής ευημερίας (παραγωγικότητα επενδυμένου κεφαλαίου, πραγματοποιούμενη έρευνα, ποσοστό απασχολούμενων, κλπ.) διαπιστώνεται ότι, εκτός μεμονωμένων εξαιρέσεων, αυτοί είναι ιδιαίτερα χαμηλοί στα μικρά νησιά, σε σύγκριση με την ηπειρωτική χώρα.

Οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις και εντάσεις, ιδιαίτερα στο χώρο του Αιγαίου, οι τεχνολογικές καινοτομίες στην παραγωγή και στις μεταφορές και η έντονη εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση είναι μερικοί από τους λόγους που συνέβαλαν στη σημερινή εικόνα των νησιών. Οι αιτίες που οδήγησαν τα νησιά σ' αυτό το αναπτυξιακό αδιέξοδο μπορούν να συνοψιστούν:

- α) Στη μείωση του ρόλου των θαλάσσιων μεταφορών,
  - β) Στο εμπόριο και
  - γ) Στην επικράτηση του καπιταλιστικού μοντέλου παραγωγής σε μεγάλη κλίμακα.
- (Σοφούλης και Σπιλάνης, 1992)

Οι προσπάθειες που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία 30 χρόνια από τις πολιτικές ηγεσίες της χώρας δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Τα χαρακτηριστικά που περικλείονται στο νέο μοντέλο ανάπτυξης είναι σε αντίθεση με τους περιορισμούς που θέτει το ιδιόμορφο περιβάλλον των νησιών. Το μικρό μέγεθος, η περιφερειακότητα και η απομόνωση, που χαρακτηρίζει το νησιωτικό χώρο, δεν εναρμονίζεται με τις προϋποθέσεις που θέτουν οι οικονομίες κλίμακας, οι οικονομίες συγκέντρωσης και η μαζική παραγωγή.

Καταρχήν, όσον αφορά στις θαλάσσιες μεταφορές, η δημιουργία νέων μεγαλύτερων και ταχύτερων πλοίων, τα οποία μπορούν να καλύπτουν τις ίδιες αποστάσεις σε μικρότερο χρονικό διάστημα και χωρίς να απαιτείται η πραγματοποίηση στάσεων ανεφοδιασμού, σε συνδυασμό και με τα νέα δίκτυα εμπορίου, περιόρισαν το ρόλο των νησιών ως υποχρεωτικών ενδιάμεσων σταθμών. Παράλληλα, η βελτίωση των εναέριων και χερσαίων υποδομών ενίσχυσε το σχετικό βάρος των τελευταίων και τις κατέστησε ανταγωνιστικότερες στη μετακίνηση

ανθρώπων και κυρίως αγαθών. Επομένως, η περιθωριοποίηση των νησιών, δεδομένου ότι δεν αποτελούν πλέον ενδιάμεσους σταθμούς μετακίνησης προϊόντων, περιόρισε αφενός μεν τη δυνατότητα εισαγωγής αγαθών και πρώτων υλών που εκλείπουν από αυτά, αφετέρου δε συρρίκνωσε τη δυνατότητα εξαγωγής των προϊόντων της τοπικής αγοράς.

Επίσης, ο χωρικός κατακερματισμός, η ασυνέχεια του χώρου και η γεωγραφική απομόνωση, δεν ικανοποιούν τις προϋποθέσεις που θέτουν οι οικονομίες κλίμακας και η εντατικοποίηση της παραγωγής. Η μικρή ποσότητα παραγόμενου προϊόντος σε συνδυασμό με το υψηλό κόστος παραγωγής καθιστούν μη ανταγωνιστικά τα νησιωτικά αγαθά, τα οποία, έχοντας υψηλότερη τιμή πώλησης από αυτά της τυποποιημένης παραγωγής, έχουν κατά συνέπεια μικρή ζήτηση. Έτσι οι οικονομικοί πόροι των νησιωτικών μονάδων περιορίζονται και η οικονομική και κοινωνική δομή των νησιών αποδιρθρώνεται. Απόρροια της αδυναμίας ενσωμάτωσης των τοπικών αγορών στις νέες αυτές εξελίξεις είναι η απομόνωση και η περιθωριοποίηση, η κοινωνική και οικονομική παρακμή.

Οι παραπάνω αρνητικές συνέπειες για το νησιωτικό χώρο αναμένεται να επιδεινωθούν υπό τις προϋποθέσεις που θέτει η παγκοσμιοποίηση. Οι σημαντικότερες αλλαγές που συντελέστηκαν στο ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα και επηρέασαν -και συνεχίζουν να επηρεάζουν- την αναπτυξιακή διαδικασία, και μέσω αυτής τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών χωροθέτησης δραστηριοτήτων σε ένα τόπο, μπορούν να συνοψιστούν στις εξής (Σπιλάνης, 2003: 184-186):

1. Δραματικός περιορισμός της δράσης του τριτογενούς τομέα παραγωγής υπέρ της ανάπτυξης των υπηρεσιών. Αμέσως μετά τη μεγάλη εσωτερική μετανάστευση, και τη συγκέντρωση του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα, ενός φθηνού και ανειδίκευτου ανθρώπινου δυναμικού ακολούθησε μια μεγάλη περίοδο αποβιομηχάνισης λόγω της απόστασης από τις κεντρικές αγορές διάθεσης των προϊόντων και το υψηλό κόστος για τη συγκέντρωση φυσικών πρώτων υλών που απαιτούνταν για τη συνέχιση της λειτουργίας των βιομηχανικών μονάδων. Ο συνδυασμός των προαναφερθέντων παραγόντων, με την ανάπτυξη του εξωτερικού διεθνούς ανταγωνισμού οδήγησε σε οικονομικό μαρασμό. Η παροχή τουριστικών προϊόντων-υπηρεσιών, τις περισσότερες φορές με περιορισμένα αρχικά κεφάλαια εκκίνησης από το ίδιο ανθρώπινο δυναμικό δίνει πεπερασμένες ελπίδες αναγέννησης.

Τέλος, είναι σημαντικό ότι ο προσανατολισμός στην καλλιέργεια των υπηρεσιών αν και παρέχει τις ευκαιρίες βελτίωσης του δημιουργηθέντος κλίματος, απαιτεί την ύπαρξη σημαντικού ποσοστού ενεργού και υψηλά εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού. Οι Κυκλάδες, σύμφωνα και με την παράθεση των στοιχείων που προηγήθηκαν χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από γηρασμένο πληθυσμό.

2. Η διεύρυνση του ανταγωνισμού, μέσω της χρήσης νέων τεχνολογιών καθώς και η εξέλιξη των μέσων μεταφοράς έπληξαν δραματικά τις παραγωγικές δυνατότητες του συνόλου των νησιών. Οι Κυκλάδες χάνουν το συγκριτικό πλεονέκτημα του χαμηλού ανθρώπινου κόστους, ως συντελεστή της παραγωγικής διαδικασίας. Νέες περιοχές εμφανίζονται να διεκδικούν το κομμάτι από τη διεθνή αγορά, πλείτοντας τις εγχώριες παραγωγικές δυνάμεις που δε μπορούν με τη σειρά τους να βρουν τρόπους αντίστασης. Παρά την εφαρμογή διαφόρων παρεμβατικών πολιτικών με στόχο την οικονομική αναδιοργάνωση των περιοχών που πλήττονται, όπως ορεινές περιοχές και νησιά, τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά. Η μαζικοποίηση της παραγωγής, ίσως να αποτελούσε το αντίδοτο στο επερχόμενο αδιέξοδο για τις κοινωνίες που δεν αντιλήφθηκαν εγκαίρως τη διεθνή μεταστροφή. Παραδοσιακές βιοτεχνικές μονάδες εγκαταλείπουν με τη σειρά τους την τοπική αγορά, εντείνοντας ακόμη περισσότερο την κρίση, που λαμβάνει σαφώς και κοινωνικές διαστάσεις.

3. Οι περιοχές με ανιδείκευτο προσωπικό γίνονται αποδέκτες δραστηριοτήτων που δεν απαιτούν υψηλές δεξιότητες και τεχνική κατάρτιση. Ενώ λοιπόν οι αγορές, που κατάφεραν και ενσωμάτωσαν εγκαίρως τις τεχνολογικές μεταβολές στην παραγωγική διαδικασία γίνονται αποδέκτες υψηλού καταρτισμένου προσωπικού με γνώση της χρήσης της τεχνολογίας ως απαραίτητο παράγοντα για την λειτουργία των μονάδων, οι ανειδίκευτοι εργαζόμενοι απομονώνονται σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές. Επιστρέφουν στην παραδοσιακή καλλιέργεια αγροτικών προϊόντων ή στην κτηνοτροφία, ορίζοντας και χωροταξικά τις περιοχές με οικονομική υστέρηση.

4. Παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Το υπό διαμόρφωση οικονομικό καθεστώς απαιτεί διαρκεί εγρήγορση για την παρακολούθηση και προσαρμογή σε διαρκώς μεταβαλλόμενα περιβάλλοντα. Τα φαινόμενα δεν δρουν μακριά μας. Οι αγορές κάθε τύπου επηρεάζουν το σύνολο των δραστηριοτήτων και απομακρυσμένων

θεωρητικά περιοχών. Φυσικό επακόλουθο είναι, σήμερα οι τοπικές και περιφερειακές αρχές να έχουν επιδοθεί σε μια προσπάθεια δημιουργίας νέων σύγχρονων παραγωγικών μονάδων μέσα από την αναζήτηση επενδυτικών κεφαλαίων.

5. Η οικονομική μονοκαλλιέργεια. Το φαινόμενο αυτό αναφέρεται στην κυριαρχία ενός και μόνο συγκεκριμένου οικονομικού τομέα σε ένα νησί και προφανώς την έντονη σχέση εξάρτησης που διαμορφώνεται μεταξύ του τοπικού παραγωγικού πληθυσμού και του παράγοντα. Οι αυξομειώσεις που τυχόν θα παρατηρηθούν, θα επιδράσουν άμεσα στο σύνολο της οικονομίας του νησιού. Η αναζήτηση συμπληρωματικού οικονομικού τομέα κρίνεται επιβεβλημένη παρά τα όποια πλεονεκτήματα μπορεί να εμφανίζει η περιοχή ακόμα και στην παραδοσιακή της μορφή.

6. Η υπερεκμετάλευση των πόρων είναι διαρκής και δυναμικό φαινόμενο. Το φαινόμενο αρχικά προκλήθηκε από την άναρχη αστική ανάπτυξη ως αποτέλεσμα εθνικής ευμάρειας αλλά και από την πίεση που ασκούνταν από την απορρόφηση μεγάλων τουριστικών ρευμάτων. Στην κατεύθυνση αυτή συνέβαλαν επίσης, οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις ορισμένων κτηνοτροφικών μονάδων και ο παραδοσιακός τρόπος λειτουργίας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που συνεπάγεται χαμηλή παραγωγικότητα. Η παντελής ανυπαρξία σχεδιασμού και εθνικής συνείδησης, συλλογικά και ατομικά, με στόχο το κέρδος οδήγησαν στην υποβάθμιση μεγάλων περιοχών και στη συνεχή ασυνεπή χρήση φυσικών πόρων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα της εν' λόγω πρακτικής είναι η εγκατάλειψη των γεωργικών δραστηριοτήτων και η εμφάνιση φαινομένων ερημοποίησης.

Απαιτείται μια διαφορετική, συστημική και ουσιαστική προσέγγιση των χωρικών περιοχών και των αντίστοιχων δραστηριοτήτων, υπό το πρίσμα του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος και με την εξασφάλιση των απαιτήσεων και αναγκαίων παραμέτρων που θα εξασφαλίζουν τα εχέγγυα για μακροχρόνια βιώσιμη ανάπτυξη.

Μέσα στο νέο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο ανάπτυξης που διανοίγεται, τα νησιά προσπαθούν να ωφεληθούν από τις όποιες δυνατότητες τους δίνονται και να ενδυναμώσουν την παραγωγική τους βάση. Οι επιπτώσεις που υφίστανται, από την

επικράτηση του νέου οικονομικού μοντέλου, τις τεχνολογικές καινοτομίες στην παραγωγή και στη μεταφορά των προϊόντων και τη συρρίκνωση του ενεργού πληθυσμού, υποσκάπτουν τις αναπτυξιακές δυνατότητές τους. Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει πολλές προσπάθειες ανάκαμψης των νησιωτικών οικονομιών. Τα μέτρα που έχουν ληφθεί στα πλαίσια είτε της Κοινοτικής περιφερειακής πολιτικής, μέσω των προγραμμάτων των διαρθρωτικών ταμείων (ΕΤΠΑ, ΕΓΤΠΕ, ΧΜΠΑ, Ταμείο Συνοχής), είτε της εθνικής περιφερειακής πολιτικής, η οποία εκφράστηκε κυρίως μέσω των αναπτυξιακών νόμων, παρέχουν δυνητικούς τρόπους αναζωογόνησης των νησιών των Κυκλάδων.

Την τελευταία δεκαετία, βέβαια, ορισμένα από τα νησιά των Κυκλάδων, φαίνεται να λειτουργούν με βάση τα δικά τους μοντέλα και ως ευχάριστη συνέπεια να παρουσιάζουν σταθερούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, βασιζόμενα κυρίως στον τουρισμό. Τέτοιου είδους παραδείγματα είναι η Μύκονος και η Σαντορίνη. Στο ίδιο επίπεδο, της σχετικής οικονομικής σταθερότητας αλλά με διαφορετικό προσανατολισμό, κινείται η Νάξος, όπου παρατηρείται αναζωογόνηση του πρωτογενούς τομέα παραγωγής αν και η αποβιομηχάνιση είναι και εδώ εμφανής. Σε μια τρίτη κατηγορία νησιών με συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων εκείνο της εγγύτητας τους με την ηπειρωτική Ελλάδα, φαίνεται να διατηρούν ικανοποιητικούς τους δείκτες ευμάρειας μέσα από τη συγκέντρωση σημαντικού πληθυσμού και των αντίστοιχων υποστηρικτικών δράσεων. (Κοκκώσης, 2000α: 427)

Στο πλαίσιο αυτό η νησιωτική οικονομία καλείται να εντοπίσει τρόπους αξιοποίησης και ενσωμάτωσης των μεταβαλλόμενων συνθηκών του διεθνή χώρου, διαμορφώνοντας, αναδεικνύοντας και προβάλλοντας ένα διαφορετικό πλάνο ελκυστικότητας κάθε νησιού χωριστά. Οι παράγοντες που διαμορφώνουν την ελκυστικότητα των νησιών μπορούν να συνοψιστούν σε 7 (Xavier 2002): α) τις ευκαιρίες απασχόλησης, β) το υφιστάμενο μέγεθος του πληθυσμού, γ) την απομόνωση, δ) τις υποδομές, ε) τις υπηρεσίες, στ) το φυσικό περιβάλλον και ζ) την ασφάλεια.

Όσον αφορά τον πρώτο παράγοντα, ως προς τις ευκαιρίες απασχόλησης που υπάρχουν στα νησιά, ο νησιωτικός χώρος χαρακτηρίζεται από την έντονη προσήλωση σε ένα ή δύο κλάδους οικονομικών δραστηριοτήτων. Ορισμένοι από αυτούς είναι ο δημόσιος τομέας, σε όλες του τις εκφάνσεις, ο τουρισμός και η γεωργική ή κτηνοτροφική παραγωγή, ανάλογα και με τον τύπο του κάθε νησιού.

Ο δεύτερος παράγοντάς σχετίζεται με τον υφιστάμενο πληθυσμό, του νησιού. Παρατηρείται μια στενή σχέση αλληλοεξάρτησης της δυναμικής ανάπτυξης του πληθυσμού με το σύνολο της οικονομικής μεγένθυσης, τόσο σε μέλλοντα όσο και σε ενεστώτα χρόνο. Ο τοπικός πληθυσμός διατηρείται, εφόσον οι δομές είναι ικανοποιητικές, προσελκύνοντας σταθερά και επιπλέον πληθυσμό, ενεργοποιώντας τους κατάλληλους μηχανισμούς για την περαιτέρω ανάπτυξη.

Η δυσκολία πρόσβασης, που αποτελεί τον τρίτο παράγοντα, παρουσιάζει μια κατιούσα δυναμική στις μέρες μας. Προς την κατεύθυνση αυτή συνέβαλαν τόσο η εξέλιξη των μεταφορικών μέσων, υδάτινα και αεροπορικά μέσα, αλλά και η βελτίωση της πληροφορικής επιστήμης. Το γεγονός από μόνο του, δεν αποτελεί πανάκεια για τα αντίστοιχα προβλήματα της νησιωτικής διασποράς. Απαιτείται η δημιουργία των απαραίτητων υποδομών, η ανάλογη συντήρηση και η διαρκής βελτιώση τους. Εύλογο είναι, πως η προσπελασιμότητα του κάθε νησιού, θα είναι προϊόν ώριμης στρατηγικής ανάλυσης και πως δεν μπορούν όλα τα νησιά να αξιολογηθούν, με βάση τα ίδια κριτήρια, όπως η οικονομική δραστηριότητα, το πληθυσμιακό δυναμικό αλλά και η δυναμική της ζήτησής του.

Ο τέταρτος παράγοντας, που αναφέρθηκε και προηγουμένως, αφορά αποκλειστικά τη δημιουργία και λειτουργία των απαραίτητων, σε αριθμό και εύρος, δομών διαβίωσης. Ο συνδυασμός και των δύο, αριθμός και εύρος, εξασφαλίζει τα απαιτούμενα ποιοτικά κριτήρια, δημιουργώντας αισθήματα ασφάλειας για το σύνολο του τοπικού πληθυσμού και των πιθανών επισκεπτών.

Ο πέμπτος παράγοντας ελκυστικότητας, σχετίζεται άμεσα με τον προηγούμενο ως προς την ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών και τη δυνατότητα προσβασιμότητας τους από τον πληθυσμό. Τέλος, οι δύο τελευταίοι παράγοντες που συμβάλλουν αποφασιστικά στην ελκυστικότητα των νησιών είναι το φυσικό περιβάλλον και η ασφάλεια. Η επιδιωκόμενη ανάπτυξη μπορεί να πραγματοποιηθεί με βάση ένα στρατηγικό σχεδιασμό που θα προβλέπει σεβασμό στο περιβάλλον με τη βελτίωση του βιωτικού επιπέδου των κατοίκων. Στο ίδιο μοντέλο πάντα, και με αυστηρά τα προηγούμενα κριτήρια, θα επιδιώκεται και η συνεχής εξέλιξη της οικονομικής ανάπτυξης.

Στα πλεονεκτήματα, που προκάλεσε η οικονομική κρίση που βιώνει ακόμα η χώρα μας, θα πρέπει να αναφερθεί η μεταστροφή του κλίματος από τους νέους σχετικά με την πιθανότητα μετεγκατάστασης τους στο νησιωτικό σύμπλεγμα των

Κυκλάδων. Οι τάσεις είναι αυξανόμενες και θα μπορούσαν να ενισχυθούν στο μέλλον. Το αδιέξοδο στην εύρεση εργασίας στις μητροπολιτικές περιοχές και η υποβάθμιση της ζωής, δημιουργούν τάσεις εξόδου από τις μεγαλουπόλεις. Απαιτείται, η δημιουργία δομών απασχόλησης και η ενίσχυση των υποδομών, ώστε να διασφαλιστεί ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Οι συνθήκες θα ενθαρρύνουν τις προσπάθειες για περαιτέρω οικονομική μεγέθυνση. Κατά συνέπεια, οι μάλλον περιορισμένες δυνατότητες ανάπτυξης του πρωτογενούς τομέα στο μέλλον φαίνεται να εξαρτώνται αφ' ενός μεν από τον τρόπο προσέγγισης των ανταγωνιστικών αλλά και των συμπληρωματικών παραμέτρων γεωργικής και τουριστικής ανάπτυξης, αφ' ετέρου δε από τον βαθμό επίλυσης των διαφόρων διαρθρωτικών προβλημάτων του τομέα (αρδεύσεις, εκβιομηχάνιση, εκσυγχρονισμό, προσπελασιμότητα αγροτικών περιοχών, κ.α.). Η Περιφέρεια είναι ελλειμματική σε αρκετά προϊόντα του πρωτογενούς τομέα, εκτός του ελαιόλαδου στο οποίο παρατηρούνται δυσχέρειες ως προς την τυποποίηση και διάθεση. Η πρωτογενής παραγωγή δεν είναι συνδεδεμένη με την μεταποίηση και τον τουρισμό, ώστε να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη ζήτηση.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζει το Νότιο Αιγαίο, ως ιδιόμορφη νησιωτική περιφέρεια, σε «περιφερειακή» θέση, με ανοικτές προοπτικές συνεργασιών και δικτύσεων, ευρισκόμενη σε μέσο οικονομικό επίπεδο.

5.2 Αποτίμηση της Τουριστικής Ανάπτυξης των Κυκλάδων

Μεταξύ των κριτηρίων που χρησιμοποιούνται για τις δυνατότητες ανάπτυξης των υποβαθμισμένων περιοχών της χώρας μας, είναι ο αριθμός και η ποικιλία που κατέχει σε φυσικούς ή ανθρώπινους πόρους, οι προοπτικές της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς, καθώς και το σύνολο και είδος των υπαρχόντων υποδομών και δικτύων.

Παρόλες τις πιέσεις που δέχονται τα νησιά της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου στο σύνολο τους, η ποιότητα της θάλασσας παραμένει υψηλή, όπως φανερώνει ο μεγάλος αριθμός των παραλιών με το διακριτικό σήμα της «γαλάζιας Σημαίας» που απονέμεται σε αυτές κάθε έτος. Για το έτος 2013, ο Νομός Κυκλάδων συγκέντρωσε 25 γαλάζιες σημαίες.

Οι Κυκλάδες, ως προς την εξέλιξη τους βρίσκονται υψηλά στη λίστα με τους υπόλοιπους Νομούς της Ελλάδας, με συνεχή δυναμισμό για υψηλότερα επίπεδα εξέλιξης. Την ίδια περίπου θέση απολαμβάνουν και τα Δωδεκάνησα. Η ανάπτυξη βέβαια που σημειώνεται δεν είναι εξισορροπημένη και κατανομημένη σε όλο το εύρος της έκτασης που καταλαμβάνουν τα νησιά. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για μια νησιωτική ακριτική περιφέρεια με τις συνακόλουθες ενδοπεριφερειακές διαφορές στο επίπεδο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και με σημαντικά προβλήματα οργανικής διασύνδεσης μεταξύ των νησιών αλλά και στην σύνδεσή τους με την ηπειρωτική χώρα.

Η αθρόα μαζική τουριστική εισροή των προηγούμενων ετών στο σύνολο της χώρας αλλά κυριότερα στα νησιά με το ήδη ευαίσθητο φυσικό περιβάλλον προκάλεσαν μια σταδιακή φθορά στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους. Οι κυριότεροι κίνδυνοι αναφέρονται στα εξής:

- Την υπέρμετρη και κυρίως ανεξέλεγκτη ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων με συνέπεια την άσκηση πιέσεων σχετιζόμενων με την υπερκατανάλωση υδάτινων πόρων, τη δημιουργία αποβλήτων και τη διάχυση των πηγών ρύπανσης,
- Την εισβολή μεγάλου αριθμού επισκεπτών σε ευαίσθητα οικοσυστήματα, την κατασκευή τουριστικών ανωδομών και υποδομών βάσει ελλειπούς σχεδιασμού,
- Τη γραμμική επέκταση των οικισμών κατά μήκος της παράκτιας ζώνης,
- Την πρόκληση πυρκαγιών,
- Τη διάβρωση των ακτών,
- Την κατασκευή τουριστικών ανωδομών και υποδομών –αλλά όχι μόνο- κατά μήκος της παράκτιας ζώνης,
- Την ευρύτατη αξιοποίηση των όρων της εκτός σχεδίου δόμησης.

Το φαινόμενο δεν έδρασε αυτόνομα. Συνυπεύθυνοι θεωρούνται η απουσία του κρατικού σχεδιασμού, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, αλλά και η ατομική ευθύνη. Αντίδοτο, στο μαζικό τουρισμό αποτελεί η ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, κινούμενες στο πνεύμα της παγκόσμιας περιβαλλοντικής συνειδητοποίησης.

Οι διάφορες δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον εναλλακτικό τουρισμό βασίζονται στη χρήση υποδομών, που δεν έχουν σχεδόν καμία επιβάρυνση στο

περιβάλλον, ενώ μάλιστα τα θετικά αποτελέσματα που απορρέουν, γίνονται αποδεκτά από τον ευρύτερο πληθυσμό. Τέτοιου είδους αποτελέσματα είναι η εκκίνηση οικονομικών δραστηριοτήτων, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η συγκράτηση του πληθυσμού στις κατά τόπους περιοχές. Τέλος, συμβάλλουν αποφασιστικά στη διεύρυνση του χρονικού τουριστικού ορίζοντα, αφού λειτουργούν ανεξάρτητα από τους παραδοσιακούς χρονικούς περιορισμούς, ενώ ο κοινός στόχος είναι μεγάλος σε έκταση, οικονομική δυνατότητα και ηλικιακή διακύμανση.

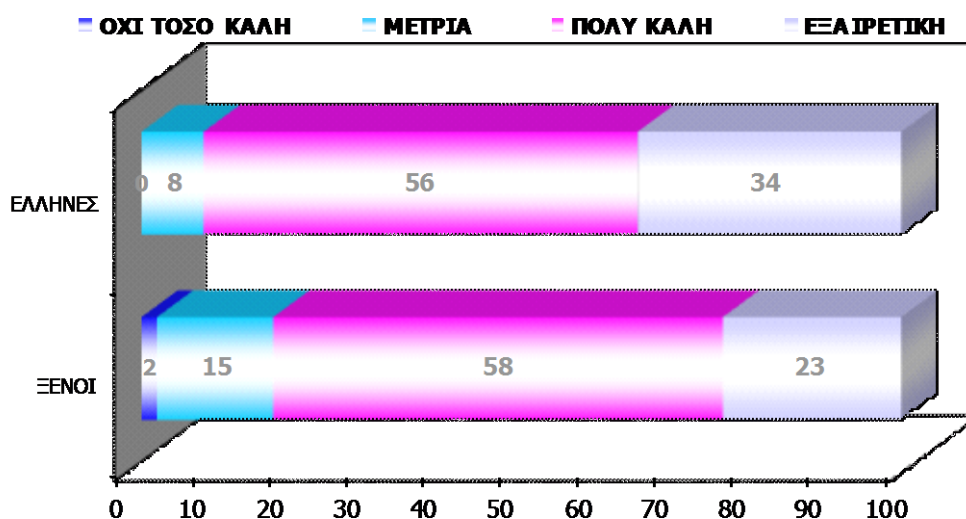
Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αφορούν δραστηριότητες ή ομάδες δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στο χώρο ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, πχ. ορεινός τουρισμός, δραστηριότητες υπαίθρου ή και «περιπέτειας», οικοτουρισμός, πολιτιστικός, θρησκευτικός-προσκυνηματικός τουρισμός, αγροτουρισμός, κ.λ.π. Σε αντίθεση με τις ειδικές μορφές τουρισμού που προϋποθέτουν ειδικές συνθήκες και εξειδικευμένη υποδομή (π.χ., θαλάσσιος, χιονοδρομικός, θεραπευτικός, συνεδριακός, εκθεσιακός, αθλητικός, τουρισμός, κ.λ.π.), είναι μάλλον συμπλέγματα δραστηριοτήτων που μπορούν να λειτουργήσουν παράλληλα ή και συμπληρωματικά σε περισσότερες περιοχές ή σε ευρύτερες χωρικές ενότητες. Οι μορφές του εναλλακτικού τουρισμού, απευθύνονται σε τουρίστες που θέλουν να μην είναι παθητικοί δέκτες αλλά να αναμειχθούν ενεργά στο προϊόν που οι ίδιοι έχουν επιλέξει, να αποκτήσουν νέες εμπειρίες και γνώσεις, να βιώσουν το φυσικό, πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον χωρίς να συντελέσουν στην υποβάθμισή του ή να συνδυάσουν την αναψυχή με επαγγελματικές ή άλλες υποχρεώσεις.

Για την ανάπτυξη και την περαιτέρω καλλιέργεια της ζήτησης στο χώρο του εναλλακτικού τουρισμού στις Κυκλάδες θα πρέπει διερευνηθούν οι ακόλουθοι δυναμικοί παράγοντες. Οι σπουδαιότεροι από τους οποίους είναι:

- Η μεγαλύτερη και πιο εξειδικευμένη ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού,
- Η αύξηση της ζήτησης από εθνικότητες με μικρή παρουσία στην περιοχή,
- Η ζήτηση από ημεδαπό τουρισμό,
- Η αύξηση της ζήτησης για παραθεριστικές κατοικίες,
- Η αύξηση και η ποιοτική αναβάθμιση της ζήτησης από τις ευρωπαϊκές αγορές.

Παρά το γεγονός ότι οι Κυκλάδες ως προορισμός διατηρούν τη σχέση τους με τους επισκέπτες των νησιών, οι οποίοι τείνουν να πραγματοποιούν επαναληπτικές επισκέψεις στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, το τουριστικό προϊόν των Κυκλάδων χρήζει περαιτέρω αναβάθμισης καθώς σύμφωνα με τις έρευνες, παρουσιάζει σημάδια φθίνουσας πορείας. Στο ακόλουθο παράδειγμα παρουσιάζονται οι απόψεις των τουριστών που έχουν επισκεφτεί το νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων. Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς είναι εντυπωσιακό το υψηλό ποσοστό που συγκεντρώνουν οι κατηγορίες εκείνων που αποτιμούν την εκλαμβανόμενη υπηρεσία ως «πολύ καλή» και ως «εξαιρετική». Για τους Έλληνες επισκέπτες το ποσοστό ανέρχεται συνολικά στο 90% ενώ για τους ξένους τουρίστες το ποσοστό είναι 81%. Τα μεγέθη φανερώνουν τη σταθερότητα της πίστης που έχουν οι τουρίστες για το προσδοκόμενο προϊόν-υπηρεσία κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Επίσης, πιστοποιείται ότι η δεδομένη καλή εικόνα υπάρχει και στα δύο είδη τουριστών όσο αφορά την προέλευση τους.

Διάγραμμα 6: Παρουσίαση Συνολικής Αποτίμησης των Τουριστών

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ. (2013)

Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός των τουριστικών προορισμών, που έχουν αναπτύξει ή πρόκειται να καλλιεργήσουν τομείς εναλλακτικού τουρισμού απαιτεί την υιοθέτηση καινοτόμων πρακτικών και στρατηγικών για την πολλαπλή θωράκιση των ιδιαίτερων τουριστικών χαρακτηριστικών των Κυκλάδων. Οι ενέργειες για την

ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού είναι δυνατό να αποτελέσουν το μοντέλο οικονομικής επανεκκίνησης των Κυκλάδων, καταργώντας την πάγια θέση, που τα εμφανίζει λιγότερο ελκυστικά, ως τόπους διαβίωσης και επιχειρηματικής δραστηριοποίησης, εγκλωβισμένα σε επενδυτικά αδιέξοδα. Απαιτούνται, πέρα των όσων αναφέρθηκαν προηγουμένως, ένταση της τεχνικής και ειδικευμένης επένδυσης και συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Ο αριθμός και το μέγεθος της εμπλοκής τους συχνά δημιουργεί προβλήματα, που δε λύνονται. Οι κυριότεροι φορείς και επιχειρήσεις, ιδιωτικού και δημοσίου τομέα, τουριστικής ανάπτυξης και προβολής των Κυκλάδων αλλά και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου είναι οι εξής:

- Περιφερειακές Επιτροπές Τουριστικής Προβολής.
- Αναπτυξιακές Εταιρείες Ο.Τ.Α. α΄ και β΄ βαθμού.
- Επαγγελματικοί Φορείς (ενώσεις ξενοδόχων ή ιδιοκτητών ενοικιαζομένων δωματίων).
- Οι tour operators και τα τουριστικά πρακτορεία.
- Ξενοδοχεία.
- Εταιρείες στο Internet.
- Διαφημιστική εκστρατεία του Ε.Ο.Τ.

Για τη δημιουργία και την εφαρμογή ως συγκεκριμένου σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού, θεωρείται ως προαπαιτούμενο η συμβολή των προαναφερθέντων φορέων. Ο τομέας των συνεργασιών επίσης μεταξύ μικρών και μεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων μπορεί να αναπτυχθεί περισσότερο και να προσφέρει σημαντικές καινοτομίες στην προσπάθεια για τουριστική ανάπτυξη.

5.3 Προτάσεις για την Εδραίωση των Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού

Ο τουρισμός, συνεχίζει και ενισχύει την ανάπτυξη όλων των περιοχών στη χώρα μας. Η συνέχιση της τάσης για ενδυνάμωση του μαζικού τουρισμού, ως πρωταγωνιστικό και κυρίαρχο παράγοντα στο τουριστικό φαινόμενο της χώρας, προμηνύει ένα ευάλωτο αλλά και δυσοίωνο μέλλον. Υπάρχει επιτακτική ανάγκη για παράλληλο σχεδιασμό, ανάπτυξη και υλοποίηση προγραμμάτων, των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην ευρύτερη νησιωτική περιοχή των Κυκλάδων.

Οι νέες εναλλακτικές ή ειδικές μορφές τουρισμού, που θα αποτελέσουν δυναμικά τον κεντρικό άξονα της μελλοντικής τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής

των Κυκλάδων, χωρίς να παραγκωνίζεται η κλασική μορφή του μαζικού θαλάσσιου τουρισμού, χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός ειδικού κυρίαρχου κινήτρου στη ζήτηση. Παράλληλα, διακρίνονται από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής στις τουριστικές περιοχές που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των τουριστών της κάθε ειδικής μορφής.

Οι εναλλακτικές μορφές, στο σύνολο τους, παρουσιάζονται ως ιδανικά πρότυπα για την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Το κάθε νησί θα αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή περίπτωση μελέτης, ως ξεχωριστό “brand”, και θα διερευνάται ως προς το φυσικό περιβάλλον, τον πολιτιστικό πλούτο, τις ανθρώπινες κοινωνίες, τα τουριστικά καταλύματα, τις διάφορες τουριστικές δραστηριότητες καθώς και τις ειδικές υποδομές που έχουν αναπτυχθεί. Συνολικά, στα προσδωκόμενα αποτελέσματα συμπεριλαμβάνονται¹²:

- ❖ Η ισορροπημένη ανάπτυξη των νησιών των Κυκλάδων με σεβασμό στο περιβάλλον.
- ❖ Η βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού.
- ❖ Η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.
- ❖ Η συγκράτηση του ντόπιου πληθυσμού στις εν’ λόγω περιοχές.
- ❖ Η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.
- ❖ Η επιμήκυνση της μέσης διάρκειας παραμονής.
- ❖ Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας του συνολικού παρεχομένου τουριστικού προϊόντος-υπηρεσίας, με διαρκή προσήλωση στη χαμηλή τιμή και στην άνοδο του προσφερόμενου προϊόντος.
- ❖ Ο επαναπροσδιορισμός των τουριστικών ροών προς την ευρύτερη νησιωτική Ελλάδα.
- ❖ Η απαγκίστρωση από παραδοσιακές, συγκεκριμένες τουριστικές δεξαμενές.
- ❖ Ο εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος με νέες μορφές.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα νησιά των Κυκλάδων και οι δυνατότητες για την περαιτέρω ανάπτυξη τους σε αυτές των εναλλακτικών μορφών που αναλύθηκαν προηγουμένα στην παρούσα εργασία. Χρησιμοποιήθηκε κλίμακα αξιολόγησης τριών επιπέδων. Έτσι έχουμε τρία διαφορετικά σύμβολα, που

---

12. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κρίσιμες χωρητικότητες σε τουριστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδας Καλοκάρδου Ρ., Κραντονέλλης Κ.

χαρακτηρίζουν τρεις διαφορετικές καταστάσεις, στις οποίες βρίσκονται τα νησιά των Κυκλάδων με γνώμονα τις μορφές τουρισμού που αναφέρθηκαν:

- ☹ : Περιορισμένες προοπτικές ανάπτυξης
- 😊 : Ικανοποιητικές προοπτικές ανάπτυξης
- ☀ : Εξαιρετικά ικανοποιητικό επίπεδο για την περαιτέρω εξέλιξη ή ανάπτυξη.

Πίνακας 26: Ισχύοντα Επίπεδα Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού στις Κυκλάδες

	Γαστρονομικός	Ιαματικός	Καταδυτικός	Περπατικός	Συνεδριακός	Ιατρικός	Πολιτιστικός	Αθλητικός	Θρησκευτικός	Περιπέτειας	Γαμήλιος	Κροναξίερας	Αλιευτικός	Γιώτινγκ
Ανδρος	☹	☹	☀	😊	☹	😊	☀	☹	☹	😊	😊	☹	☀	☀
Ανάφη	😊	☹	😊	😊	☹	😊	☹	☹	☹	😊	☹	☹	😊	☹
Θήρα	😊	☀	☀	☀	☀	😊	☀	😊	😊	😊	☀	☀	☀	☀
Τος	☹	☹	😊	☀	☹	☹	☹	☹	😊	☀	😊	☹	😊	☹
Σίκινου	☹	☹	😊	😊	☹	☹	☹	☹	☹	😊	☹	☹	😊	☹
Φολέγανδρου	☹	☹	😊	😊	☹	☹	☹	☹	☹	☀	☹	☹	😊	☹
Κέα	☹	☹	☀	😊	☹	☀	☹	☹	☹	☀	☹	☹	😊	☀
Κύθνος	😊	☀	☀	😊	☹	😊	☹	😊	😊	☹	☹	☹	☀	☀
Κίμωλος	☹	☹	😊	😊	☹	☹	☹	☹	☹	😊	☹	☹	😊	☹
Τήνος	😊	☹	😊	☀	😊	☹	😊	😊	☀	☹	☹	😊	😊	☀
Μήλος	☹	☹	😊	😊	☹	☹	☹	☹	😊	😊	😊	☹	☀	☹
Σέριφος	😊	☹	☀	☀	☹	😊	☹	☹	☹	☀	☹	☹	😊	☹
Σίφνου	😊	☹	☀	😊	☹	☹	😊	☹	☹	☀	😊	☹	☀	😊
Μυκόνου	😊	☀	😊	😊	☀	☹	☹	😊	☹	☹	😊	☀	☹	☀
Αμοργός	☹	☹	😊	😊	☹	☹	☹	☹	☀	😊	😊	☹	☀	😊
Νάξος	☀	😊	😊	☀	😊	☀	😊	😊	😊	😊	😊	☀	☹	☹
Αντίπαρος	☹	☹	☹	☹	☹	☹	☹	😊	☹	☀	☹	☹	😊	☀
Πάρος	☀	😊	☀	😊	☀	☀	😊	☹	☀	☀	☀	☹	😊	☹
Σύρος	☀	😊	☀	☀	☀	☀	😊	😊	☀	☹	☀	☀	☹	☀

Για την κατασκευή του πίνακα έγινε προσπάθεια να ληφθούν υπ' όψη το σύνολο των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος του νησιού. Πρόκειται για παράγοντες τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού του περιβάλλοντος. Τέτοιου είδους παράγοντες είναι φυσικά χαρακτηριστικά (η έκταση του, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις του νησιού, η απόσταση από τα κεντρικά λιμάνια της χώρας), δημογραφικοί παράγοντες (ο πληθυσμός του νησιού, το επίπεδο εκπαίδευσης των κατοίκων), πολιτιστικοί παράγοντες (η ήδη διαμορφωμένη κουλτούρα των κατοίκων των νησιών αλλά και της παράδοσής τους, τα ξεχωριστά ήθη και έθιμα),

περιβαλλοντικοί παράγοντες (περιοχές natura, περιοχές με ξεχωριστή περιβαλλοντική αξία, ο βαθμός οικιστικής ανάπτυξης) και τέλος οικονομικοί παράγοντες (το γενικότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης του νησιού, οι τουριστικές εγκαταστάσεις, οι υποδομές, το δίκτυο μεταφορών και υγείας).

Παρατηρώντας με μια πρώτη ματιά τον πίνακα είναι χαρακτηριστικό, πως ορισμένες μορφές εναλλακτικού τουρισμού θα μπορούσαν να αναπτυχθούν ευρέως, στο σύνολο των νησιών. Για παράδειγμα, ο καταδυτικός, ο αλιευτικός και ο περιπατητικός είναι από τις εναλλακτικές μορφές στις οποίες η απαιτούμενη επένδυση είναι περιορισμένη, ενώ η αποτελεσματικότητά της κρίνεται ιδιαίτερα αποδοτική. Από την άλλη η δυνατότητα για μαζική ανάπτυξη του αθλητικού τουρισμού, ως χαρακτηριστικό των Κυκλάδων φαντάζει αδύνατη. Εκτός και αν συνδεθεί με συγκεκριμένες μορφές άθλησης με περιορισμένο αλλά παγκόσμιο κοινό. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις οι παραλίες της Πάρου που προσφέρονται για windsurfing και τα στενά σοκάκια της Σαντορίνης που συγκεντρώνουν αθλητές παγκοσμίου εμβέλειας για parkour.

Επίσης, είναι δυνατό, ένα μόνο νησί να στρέψει την προσοχή του σε μία περιορισμένη μορφή εναλλακτικού τουρισμού και μόνο. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν η Ανάφη όπου προτείνονται ο καταδυτικός, ο περιπατητικός, ο τουρισμός της περιπέτειας και ο αλιευτικός. Για την Αντίπαρο οι καταλληλότερες μορφές τουρισμού είναι ο αθλητικός, ο γαμήλιος και το γιώτινγκ.

Οι τελικές επιλογές για την εγκατάσταση και ανάπτυξη, συγκεκριμένων μοντέλων εναλλακτικού τουρισμού δεν εξαντλούνται στον προαναφερόμενο πίνακα. Είναι απόφαση στρατηγικού σχεδιασμού και προτεραιοτήτων. Για την απόφαση θα πρέπει να ληφθούν επιμελώς οι μακροπρόθεσμοι παράγοντες που επηρεάζουν συστηματικά και ποικιλοτρόπως την ανάπτυξη των Κυκλάδων καθώς και η διάθεση και προσδοκίες των κατοίκων των εν λόγω νησιών.

Στο δύσκολο, και ιδιαίτερα σκληρό διεθνές τουριστικό σκηνικό, είναι σίγουρο ότι μόνο οι περιοχές εκείνες που θα προσφέρουν ένα διαφοροποιημένο σε εύρος και σε ποιότητα τουριστικό προϊόν, με παράλληλη διατήρηση του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος και αναβάθμισή του -ιδιαίτερα σε περιοχές μαζικού οργανωμένου τουρισμού- καθώς και των ιδιαιτεροτήτων τους, θα παραμείνουν ανταγωνιστικές και θα θέσουν τις βάσεις για μία μακροπρόθεσμη και βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Στα πλαίσια της δημιουργίας ενός κοινά αποδεκτού

στρατηγικού σχεδιασμού θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη όλες οι μεταβλητές του εξωτερικού και του εσωτερικού περιβάλλοντος, που επηρεάζουν την προσφορά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Με βάση τα παραπάνω, η απομάκρυνση από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού και η ανάδειξη και άλλων μορφών τουρισμού, αυτών που αποκαλούνται «ειδικές και εναλλακτικές» μορφές τουρισμού, αποτελεί μονόδρομο για τον εμπλουτισμό της τουριστικής προσφοράς.

Γενικότερα πρέπει να καλλιεργηθεί η τουριστική συνείδηση στους πολίτες της χώρας συνολικά. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εκπαίδευσης όλου του πληθυσμού, όχι μόνο των ενηλίκων, αλλά και των παιδιών και των εφήβων κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους σε όλα τα στάδια της εκπαιδευτικής τους βαθμίδας. Παράλληλα, με την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού στον κλάδο, εργαζομένων και επιχειρηματιών, με στόχο τη διαρκή προώθηση του τελικού προϊόντος. Τέλος, για την επιτυχή έκβαση του συνολικού εγχειρήματος θα πρέπει να προβλεφθούν και διεθνείς διαφημιστικές εκστρατείες με έμφαση στην παράμετρο της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών, στη διαφορετικότητα των νησιών και στο συγκριτικό πλεονέκτημα που αποκτά ο δυνητικός τουρίστας-καταναλωτής από την επίσκεψη του στις Κυκλάδες.

Η δημιουργία συνθηκών για την ανάπτυξη και καλλιέργεια εναλλακτικών μορφών τουρισμού, υπό το πρίσμα της διαφορετικότητας του κάθε νησιού αλλά και της συνολικής αποτίμησης των αναγκών της περιοχής, θα ενθαρρύνει την ελκυστικότητα των νησιών, για πιθανούς μόνιμους κατοίκους, επισκέπτες, τουρίστες και επιχειρηματίες. Η ανάπτυξη πλέον, σε συνδυασμό, με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, στοχοποιείται ως «βιώσιμη», αλλάζοντας περιεχόμενο συμπεριλαμβανομένου περισσότερων ποιοτικών δεικτών.

Βιβλιογραφία

- ❖ Βαρβαρέσος Σ. (2009), «Η συνεισφορά των Εναλλακτικών και Ειδικών Μορφών Τουρισμού στην ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας» στο *Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού*, Μ. Σωτηριάδης & Ι. Φαρσάρη (επιμέλεια). Εκδόσεις Interbooks.
- ❖ Γλυτσός, Ν. (1988), *Επιστημονικές μελέτες 27 – Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα: Δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά*, Κ.Ε.Π.Ε., Αθήνα.
- ❖ Γρυλλάκη, Σ. (2003), *Ελκυστικότητα των Νησιών – Η περίπτωση των Κυκλάδων*, διπλωματική διατριβή, τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- ❖ Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Αθήνα, 2009), *Η Γαστρονομία στο Μάρκετινγκ του Ελληνικού Τουρισμού*
- ❖ Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδας, (Σεπτέμβριος 2013), *Έρευνα Περιφερειακής Κατανομής της Ετήσιας Τουριστικής Δαπάνης*,
- ❖ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων COM (2001), «Περιβάλλον 2010: Το μέλλον μας, η επιλογή μας», Κανονισμός της Επιτροπής, σελ. 31
- ❖ Κοκκώσης Χ., (2000α): «Τα ελληνικά νησιά στο νέο ευρωπαϊκό χώρο», στο *Ο νέος Ευρωπαϊκός Χώρος*, επιμ.: Ανδρικοπούλου Ε., Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 425-443.
- ❖ Λύτρας Ν., (2001), *Θρησκευτικός Τουρισμός: μία κοινωνικό-ψυχολογική προσέγγιση*, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα
- ❖ Λύτρας Ν. (2008), *Δημόσιες Σχέσεις και Επικοινωνία στον Τουρισμό*, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.
- ❖ Μυλώπουλος Δ. & Μοίρα Π., (2005), *Θαλάσσιος Τουρισμός*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα,
- ❖ Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας, Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2008), *Οδηγός Τουρισμού της Υπαίθρου για τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, Αθήνα.
- ❖ Σοφούλης Κ. και Νταλάκου Β., (1992): *Η νησιωτικότητα στην ποιήση του Ελύτη: Το ποιητικό βίωμα στην υπηρεσία της περιφερειακής ανάλυσης*, Αιολικά Φύλλα, Τεύχος 27, Μυτιλήνη.
- ❖ Αναπτυξιακή Εταιρία Κυκλάδων Α.Ε., Τουριστικό Πανόραμα (Απρίλιος 2007), *Πρωτογενούς Έρευνας Τουριστικής Αγοράς Κυκλάδων*, Σύρος
- ❖ Σπιλάνης, Γ., Κίζος, Θ., Κονδύλη, Ι., Μισαηλίδης, Ν. (2005), «Προσπελασιμότητα και Ελκυστικότητα των Νησιών του Αιγαίου», *Αειχώρος*, 4(1), σελ. 106-135.
- ❖ Σπιλάνης Ι., Βαγιάννη Ε., Βακουφάρης Χ., Κονδύλη Ι. (2005), «Βιώσιμη ανάπτυξη νησιωτικού χώρου», στο *Αειφορία και Περιβάλλον, Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αιώνα*, επιμ.: Γρηγόρης Ι. Τσάλτας, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα. σελ. 105-117.

- ❖ Σπιλάνης Γ. (2003), «Αναπτυξιακές προοπτικές και απασχόληση στον ελληνικό νησιώτικο χώρο», στο *Οι δρόμοι της αειφορίας. Περιβάλλον, εργασία, επιχειρηματικότητα* επιμ.: Ευθυμιόπουλος Η, Μοδινός Μ., Ελληνικά Γράμματα, ΔΠΠΕ, σελ.183-200.
- ❖ Φαρσάρη Ι. (2009), κεφ. 2 «Εννοιολογικές Προσεγγίσεις», στο *Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού: Σχεδιασμός, Μάνατζμεντ & Μάρκετινγκ* επιμελητές: . Σωτηριάδης και Ι. Φαρσάρη, Εκδόσεις: Interbooks Αθήνα, σελ. 37-54.
- ❖ Χ. Κοκκώσης, Π. Τσάρτας (2001), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- ❖ Χρήστου Ε. (2000), *Τουριστικό Μάρκετινγκ Φορέων, Οργανώσεων και Επιχειρήσεων*, ΕΑΠ, Πάτρα.

Ημερίδες - Συνέδρια

- ❖ Ε. Παφίλη, Μ. Παπαδάκης και Σ. Μπερσίμης (2004), «Μελέτη για την Εκπαίδευση και την Επιλογή Επαγγέλματος στο Νομό Κυκλάδων- Μια Πρώτη Περιγραφή της Έρευνας και του Δείγματος», Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο, Πρακτικά 17ου Πανελληνίου Συνεδρίου Στατιστικής, σελ. 359 – 366.
- ❖ Καλοκάρδου Ρ., Κραντονέλλης Κ. (3-6 Φεβρουαρίου 2005), Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κρίσιμες χωρητικότητες σε τουριστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδας, Heleco '05, ΤΕΕ, Αθήνα.
- ❖ Μισαηλίδης Ν - Σπυριδωνίδης Η., Σπιλάνης Γ., (23-26 Οκτωβρίου 2002), Προσπελασιμότητα στα νησιά του Αιγαίου: πραγματική και εικονική απόσταση, 7ο Εθνικό Συνέδριο Χαρτογραφίας, Μυτιλήνη, σελ. 13.
- ❖ Σπιλάνης Γ. - Κίζος Θ. - Ιωσηφίδης Θ. (21-22 Νοεμβρίου 2003), Οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της ανάπτυξης σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές, Συνέδριο «Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές και στρατηγικές ανάπτυξης», Μυτιλήνη, σελ. 5-19.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- ❖ Ioannis Spilanis and Helen Vayanni (2003), *Sustainable Tourism: Utopia or Necessity? The Role of New Forms of Tourism in the Aegean Islands*, University of the Aegean, Department of Environmental Studies, Ex 'Xenia' Building, Mytilene, p. 3-8.
- ❖ Hall, C. M., and B. Weiler (1992), *Special Interest Tourism*, London: Belhaven.
- ❖ Xavier G. (2002), *Changing Environment and Competitiveness in the Food Industry*, Thesis submitted in fulfillment of the requirements for the degree of doctor (Ph.D.) in Applied Economic Sciences, Faculteit Economie en Bedrijfskunde, Universiteit Gent.